

การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาท
ของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE STATUS, THE QUALIFICATION
AND THE ROLES PLAYED BY SOTĀPANNA IN
THE THERAVĀDA BUDDHISM

พระมหารุ่ง ปญญาวุฑโฒ (แรกชำนาญ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๗
ISBN 974 – 364 – 308 – 7

การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาท
ของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหารุ่ง ปญญาวุฑฒ (แรกชำนาญ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE STATUS, THE QUALIFICATION
AND THE ROLES PLAYED BY SOTĀPANNA IN
THE THERAVĀDA BUDDHISM**

PHRAMAHA RUNG PAÑÑĀVUDDHO (RAEKCHAMNAN)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand.**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมจินต์ สมุมาปญโญ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ
(พระมหาไพเราะ จิตสีโล)

.....กรรมการ
(พระเมธีรัตนดิลก)

.....กรรมการ
(พระมหาประภิต จิตสีโล)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

.....กรรมการ
(ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์   พระเมธีรัตนดิลก   ประธานกรรมการ
พระมหาประภิต จิตสีโล   กรรมการ
ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร   กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาทของ
พระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหารุ่ง ปญญาวุฑโฒ (แรกชำนาญ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนดิลก ป.ธ. ๙, พ.ม., M.A., M.Phil., Ph.D.
: พระมหาประภิต จิตสีโล ป.ธ. ๙, อ.ม.
: ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๐ เมษายน ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพ คุณสมบัติ วิธีปฏิบัติอันนำไปสู่
ความเป็นพระโสดาบัน และบทบาทของพระโสดาบันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและ
ช่วยเหลือสังคม

พระโสดาบันเป็นบุคคลในอุดมคติของพระพุทธศาสนา ความเป็นพระโสดาบัน
ไม่จำกัดเพศใดเพศหนึ่ง ทั้งเพศชายเพศหญิงสามารถเป็นพระโสดาบันได้ ถ้ามีความ
มุ่งมั่นที่จะศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขาให้ครบบริบูรณ์

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีคติว่าการปฏิบัติกรรมฐานย่อมนำไปสู่ความเป็น
พระโสดาบัน พระโสดาบันสามารถละกิเลสคือสังโยชน์ ๓ อย่างเบื้องต้นได้เด็ดขาด และ
มีคุณสมบัติหลายประการ เรียกว่า อริยวัฑฒิ วุฒิธรรม ธรรมาทาส คุณสมบัติเหล่านี้
ควรที่พุทธศาสนิกชนจะนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ในสมัยพุทธกาล พระโสดาบันทั้งที่เป็นบรรพชิตและที่เป็นคฤหัสถ์มีบทบาท
สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม ฝ่ายบรรพชิตเป็นผู้นำในด้าน
จิตใจให้คำแนะนำสั่งสอนแก่ผู้อื่น โดยมีพุทธธรรมเป็นแกนกลางเชื่อมประสานให้เกิดสันติ
สุขฝ่ายคฤหัสถ์คอยสนับสนุนบรรพชิตด้วยปัจจัย ๔ คอยส่งเสริมกิจกรรมของ
พระพุทธศาสนาต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยดี

ความเป็นพระโสดาบันเป็นสิ่งประเสริฐกว่าการได้โลกียทรัพย์ ปิดประตูที่จะไป
อบายภูมิ และความเป็นพระโสดาบันนั้นไม่ใช่เรื่องอยู่ห่างไกลตัวเรา พระโสดาบันได้ชื่อว่า
ดำรงอยู่ในกระแสพระนิพพานอีกไม่เกิน ๗ชาติก็จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระโสดาบันได้แสดงบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองอีก ทั้งส่งเสริมสังคมและได้เป็นตัวอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนที่จะนำมาเป็นแนวปฏิบัติเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสถาพรสืบต่อไป

Thesis Title : An Analytical Study of the Status, the Qualification and the Roles played by Sotāpanna in the Theravāda Buddhism

Researcher : Phramaha Rung Paññāvuddho (Raekchamnan)

Degree : Master of Arts (Buddhist studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramedhirattanadilok, Pali IX., B.A., M.A., M.Phil., Ph.D.

: Phramaha Prakrit Thitasīlo, Pali IX., M.A.,

: Dr.Samitthipol Netnimit, Pali IX., B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : A p r i l 2 0 , 2 0 0 5

ABSTRACT

This research aims at the study of the status, the qualification, the practical method leading to attain the state of Sotāpannaship and the roles played by Sotāpanna in disseminating Buddhism and giving assistance to societies.

Sotāpanna is the ideal person in Buddhism. Being Sotāpanna is not limited to any sex. Both male and female sexes can be Sotāpannas, if such persons determine to study and practise completely the Threefold Training.

In Theravāda Buddhism, there is a concept that the meditation practice leads one to attain Sotāpannaship. A Sotāpanna can give up defilements, the first three fetters completely and can possess many unique qualifications, namely :- noble qualifications, Dhamma qualifications, and tool for self assessment. All these qualifications should be applied to the model of leading their lives by all the B u d d h i s t s .

In Buddha's time, all monks and laymen who were Sotāpannas played the important roles in disseminating Buddhism and giving assistance to societies. The monks are the leaders on the spiritual side, by giving advices and teaching the principles of Dharma to laities as the core mediators in producing peace and happiness, while the laymen support the monks with four requisites and are ready to promote Buddhist activities at all time, each giving supports to other very well all t h e t i m e .

Being a Sotāpanna is more valuable than obtaining worldly wealth. It is the closing of the doors to all states of misery. Attaining Sotāpannaship is not far away from human beings. Sotāpanna persons are regarded as those who are in the current of the extinction of all suffering (Nibbāna) and in the future, not more than 7 circles births they shall attain the Arahantship.

Each Sotāpanna person has been playing his roles in spreading Buddhism to the state of prosperity supporting the societies as well as setting the good examples to the Buddhists in general in order to carry Buddhist activities and to perpetuate Buddhism for the further.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่านทั้งที่เป็นอาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ขอขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระเมธีรัตนดิลก ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาประภิต จิตสีโล และ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมุมาปญโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่เมตตาให้คำปรึกษาและคำแนะนำเบื้องต้น อนุโมทนาขอขอบคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่กรุณาแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่หอสมุดกลางที่อำนวยความสะดวกให้ยืมหนังสือ ตำราต่าง ๆ ขอขอบคุณคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทะ ภิกขุ) ที่เมตตาให้ที่พักอาศัยสะดวกสบายด้วยปัจจัย ๔ กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระเทพปริยัติเมธี (รุ่น ธีรปญโญ ป.ธ. ๙) เจ้าคณะภาค ๑๗ ที่ให้โอกาสและให้การสนับสนุนผู้วิจัยได้ศึกษา

ขอขอบพระคุณ พระครูธรรมธรสมชาย สีลธโร ที่เมตตาให้ความอนุเคราะห์ และให้การสนับสนุนด้วยดี ขอขอบพระคุณ พระครูพิจิตรสรคคุณ ที่เมตตาตามอบหนังสือต่าง ๆ ให้ พร้อมทั้งสนับสนุนทุนในการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณ หลวงพ่อพระครูสุธรรมพินิจ ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวีรธรรมวิจารณ์ เจ้าคณะอำเภอศรีนคร จ.สุโขทัย และ พระมหาสมชาย สุจิตโต อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ต่าง ๆ และให้การสนับสนุนผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบคุณ พระมหาหลอด รตนภาโณ และ พระมหาณัฐภัทร จิตวชิรเมธี ที่กรุณาให้ยืมพระไตรปิฎก ขอขอบคุณเพื่อนพระนิสิตรุ่น ๑๔ ทุกรูปที่คอยสอบถามเป็นกำลังใจให้กันด้วยดีเสมอมา ขออนุโมทนา จำสืบเอกหญิง สุภลักษณ์ วัชรวิภา ที่เอื้อเฟื้อหนังสือ ข้อมูล และให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ แก่ผู้วิจัย

ขออนุโมทนา พ่อจำเริญ แม่จำลอง แรกชานาญ ผู้ที่ให้ชีวิต ให้การเลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนมาจนกระทั่งผู้วิจัยได้มาบวชในพระพุทธศาสนา คุณประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ขอหม่อมบุชาพระรัตนตรัย พระคุณบิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึงทุกท่านผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัย

พระมหารุ่ง ปญญาวุฑโฒ (แรกชานาญ)

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๙)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ สถานภาพและคุณสมบัติของพระโสดาบัน	๙
๒.๑ ความหมายของพระอริยบุคคล	๙
๒.๒ ประเภทของพระอริยบุคคล	๑๑
๒.๓ ความหมายของพระโสดาบัน	๑๘
๒.๔ ความสำคัญของพระโสดาบัน	๒๐
๒.๕ ประเภทของพระโสดาบัน	๒๑
๒.๕.๑ เอกพีชีโสดาบัน	๒๑
๒.๕.๒ โกลังโกลโสดาบัน	๒๒
๒.๕.๓ สัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน	๒๓
๒.๖ สถานภาพของพระโสดาบัน	๒๕
๒.๗ คุณสมบัติของพระโสดาบัน	๒๖
๒.๗.๑ กิเลสที่พระโสดาบันละได้	๒๖
๒.๗.๒ คุณสมบัติที่พระโสดาบันพึงมี	๒๙
๒.๘ พระโสดาบันกับไตรสิกขา	๓๕
๒.๘.๑ อริศีลสิกขา	๓๖
๒.๘.๒ อริจิตตสิกขา	๓๖

๒.๘.๓ อธิปัญญาสิกขา	๓๗
๒.๙ พระโสดาบันกับอกุศลกรรมบถ	๓๘
๒.๑๐ การดำเนินชีวิตของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน	๔๑
๒.๑๑ การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน	๔๕
บทที่ ๓ วิธีปฏิบัติอันนำไปสู่ความเป็นพระโสดาบัน	๕๑
๓.๑ องค์ประกอบที่สนับสนุนให้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน	๕๑
๓.๑.๑ สมาคมกับผู้รู้ (สัปบุริสสังเสวะ)	๕๑
๓.๑.๒ ฟังคำสั่งสอน (สัทธัมมัสสวนะ)	๕๒
๓.๑.๓ คิดให้แยบคาย (โยนิโสมนสิการ)	๕๒
๓.๑.๔ ปฏิบัติให้ถูกหลัก (ธัมมานุวัตรมปฏิบัติ)	๕๓
๓.๒ การศึกษาเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน	๕๓
๓.๓ หลักธรรมและข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน	๕๕
๓.๓.๑ สติปัฏฐาน ๔	๕๕
๓.๓.๒ สัมมัปปธาน ๔	๕๗
๓.๓.๓ อิทธิบาท ๔	๕๘
๓.๓.๔ อินทรีย์ ๕	๕๘
๓.๓.๕ พละ ๕	๕๙
๓.๓.๖ โพชฌงค์ ๗	๕๙
๓.๓.๗ มรรคมีองค์ ๘	๖๐
๓.๔ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน	๖ ๒
๓.๔.๑ กิจเบื้องต้นแห่งการปฏิบัติธรรม	๖๒
๓.๔.๒ สมถกรรมฐาน	๖๖
๓.๔.๓ วิปัสสนากรรมฐาน	๖๘
๓.๕ ปัจจัยที่กำหนดความแตกต่างของพระโสดาบัน	๗๒
๓.๕.๑ กำลังแห่งอินทรีย์ที่สั่งสมมา	๗๒
๓.๕.๒ ความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูง	๗๔
๓.๖ คติภูมิของพระโสดาบัน	๗ ๔
บทที่ ๔ บทบาทของพระโสดาบันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม	๗๘
๔.๑ ความประพฤตีส่วนตน	๗๘

๔.๑.๑	ความประพฤติด้านใน	๗๙
๔.๑.๒	ความประพฤติด้านนอก	๘๐
๔.๒	บทบาทในการรักษาศีล	๘๔
๔.๓	บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๘๙
๔.๓.๑	บทบาทของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน	๙๑
๑.	บทบาทในการตอบปัญหาธรรม	๙๒
๒.	บทบาทในการสอนธรรมและสนทนาธรรม	๙๓
๓.	บทบาทในการรักษาพระสัทธรรม	๙๕
๔.๓.๒	บทบาทของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน	๙๖
๑.	บทบาทในการบำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์	๙๖
๒.	บทบาทในการเป็นแบบอย่าง	๙๘
๓.	บทบาทในการเป็นผู้นำสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์	๑๐๐
๔.	บทบาทในการการเผยแผ่หลักคำสอน	๑๐๑
๔.๔	บทบาทในการช่วยเหลือสังคม	๑๐๔
๔.๔.๑	บทบาทของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน	๑๐๖
๔.๔.๒	บทบาทของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน	๑๐๗
๑.	บทบาทในการสงเคราะห์พระสงฆ์	๑๐๘
๒.	บทบาทในการสงเคราะห์คฤหัสถ์	๑๐๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ		๑๑๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๑
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
บรรณานุกรม		๑๑๔
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกาภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี) =	วินัยปิฎก มหาวิภงฺคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(บาลี) =	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภงฺคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย) =	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี) =	วินัยปิฎก มหาवคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ.	(บาลี) =	วินัยปิฎก จุฬวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.จ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี) =	วินัยปิฎก ปรีวารวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย) =	วินัยปิฎก ปรีวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขุทฺตคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลชั้นวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาवคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มूलปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ (ภาษาไทย)
สั.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก สัฎฺตนิคฺคย สคฺคาถวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
สั.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก สัฎตตนิคาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)

- ขุ.เถร. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
 ขุ.ชา. (บาลี) = สุตตนะตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ขุ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก (ภาษาไทย)
 ขุ.จู. (บาลี) = สุตตนะตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ขุ.จู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

- อภิ.วิ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภังคปาฬิ (ภาษาบาลี)
 อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
 อภิ.ปุ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคลปณฺณตฺติปาฬิ (ภาษาบาลี)
 อภิ.ปุ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคฺคลบัญญัติ (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

- มิลินท. (บาลี) = มิลินทปกรณ์ (ภาษาบาลี)
 วิสุทฺธิ. (บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)
 วิสุทฺธิ. (ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

- วิ.อ. (บาลี) = วินยปิฎก สมฺมุตปาสาทิกา ปาราชิกกถฺ-สังฆาทิเสสาทิ-
 มหาวคฺคาทิอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 วิ.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปาราชิกกถ-สังฆาทิเสสาทิ-
 มหาวรรคาทิอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

- ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี สีลขุทฺทคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ที.สี.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี สีลชั้นวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ที.ม.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี มหาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ที.ม.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคฺลวิลาสิณี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ม.มฺ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทฺธิ มุลปณฺณาสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ม.มฺ.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทฺธิ มุลปณฺณาสอรรถกถา (ภาษาไทย)
 อญ.เอกก.อ. (บาลี) = อญฺคฺตฺตฺรนิกาย มโนรตฺปุรณี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.เอกก.อ. (ไทย) = อังคฺตฺตฺรนิกาย มโนรตฺปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคปาฬิ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๓๓
หน้า ๒๒๔, หรือ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๘/๑๒๓ หมายถึง สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย
มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๙ ข้อที่ ๑๙๘ หน้า ๑๒๓

อรรถกถาภาษาบาลี อังอิงฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถา
ภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น
อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๔/๒๙๗ หมายถึง อนุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกกนิปาต-
อฏฐกถา อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๒๔ หน้า ๒๙๗, หรือ ขุ.ป.อ. (ไทย)
๑/๗๓/๓๑๓ หมายถึง ขุททกนิกาย สัทธรรมปกาสินี ปฏิสัมภิตามรรค อรรถกถา
ภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๗๓ หน้า ๓๑๓, อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราช
วิทยาลัย โดยระบุ ภาค/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.ธ.อ. ๑/๕ หมายถึง พระธัมม
ปัทมฎกถาแปล ภาคที่ ๑ หน้า ๕

ฎีกาภาษาบาลี อังอิงฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ข้อ/
หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๔๑/๑๑๐ หมายถึง มัชฌิมนิกาย
ลีนตถุปปกาสินี มูลปณณาสกฎีกา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๒๔๑ หน้า ๑๑๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บุคคลผู้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เรียกว่า พระอริยบุคคล มี ๔ คู่ ได้แก่

๑. พระผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล
๒. พระผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค และพระผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีผล
๓. พระผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค และพระผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล
๔. พระผู้ดำรงอยู่ในอรหัตมรรค และพระผู้ดำรงอยู่ในอรหัตผล^๑

ผู้ถึงกระแสที่จะไปสู่พระนิพพาน หรือพระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผลก็คือพระโสดาบัน^๒ พระโสดาบันเป็นพระอริยบุคคลลำดับแรกในพระพุทธศาสนา มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ พุทธสาวกโสดาบันจำนวนมากมาอยู่ในพุทธกาลที่เป็นคฤหัสถ์ ดำเนินชีวิตตามแบบอริยชน อยู่ท่ามกลางสังคมของชาวโลก มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน แก่พระศาสนาและแก่บ้านเมือง มีชีวิตประวัติที่น่านับถือเป็นแบบอย่างบุคคลเหล่านี้แม้จะได้บรรลุธรรมแล้ว แต่ยังมีกิเลสชั้นละเอียด เมื่อประสบความพลัดพรากยังโศกเศร้าร่ำไห้ ยังมีรักมีโกรธตั้งสามัญชน แต่ละเอียดเบาบางกว่า และจะไม่ทำความชั่วความผิดที่เสียหายร้ายแรง และความทุกข์ที่เหลืออยู่ก็มีเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับความทุกข์ส่วนใหญ่ที่ละได้แล้ว เป็นผู้ที่มีพื้นฐานอันมั่นคงที่จะนำชีวิตของตนเดินทางก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งความสุขที่ไร้โทษและกุศลธรรมที่ไพบูลย์^๓

พระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๓ ประเภทคือ เอกพีธี โกลังโกละ และสัตตักขัตตูปรมะ วิธีปฏิบัติอันนำไปสู่ความเป็นพระโสดาบันโดยทั่วไปนั้นคือการปฏิบัติ

^๑ ที. ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๑.

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕๒.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๙๕-๓๙๖.

สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการเป็นหลักกรรม และข้อปฏิบัติ อันเป็นวิธีที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับอานิสงส์คือได้เปลี่ยนจากภาวะความเป็น ปุถุชนไปสู่ความเป็นพระอริยบุคคล เป็นบุคคลในอุดมคติของพระพุทธศาสนา

พระโสดาบันนั้นมีความประพฤติดังงามทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และใน เบื้องปลาย อีกทั้งมีภาวะที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพาน โดยฐานะเป็นการเข้าถึงกระแสพระ นิพพาน อันเป็นจุดหมายของชีวิต ขณะเดียวกันในด้านวิถีชีวิตพระโสดาบันในฐานะที่เป็น พระอริยบุคคล อยู่ในสถานภาพที่เป็นได้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นภาวะที่เป็น สาธารณะสามารถทำหน้าที่ของตนได้ตามปกติ และมีวิถีชีวิตที่เป็นอริยะ ละกิเลสอย่าง หยาบในเบื้องต้นได้ ในด้านไตรสิกขาพระโสดาบันเป็นผู้ทำได้บริสุทธิ์ในขั้นศีล ทำให้ พอประมาณในขั้นสมาธิ และทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา^๔ เพราะยังเป็นพระเสขบุคคล ยังไม่เสร็จกิจแห่งพระพุทธศาสนา ยังไม่อยู่จบพรหมจรรย์ ยังมีกิจที่จะต้องทำเพื่อ ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมต่อไป

ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิเคราะห์ความหมาย สถานภาพ คุณสมบัติ วิธีปฏิบัติอัน นำไปสู่ความเป็นพระโสดาบัน บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม ตลอดจนปัจจัยที่กำหนดประเภททั้ง ๓ ของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่ามี ความแตกต่างกันอย่างไร โดยคาดหวังที่จะให้เกิดประโยชน์ เพื่อเป็นการส่งเสริม การศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นเหตุปัจจัยให้ได้รับความเข้าใจใน เรื่องพระโสดาบันได้อย่างถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความหมาย สถานภาพ และคุณสมบัติของพระโสดาบัน
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิธีปฏิบัติอันนำไปสู่ความเป็นพระโสดาบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาบทบาทของพระโสดาบันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและ ช่วยเหลือสังคม

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๖.

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งหรือเกียรติยศของบุคคลที่ปรากฏในสังคม^๕ ในที่นี้ ได้แก่ สถานภาพของพระโสดาบันทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์

คุณสมบัติ หมายถึง คุณความดี^๖ ในที่นี้ ได้แก่ ความมีคุณธรรมของพระโสดาบัน

บทบาท หมายถึง การทำท่าตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้^๗ ในที่นี้ ได้แก่ บทบาทด้านความประพฤติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และช่วยเหลือสังคมของพระโสดาบัน

โสดาบัน หมายถึง ผู้ถึงกระแสที่จะนำไปสู่นิพพาน^๘

สังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์^๙

เอกพีธี ผู้มีพีธีคืออัตภาพเดียว หมายถึง พระโสดาบัน ผู้ซึ่งจะเกิดอีกครั้ง เดียวก็จะบรรลอรหัตผลในภพที่เกิดขึ้น^{๑๐}

โกลังโกละ ผู้ไปจากตระกูลสู่ตระกูล หมายถึง พระโสดาบัน ผู้ซึ่งจะไปเกิดอีก ๒-๓ ภพ แล้วบรรลุพระอรหัตผล^{๑๑}

สัตตักขัตตอุปรมะ หมายถึง พระโสดาบัน ผู้ซึ่งจะไปเกิดในภพอีก ๗ ครั้ง เป็นอย่างมากจึงจะได้บรรลุพระอรหัตผล^{๑๒}

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๙.

^๘ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๕๒.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๑.

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความเป็นพระโสดาบันไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า ความเป็นโสดาบันเป็นชีวิตระดับที่ยอมรับได้ว่า น่าพอใจและวางใจได้ทั้งในด้านคุณธรรมและในด้านความสุข ในด้านคุณธรรมก็มีคุณความดีเพียงพอที่จะเป็นหลักประกันว่าจะไม่ก่อให้เกิดอันตรายหรือความเดือดร้อนเสื่อมโทรมเสียหายเป็นภัยแก่สังคมหรือแก่ใคร ๆ ตรงข้ามจะมีแต่พฤติกรรมที่อำนวยความสะดวกเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่และดำเนินไปด้วยดีของชีวิตตนและสังคม และคุณธรรมนั้นก็มั่นคง เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปเองตามธรรมชาติแห่งเหตุปัจจัย ส่วนในด้านความสุข พระโสดาบันก็ได้พบกับความสุขอย่างใหม่ทางจิตที่ประณีตล้ำลึก อันประจักษ์เฉพาะตนว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าสูงล้ำ ความเป็นพระโสดาบันมีคุณค่าเป็นที่น่าพอใจทั้งแก่ตัวบุคคลนั่นเองและแก่สังคม^{๑๓}

๑.๔.๒ พร รัตนสุวรรณ กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ในหนังสือพระอริยบุคคลว่า พระโสดาบันละสังโยชน์ได้ขาดจากสันดาน ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส โดยเด็ดขาดตลอดกาล^{๑๔} พระโสดาบันมิได้จำกัดอยู่ในวัยใดหรือเพศใด จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็สามารถเป็นได้ ในสถานภาพที่เป็นโสดาบันก็ยังคงทำหน้าที่ของตนได้ตามปกติ เช่น ในสมัยพุทธกาลนั้น พระเจ้าพิมพิสาร พระองค์สำเร็จเป็นพระโสดาบัน จากการได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้สละราชสมบัติออกบวชหรือเลิกปกครองประเทศ นางวิสาขา มหาอุบาสิกา อนาถบิณฑิกเศรษฐี และพระอริยบุคคลอื่นๆ อีกมากมายที่เป็นฆราวาสแต่ก็ยังคงทำงานประกอบอาชีพ เช่น ทำการค้าขาย หรือประกอบกิจการเหมือนเดิม^{๑๕}

๑.๔.๓ สุนทร ฌ รั้งยี กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎกว่า พระโสดาบัน หมายถึงบุคคลผู้เข้าถึงกระแสแห่งนิพพานอันเป็นกระแสแห่งวิวิฎฐะ^{๑๖} ผู้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันก็คือผู้บรรลุโสดาปัตติมรรคและโสดาปัตติผล

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๙๙-๔๐๐.

^{๑๔} พร รัตนสุวรรณ, พระอริยบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าทางวิญญาน, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๖} วิวิฎฐะ หมายถึง ภาวะพ้นวิฎฐะคือการเวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก ได้แก่ นิพพาน (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๑)

จัดเป็นพระอริยบุคคลอันดับแรกในพระพุทธศาสนา เป็นผู้เที่ยงที่จะเข้าสู่นิพพานภายในเวลาไม่เกิน ๗ชาติ^{๑๗}

๑.๔.๔ พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ) กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ในหนังสือวิปัสสนาภาวนาว่า พระโสดาบันคือท่านผู้บรรลุกระแสนิพพาน เพราะได้เข้าถึงกระแสนิพพานแล้ว จัดเป็นพระอริยบุคคลขั้นแรกในพระพุทธศาสนา^{๑๘} คุณธรรมที่เป็นเครื่องวัดความเป็นโสดาบันที่โดดเด่นและทราบได้ง่ายคือการมีศีล ๕ บริบูรณ์ตลอดชีวิต^{๑๙} เมื่อเป็นพระโสดาบันแล้วสามารถปิดประตูแห่งอบายทั้ง ๔ ได้สิ้นเชิง เพราะจิตของท่านได้ประหารกิเลสอันจะนำไปสู่อบายภูมิได้หมดแล้ว^{๒๐}

๑.๔.๕ พระมหาสังเวช ฐมมเนตติโก (เนตรนิมิตร) กล่าวถึงพระอริยบุคคลไว้ในหนังสือภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผลว่า พระอริยบุคคลเป็นตัวอย่างของผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีหลักฐานระบุว่าได้รับความสำเร็จในการพัฒนาอบรมจิต ค้นเคยกับการทำความดี ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ด้วยใจบริสุทธิ์ มองโลกและชีวิตด้วยความรู้ความเข้าใจ อยู่กับปัจจุบันท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน เรียนรู้อย่างผู้มีปัญญา เพียบพร้อมด้วยวิชา คือความรู้ และจรณะคือความประพฤติ มีชีวิตที่ราบรื่นสงบสุข ทั้งคอยช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นตามโอกาสของตน^{๒๑}

๑.๔.๖ พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง) กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่า พระโสดาบันคือผู้เข้าถึงกระแสของอริยบุคคลเดินทางอย่างถูกต้องแท้จริง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในขั้นสมาธิ และทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ มีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์ เพราะปฏิบัติธรรมจนเข้าใจหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจนหมดความสงสัยในหลักคำสอน และเชื่อมั่นในอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามคำสอน

^{๑๗} สุนทร ณรังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑๐.

^{๑๘} พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ), วิปัสสนาภาวนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

^{๒๐} พระมหาสังเวช ฐมมเนตติโก (เนตรนิมิตร), ภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประดิพัทธ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๐.

ของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้อย่างแท้จริง จนบรรลุความเป็นอริยบุคคลได้ พร้อมทั้งสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้องตรงไปสู่พระนิพพาน^{๒๒}

๑.๔.๗ พระมหาบุญชิต สุตโปรง กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) เรื่อง **ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท** ว่า พระโสดาบันเป็นบุคคลประเภทแรกที่ได้สัมผัสกระแสนิพพาน การได้ศึกษาและทำความเข้าใจสภาวะของพระโสดาบันจะช่วยให้เกิดความแจ่มชัดถึงสภาวะของพระอริยบุคคลลำดับต่อไปได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาพฤติกรรมของพระอริยบุคคลยังบ่งบอกถึงสภาวะธรรมของพระนิพพานว่ามีลักษณะอย่างไรด้วย ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงพระโสดาบันว่ามีบุคคลหลายประเภท เช่น พระเจ้าพิมพิสารชนชั้นปกครอง คหบดีหรือคหบดีธานี ชาวบ้านธรรมดา เป็นต้น วิถีชีวิตของพระโสดาบันมองดูภาพลักษณ์จากภายนอกแทบไม่เห็นความแตกต่างจากปุถุชนมากนัก เช่น กรณีที่พระโสดาบันที่ยังครองเรือนอยู่เหมือนปุถุชน คือ นางวิสาขาหมากุบาสิกา ยังใช้ชีวิตคู่มีครอบครัวและเมื่อประสบความพลัดพรากก็ยังมีมาร้องไห้คร่ำครวญอยู่^{๒๓}

๑.๔.๘ รังษี สุธนธ์ กล่าวถึงพระโสดาบันไว้ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง **การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา** ว่า ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสิกาเป็นบุคคลที่อยู่ท่ามกลางวงศาตถาญาติ หม่อมมิตรสหาย แต่การที่อยู่คลุกคลีด้วยบุคคลต่าง ๆ นั้นมิได้ขัดขวางการบรรลุธรรมแต่อย่างใด ท่านบรรลุโสดาปัตติผล ซึ่งเป็นภูมิธรรมระดับมรรคผลขั้นที่ ๑ ในพระพุทธศาสนา คือท่านเป็นพระโสดาบัน^{๒๔} อนาถบิณฑิกอุบาสิกา เป็นคนเอื้อเฟื้อแผ่สงเคราะห์อนุเคราะห์คนยากจนไร้ที่พึ่งพิง เป็นที่เชื่อถือของประชาชน ช่วยกิจกรรมของ

^{๒๒} พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^{๒๓} พระมหาบุญชิต สุตโปรง, “ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๒๔} รังษี สุธนธ์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, หน้า ๓๘.

สังคม เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยมีความเคารพรักพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง รักษาศีล ๕ ไม่ขาด ไม่บกพร่อง เป็นอุบาสกเอาใจใส่ในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการถวายปัจจัย ๔ แต่พระภิกษุสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ ไม่ขาด ประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านปกป้องเชิดชูพระพุทธศาสนา เผยแพร่หลักการทางพระพุทธศาสนา และอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความเกียรติกุณปรากฏยิ่งกว่าอุบาสกเอตทัคคะท่านอื่น^{๒๕}

๑.๔.๙ พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารย์ (สิงห์โงน) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ว่า วิสาขาเป็นกุมาริกาคนแรกที่ได้บรรลุนิเวศน์บัตติผลเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ ต่อมาเธอได้ช่วยคุณปู่ คุณย่าและมารดาบิดาในการบำเพ็ญบุญกุศลในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะตระกูลนี้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้นิมนต์พระสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้านเป็นประจำทุกวัน^{๒๖} นางวิสาขาไม่ว่าจะไปสถานที่แห่งใดประชาชนก็ให้การต้อนรับเสมอเพราะนางเป็นคนดี มีความประพฤติชอบทั้งกายวาจาและใจ รู้จักการวางตนให้เหมาะสมในการเข้าสมาคมนั้นๆ นางวิสาขาเป็นอุบาสิกาคนหนึ่งที่ใส่ใจในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตั้งแต่เยาว์วัย และยังเป็นผู้ริเริ่มถวายสิ่งอุปโภคบริโภคที่ควรแก่สมณะ เช่น ถวายข้าวยาสูบ ผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น^{๒๗} นางเป็นคนหนึ่งที่รู้จักบุญคุณคน มีความประพฤติเรียบร้อย รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์ ด้วยเหตุนี้นางจึงเป็นที่รักของครอบครัวตลอดจนของสังคม การเสียสละวัตถุสิ่งของเป็นทานนับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ด้วยเหตุนี้นางจึงเป็นผู้หนึ่งที่ชักนำให้เพื่อนมนุษย์ รู้จักช่วยเหลือคนอื่นให้ได้รับความสุข ด้วยการรู้จักเสียสละ^{๒๘}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๖} พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารย์ (สิงห์โงน), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๓.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒).

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘, ๑๓๙.

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เน้นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑.๕.๑ รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) จากพระไตรปิฎกภาษาบาลี พุทธศักราช ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ รวมทั้งอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา

๑.๕.๒ รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เอกสารทางวิชาการ ตำรา และเอกสารงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ ศึกษา แปล และวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๕.๔ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้เข้าใจความหมาย สถานภาพ และคุณสมบัติของพระโสดาบัน

๑.๖.๒ ทำให้เข้าใจวิธีปฏิบัติอันนำไปสู่ความเป็นพระโสดาบัน

๑.๖.๓ ทำให้เข้าใจบทบาทของพระโสดาบันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม

บทที่ ๒

สถานภาพและคุณสมบัติของพระโสดาบัน

ในบทนี้จะได้ศึกษา ความหมาย ความสำคัญ ประเภท สถานภาพ และคุณสมบัติของพระโสดาบัน ตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายของพระอริยบุคคล

คำว่า อริยะ แปลว่า เจริญ, ประเสริฐ เมื่อนำคำว่า บุคคล มาสมกับคำว่า อริยะ เป็น อริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐ บรรลุธรรมวิเศษมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น^๑ อีกอย่างหนึ่ง หมายความว่า เป็นผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส หรือละกิเลสได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน) ไม่กำเริบอีก เป็นอารยะในความหมายของพระพุทธศาสนา^๒ ...รู้ชัดถึงสรรพสิ่งตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^๓ และที่เรียกว่า พระอริยะ นี้ หมายถึงพระพุทธรเจ้า พระปัจเจกพุทธรเจ้า และพุทธสาวก ที่ชื่อว่าพระอริยะเพราะไม่ดำเนินไปในทางเสื่อมเสีย ดำเนินไปแต่ในทางเจริญ เป็นผู้ที่ชาวโลกและเทวโลกควรดำเนินตาม^๔

อีกนัยหนึ่ง พระอริยะ คือท่านผู้ไกลจากกิเลส หมดจากโลภะ โทสะ โมหะ หรือกำจัด ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้ลดน้อยเบาบางลง จนกระทั่งเป็นอริยะอย่างสูงสุด คือเป็นพระอรหันต์ ซึ่งหมดกิเลสทั้ง ๓ อย่าง เป็นผู้ประเสริฐสูงสุด^๕

---

^๑ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๘๖.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สือตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๗๗.

^๓ อัง. ทุก. (บาลี) ๒๐/๔๖/๖๙, อัง. ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๖/๙๐.

^๔ ม.ม.อ. ๑/๒/๒๒.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, พิมพ์ครั้งที่ ๖๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

ในพระพุทธศาสนาแบ่งพระอริยบุคคลเป็น ๔ ชั้น คือ (๑) พระโสดาบัน ผู้สัมผัสกระแสนิพพานครั้งแรก (๒) พระสกทาคามี ผู้จะมาเกิดในโลกนี้อีกครั้งเดียว (๓) พระอนาคามี ผู้ไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก และ (๔) พระอรหันต์ ผู้ไกลจากกิเลสโดยสิ้นเชิง ดังพุทธพจน์ว่า

“มหาสิ ภิภษุในธรรมวินัยนี้เป็นโสดาบัน เพราะละสังโยชน์ได้ ๓ อย่างไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า ...ภิภษุเป็นสกทาคามี เพราะละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง บรรเทาโรคะโทสะและโมหะให้เบาบางได้ มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ ...ภิภษุไปบังเกิดเป็นโอปปาติกะ เพราะละสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๕ อย่าง ปรีณิพพานในภพนั้น ไม่หวนกลับมาจากโลกนี้อีก ...ภิภษุทำให้แจ้งเจโตวิมุตและปัญญาวิมุตอันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”^๖

พระพุทธศาสนาถือว่า พระอริยบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลผู้ประเสริฐที่ประสบความสำเร็จในชีวิต เข้าใจสังขารคือ อริยสัจ ๔^๗ อันเกิดจากการศึกษาอบรมไตรสิกขา^๘ และสามารถประพฤติปฏิบัติไตรสิกขาได้ครบถ้วนสมบูรณ์ จนสามารถละกิเลสคือสังโยชน์^๙ ที่ผูกมัดจิตใจมนุษย์อยู่กับความทุกข์ให้ลดลงหรือหมดไป พัฒนาจิตของตนพ้นจากภาวะปุถุชนไปเป็นอริยบุคคล พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีนั้น แม้จะยังมีกิเลสเหลืออยู่บ้าง แต่มีเบาบาง ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว ดับกิเลสและความทุกข์ได้ทั้งหมดข้ามพ้นจากวัฏสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างสิ้นเชิง ได้ชื่อว่าบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

^๖ ที.สี. (บาลี) ๙/๓๗๓/๑๕๖, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๖.

^๗ อริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ชื่อธรรมสำคัญหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนามี ๔ ข้อ คือ ๑. ทุกข์ ๒. ทุกขสมุทัย (ที่เกิดแห่งทุกข์) ๓. ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือ มรรค (ทางแห่งความดับทุกข์) (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒๒)

^๘ ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์, ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๗)

^๙ สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๕)

ในขณะที่เดียวกัน ความเป็นอริยบุคคลขั้นสูงสุดเป็นภาวะที่บริสุทธิ์จากอกุศลธรรมทั้งปวง ปิดกั้นอกุศลธรรมอันจะเกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์เป็นผู้เจริญไปด้วยศีลธรรม คู่กันเคยกับการประกอบความดี มุ่งทำประโยชน์เพื่อสังคมมากกว่าเพื่อตนเอง

๒.๒ ประเภทของพระอริยบุคคล

ผลสูงสุดของการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็คือการได้เป็นพระอริยบุคคล ซึ่งมีหลายประเภทตามกำลังแห่งอินทรีย์ (ความพร้อม)^{๑๐} ที่สั่งสมมาและในการละกิเลสคือสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการ

พระอริยบุคคลมีหลายประเภท คือ

๒.๒.๑ พระอริยบุคคล ๒ จำพวก

๑. พระเสขะ พระผู้ยังต้องศึกษา

๒. พระอเสขะ พระผู้ไม่ต้องศึกษา^{๑๑}

พระอริยบุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทักขิไณยบุคคล ๒^{๑๒}

พระเสขะ

พระเสขะ หมายถึง บุคคลผู้ที่ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี คือผู้ที่ยังต้องศึกษาไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต (สมาธิ) (๓) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา^{๑๓} เป็นการศึกษาในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาขั้นสูง ซึ่งแท้ที่จริง

---

^{๑๐} อินทรีย์ คือ สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่อย่างหนึ่งๆ เช่นตาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการเห็น ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา เป็นต้น (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๔๑๙)

^{๑๑} อ.ท.ก. (บาลี) ๒๐/๓๖/๖๒, อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๗๙.

^{๑๒} **ทักขิไณยบุคคล** คือ ผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก (อ.ท.ก. (ไทย) ๒๓/๑๔/๙, อ.ท.ก. (ไทย) ๒๓/๑๔/๒๐), ผู้ควรเพื่ออันรับซึ่งทักษิณา วิ. ทกขิณ ปฏิกคหิตุ อรหตติ ทกขิณโย, ผู้ควรซึ่งทักษิณา วิ.ทกขิณ อรหตติ ทกขิณโย. เณยย ปัจจัย บาลีไวยากรณ์ลง เณยย ปัจจัย (พันตรี ป. หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มจร-ไทย*, สำนักเรียนวัดปากน้ำจัดพิมพ์, (กรุงเทพฯ : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒๒.

^{๑๓} ม.ม.อ. ๑/๗/๔๔. (ดูรายละเอียดพระโสดาบันกับไตรสิกขาในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๕)

แล้วก็คือการศึกษาและปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง เพื่อต้องการหลุดพ้นจากความ เป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลระดับต่าง ๆ และไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

พระอเสขะ

พระอเสขะ หมายถึง บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา คือทำกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรม ตนเสร็จสิ้นแล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่ต้องปฏิบัติในไตรสิกขาต่อไป ไม่มีกิเลสที่ต้อง พยายามละอีกต่อไป และไม่มีภูมิธรรมสูงกว่านั้นที่จะต้องขวนขวายเพื่อบรรลุอีก ได้แก่ พระอรหันต์^{๑๔} จำพวกเดียวเท่านั้น ที่เป็นผู้จบกิจของการศึกษาและปฏิบัติแล้ว เป็นผู้ หมดยุติปัญหา อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง^{๑๕}

๒.๒.๒ พระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ จำพวก

หมายถึงพระอริยบุคคล ๔ คู่ แยกเป็นการบรรลุมรรค ๔ และผล ๔ จึงรวม เป็นบุคคล ๘ จำพวก ได้แก่

๑. ผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค และผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล
๒. ผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค และผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีผล
๓. ผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค และผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล
๔. ผู้ดำรงอยู่ในอรหัตมรรค และผู้ดำรงอยู่ในอรหัตผล^{๑๖}

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ คู่ นั้น มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ดังนี้

พระโสดาบัน

พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรคที่จะนำไปสู่พระนิพพาน เดินทางได้ถูกต้องแท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้ว เป็นผู้ทำได้ บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส^{๑๗} ได้เด็ดขาด เป็นผู้ไม่มีทาง

---

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๖)

^{๑๕} พุทธศาสนิกชน, พจนานุกรมธรรมของท่านพุทธทาส, ธรรมสภา จัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในงานมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาส พุทธศักราช ๒๔๔๙-๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๓๓๗.

^{๑๖} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๑.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๕๖.

ตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๑๘} พระอริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรค เรียกว่า โสดาปัตติมรรค ระดับผลเรียกว่า โสดาปัตติผล มี ๓ ประเภท^{๑๙} คือ

๑. เอกพีธี คือ ผู้เกิดอีกครั้งเดียว ก็จะบรรลุพระอรหัตผลในภพที่เกิด
๒. โกลังโกละ ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง ก็ จะบรรลุพระอรหัตผล
๓. สัตตักขัตตปุรณะ คือ ผู้เวียนเกิดในสุคติภพอีกไม่เกิน ๗ ครั้ง ก็จะ บรรลุพระอรหัตผล ซึ่งจะได้ศึกษาต่อไป

พระสกทาคามี

พระสกทาคามี คือ ผู้กลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะบรรลุถึงพระ นิพพาน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด และทำ ราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง^{๒๐} พระอริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า สกทาคามีผล มี ๕ ประเภท^{๒๑} คือ

๑. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้แล้ว ไป บังเกิดในเทวโลก จุตติจากเทวโลกมาเกิดในโลกมนุษย์ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้ว ปรีนิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง
๒. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ทำความเพียรด้วยการ เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วปรีนิพพานในชาติเดียวกันในโลก มนุษย์นี้เอง
๓. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้ จุตติไป เกิดในเทวโลก แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธุ์ปรีนิพพานในเทวโลกนั่นเอง
๔. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วบรรลุ เป็นพระอรหันต์ดับขันธุ์ปรีนิพพานในเทวโลกนั่นเอง
๕. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก จุตติมาเกิดใน โลกมนุษย์เราแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธุ์ปรีนิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง

^{๑๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๘/๒๐๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๑๙} อภิ.ป. (บาลี) ๓๖/๓๑-๓๓/๑๒๒-๑๒๓, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑-๓๓/๑๕๔.

^{๒๐} อ.จ.นวก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๓๑๓, อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗.

^{๒๑} อ.จ.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๘/๒๒๖, อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖.

พระอนาคามี

พระอนาคามี คือ ผู้จะปรินิพพานในที่สุดเกิดขึ้น ในพรหมโลก^{๒๒} นั้น ไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และภริษะได้เด็ดขาด พระอริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อนาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า อนาคามีผล มี ๕ ประเภท^{๒๓} คือ

๑. อंतरาปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือ เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วอายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพานมี ๓ จำพวกคือ พวกที่ ๑ เกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหาซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัป แต่ก็บรรลुพระอรหัตผลในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลुในวันที่เกิดได้ก็บรรลुไม่เกินภายใน ๑๐๐ กัป พวกที่ ๒ เมื่อไม่สามารถบรรลุพระอรหัตผลในวันที่เกิดก็บรรลุไม่เกินภายใน ๒๐๐ กัป พวกที่ ๓ บรรลุพระอรหัตผลไม่เกินภายใน ๔๐๐ กัป^{๒๔}

๒. อุปหัจจปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วจนจะถึงปรินิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้วจนจะสิ้นอายุจึงปรินิพพาน^{๒๕}

๓. อสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก^{๒๖}

๔. สสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก^{๒๗}

---

^{๒๒} พรหมโลก คือ ที่อยู่ของพรหมตามปกติ หมายถึง รูปพรหม มี ๑๖ ชั้นเรียกว่า รูปโลก ได้แก่ (๑) พรหมปารีสัชชา (๒) พรหมบุโรหิตา (๓) มหาพรหมา (๔) ปริตตภา (๕) อัปมาณา (๖) ปภัสสรา (๗) ปริตตสุภา (๘) อัปมาณสุภา (๙) สุภิกินหา (๑๐) อสัณญีสัตตา (๑๑) เวหัพผลา (๑๒) อวิหา (๑๓) อตปปา (๑๔) สุกัสสา (๑๕) สุกัสสี (๑๖) อกนิฐฐา และอรูปพรหม เรียกว่า อรูปโลก มี ๔ ชั้นได้แก่ (๑) อากาสาณัญจายตนะ (๒) วิญญาณัญจายตนะ (๓) อากิญจัญญายตนะ (๔) เนวสัณญานาสัญญายตนะ (ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๔๗/๓๙๙, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๗/๔๙๖)

^{๒๓} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๔/๙๖, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๔/๑๔๓.

^{๒๔} อ.ต.ก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๒๕} อ.ต.ก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๒๖} อ.ต.ก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๒๗} อ.ต.ก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

๕. อุทฺธังโสโตอกนิฏฐคามิ หมายถึง พระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบน ไปสู่ออกนิฏฐภาพ คือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วก็จะเกิดเลื่อนต่อไปจนถึงอกนิฏฐภาพ แล้วจึงปรินิพพานในภพนั้น^{๒๘}

พระอรหันต์

พระอรหันต์ คือ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ หรือผู้หักกำหนดสังสารจักร^{๒๙} ได้แล้ว เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ข้อ^{๓๐} ได้สิ้นเชิง เป็นอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์^{๓๑} แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ...ไม่มีวิภวณะเพื่อจะบัญญัติต่อไป...^{๓๒} พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อรหัตมรรค ระดับผลเรียกว่า อรหัตผล มี ๓ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

๑. พระอรหันต์ ๒ ประเภท^{๓๓} คือ

- ๑) พระสุกขวิปัสสกะ หมายถึง ผู้เห็นอย่างแท้จริง คือ ผู้มิได้ผวนสำเร็จอรหัตผลด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วน
- ๒) สมถยานิก ผู้มีสมถเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้ผวนสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนสำเร็จอรหัตผล

๒. พระอรหันต์ ๔ ประเภท^{๓๔} คือ

- ๑) สุขวิปัสสกะ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน

---

^{๒๘} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒.

^{๒๙} สังสารจักร หมายถึง วงจรใหญ่หมุนเวียนรอบตามเหตุปัจจัย คือ กิเลส กรรม วิบาก ตามหลักปฏิจจสมุปบาท (วิภวณะ ๓) (น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๗.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๖.

^{๓๑} หมายถึง สิ้นกิเลสเป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย (อัง.ติก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙.)

^{๓๒} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๒๔๘/๒๐๙, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๓๓} วิสุทฺธิ. ๓/๒๐๖,๓๑๒.

^{๓๔} วิสุทฺธิ. ๓/๓๗๓.

- ๒) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓^{๓๕}
- ๓) นพภิญญะ ผู้ได้อภิญญา ๖^{๓๖}
- ๔) ปฏิสัมภีที่ปัดตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภีทา ๔^{๓๗}

๓. พระอรหันต์ ๕ ประเภท คือ

- ๑) ปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา
- ๒) อุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วนคือ ได้ทั้งเจโตวิมุต^{๓๘} ชั้น อรูปสมาบัติก่อนแล้วได้ปัญญาวิมุต
- ๓) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓
- ๔) นพภิญญะ ผู้ได้อภิญญา ๖
- ๕) ปฏิสัมภีที่ปัดตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภีทา ๔

๒.๒.๓ พระอริยบุคคล ๗^{๓๙} จำพวก

พระอริยบุคคล ๗ จำพวก มีคุณสมบัติ ดังนี้

---

^{๓๕} วิชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ ๓ ประการคือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำอสาระให้สิ้น (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.)

^{๓๖} อภิญญา ๖ คือ ความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพโอสถ ญาณที่ทำให้มีหุทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ญาณที่ให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวกขยญาณ ญาณที่ทำให้อสาระให้สิ้น (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๖/๒๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔.)

^{๓๗} ปฏิสัมภีทา ๔ ความมีปัญญาแตกฉาน ๔ ประการคือ (๑) อัถตปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในความหมาย (๒) ธัมมปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) นิรุตติปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในภาษา (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ (อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗๒/๑๙๓-๑๙๔, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.)

^{๓๘} เจโตวิมุต คือ ความหลุดพ้นแห่งจิต, การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิตหรือกำลังสมาธิ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตอันละเอียดประณีต (พระเทพเวที (ประยูรฑ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๙.)

^{๓๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๒/๒๒๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๒/๓๓๗.

๑. ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน (อุภโตภาควิมุต) หมายถึง ผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐานจนได้รูปสมบัติ และใช้สมถะเป็นฐานในการบำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลुพระอรหัตผล^{๔๐} ได้แก่พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญสมถะก่อนแล้วจึงใช้สมถะนั้นเป็นฐานในการปฏิบัติวิปัสสนา

๒. ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา (ปัญญาวิมุต) หมายถึง ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วน ๆ จนบรรลุอรหัตผล^{๔๑} ได้แก่พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาเป็นตัณมาโดยตลอดจนสำเร็จ

๓. ผู้เป็นพยานในนามกาย (กายสักขี) หมายถึง ผู้มีศรัทธาแก่กล้า ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกายและอาสวะบางอย่างก็สิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา และหมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป จนถึงท่านผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตผล^{๔๒}

๔. ผู้บรรลุสัมมาทิฏฐิ (ทิฏฐิปัตตะ) หมายถึง ผู้บรรลุสัมมาทิฏฐิ เข้าใจอริสัจถูกต้อง กิเลสบางส่วนสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา มีปัญญาแก่กล้า และหมายถึงผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตผล^{๔๓}

๕. ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา (ศัทธาวิมุต) หมายถึง ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา เข้าใจอริสัจถูกต้อง กิเลสบางส่วนก็สิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา มีศรัทธาแก่กล้า และหมายถึงผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตผล^{๔๔}

๖. ผู้แล่นไปตามธรรม (ธัมมานุสारी) หมายถึง ผู้แล่นไปตามธรรม คือผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุแล้วกลายเป็นทิฏฐิปัตตะ^{๔๕}

๗. ผู้แล่นไปตามศรัทธา (ศัทธานุสारी) หมายถึง ผู้แล่นไปตามศรัทธา คือผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นศัทธาวิมุต^{๔๖}

จากการศึกษาพบว่า พระอริยบุคคล ๗ จำพวกนั้น พระอริยบุคคลลำดับที่ ๑-๒ คือผู้บรรลุพระอรหัตผล ลำดับที่ ๓-๕ คือผู้บรรลุโสดาปัตติผลถึงพระอรหัตผล และลำดับที่ ๖-๗ คือผู้บรรลุโสดาปัตติผล

---

^{๔๐} อจ.สตตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๐.

^{๔๑} อจ.สตตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๑.

^{๔๒} อจ.ทูก.อ. ๒/๔๗/๕๕.

^{๔๓} อจ.สตตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๑.

^{๔๔} อจ.ทูก.อ. ๒/๔๗/๕๕.

^{๔๕} อจ.ทูก.อ. ๒/๔๗/๕๕.

^{๔๖} อจ.ทูก.อ. ๒/๔๗/๕๕, อจ.สตตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๒.

๒.๓ ความหมายของพระโสดาบัน

คำว่า โสดาบัน เป็นภาษาบาลี เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า โสตะ แปลว่า กระแส กับคำว่า อาปนฺน แปลว่า ถึง ดังนั้นคำว่า โสดาบัน จึงแปลว่า ถึงกระแส หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน^{๔๗} จะต้องได้บรรลุพระอรหัตผลในอนาคตอย่างแน่นอน เป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘^{๔๘} เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘^{๔๙}

ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า

“...สารีบุตร ที่เรียกว่า “โสดา โสดา” โสดา เป็นอย่างไร”

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ...เป็นโสดา”^{๕๐}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“...สารีบุตรที่เรียกว่า ผู้บรรลุโสดาคือใคร”

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ใดประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า ผู้บรรลุโสดา ...”^{๕๑}

พระโสดาบัน คือ พระอริยบุคคลอันดับแรกในพระพุทธศาสนาที่ได้สัมผัสกระแสแห่งพระนิพพานแล้ว เป็นผู้ถึงกระแสอริยมรรคครั้งแรก^{๕๒} และมองเห็นความเป็นจริงในเรื่องของชีวิต ในเรื่องของความทุกข์ จะไม่มีการเดินผิดทางคือเดินทางสายกลาง^{๕๓}

---

^{๔๗} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๓๕๒.

^{๔๘} อริยมรรคมีองค์ ๘ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ (๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ (๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ (๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ (๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ (๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ (๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ (๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ (ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕, (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.)

^{๔๙} อภิ.ปญจ.อ. ๓๑/๕๓๐ ดูประกอบใน ส.ม. ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐,

^{๕๐} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕.

^{๕๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕.

^{๕๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), *คำวัด* เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๗.

^{๕๓} พุทธศาสนิกชน, *พจนานุกรมธรรมของท่านพุทธทาส*, หน้า ๒๙๙.

พระโสดาบันจึงเป็นบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสัพพตปราคาส และละได้อย่างสิ้นเชิง ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล^{๕๔} สามารถกำจัดกิเลสบางอย่างได้อย่างเด็ดขาด เพราะฉะนั้นจึงตกถึงกระแสแห่งพระนิพพานแล้ว เปรียบเหมือนคนที่ตกลงไปอยู่ในกระแสแห่งแม่น้ำ แล้วกำลังลอยไปตามกระแสน้ำ อีกไม่นานก็จะถึงทะเล^{๕๕} ผู้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันคือ ผู้ได้บรรลุโสดาปัตติมรรคและโสดาปัตติผล... เป็นผู้มุ่งตรงที่จะเข้าสู่ปรินิพพานภายในไม่เกิน ๗ ชาติ^{๕๖}

ที่เรียกบุคคลผู้เป็นโสดาบันว่าบรรลุโสดาปัตติผล ก็เพราะผู้ได้บรรลุ เกิดธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ที่ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน คือรู้ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีการดับไปเป็นธรรมดา^{๕๗}

อีกนัยหนึ่ง พระโสดาบัน ก็คือผู้ที่สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกอีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา^{๕๘} หรือผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติในเรื่องไตรสิกขา จนได้รับผลคือรู้ชัด และมีความเข้าใจเรื่องชีวิตเรื่องความทุกข์เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเป็นพระโสดาบันท่านแรกในพระพุทธศาสนา เพราะได้ฟังธรรมจกกับปวัตตนสูตรจากพระพุทธเจ้า เกิดดวงตาเห็นธรรม^{๕๙} คือรู้และเข้าใจตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ดังเนื้อความว่า ...ธรรมจักขุ อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่พระอัญญาโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๖๐}

^{๕๔} อภิ.ป. (บาลี) ๓๖/๔๑/๑๒๔, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๑/๑๕๖.

^{๕๕} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๗.

^{๕๖} สุนทร ฌ รังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑๐.

^{๕๗} วิรัช วิตมลั ฐมมจกขุ อูทปาที ยงกัญจึ สมุทยธมมึ สพุพนุตฺติ นิโรธธมมุนตี, (วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๐๕/๗๕ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕).

^{๕๘} มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ (ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๐๑/๔๙๕).

^{๕๙} ดวงตาเห็นธรรม หมายถึง ธรรมจักขุ คือ ปัญญาจักขุ เป็นตาปัญญาที่มองเห็นธรรมตาของสิ่งทั้งหลายสว่างชัด หมายถึงญาณที่ทำให้เป็นโสดาบัน (โสดาปัตติมคคญาณ) (วิ.อ. (บาลี) ๓/๕๖/๒๗, วิ.อ. (ไทย) ๓/๕๖/ เล่ม ๔ ภาค ๑ หน้า ๘๖).

^{๖๐} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๘๑/๓๖๗, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๘๑/๕๙๕.

พระโสดาบันสามารถกำจัดกิเลสคือสังโยชน์ ๓ ประการเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด ดำรงอยู่ในโลกุตตรภูมิ เป็นผู้เที่ยงต่อการสิ้นกิเลส มุ่งตรงสู่ความสงบสูงสุดดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ที่จะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๒.๔

ความสำคัญของพระโสดาบัน

ความเป็นพระโสดาบัน เป็นพระอริยบุคคลระดับต้นหรือสมาชิกกลุ่มแรกในชุมชนอารยะ ความจริงความเป็นโสดาบันเป็นสิ่งที่ควรสนใจ ความเป็นพระโสดาบันก็ดี ภูมิธรรมและการดำเนินชีวิตระดับนี้ก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนควรให้ความสำคัญ ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์คนเหล่าใด และคนเหล่าใดจะเป็นมิตร อำนวย ญาติ สาโลหิตก็ตาม ให้ความสำคัญคำที่ควรรับฟัง เธอทั้งหลายพึงชักชวนคนเหล่านั้นให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมที่เป็นเหตุให้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน ๔ ประการ^{๖๑}

พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสเน้นถึงคุณค่าและความสำคัญของพระโสดาบันเป็นอย่างมาก ทรงแนะนำให้เวไนยชนหันมาสนใจภูมิธรรมหรือระดับชีวิตขั้นนี้อย่างจริงจังและยึดเอาเป็นเป้าหมายของการดำรงอยู่บนโลก เพื่อความหมดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงในภายหน้า คุณค่าและความสำคัญของพระโสดาบันนี้ มีเรื่องเล่าว่า

นายกาละเป็นบุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นมิจฉาทิฎฐิกบุคคล เวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่บ้าน ไม่ปรารถนาที่จะเห็น ไม่ปรารถนาที่จะเข้าไปใกล้ และไม่อยากจะฟังธรรม แม้เศรษฐีผู้เป็นพ่อจะแนะนำตักเตือนก็ไม่เชื่อฟัง

เศรษฐีเกรงว่า ถ้าลูกชายมีความประพฤติเช่นนี้ เห็นว่าต้องตกนรกอเวจีแน่นอน จึงต้องการที่จะช่วยลูกชาย ใต้ใช้ทรัพย์เพื่อที่จะทำลายทิฎฐิของลูกชาย โดยการขอร้องให้รักษาอุโบสถศีล ไปวิหารฟังธรรม เมื่อกลับมาแล้วจะให้เงิน ๑๐๐ กหาปณะ^{๖๒}

^{๖๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๑๒/๓๑๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๑๒/๕๑๕. (ดูรายละเอียดคุณธรรมวัดความเจริญ (ธรรมาทาส) ในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๒)

^{๖๒} กหาปณะ ชื่อมาตราเงินสมัยโบราณ ๑ กหาปณะเท่ากับ ๒๐ มาสก หรือ ๔ บาท (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘.)

วันต่อมาเศรษฐีพูดกับเขาว่า “วันนี้ถ้าเจ้าไปนั่งฟังธรรมตรงหน้าพระพักตร์ของ พระพุทธเจ้า เรียนบทแห่งธรรมให้ได้หนึ่งบทแล้วกลับมา ก็จะให้เงิน ๑,๐๐๐ กหาปณะ” นายกาละได้ไปฟังธรรมและเรียนบทแห่งธรรมได้หนึ่งบทแล้วต้องการที่จะหนีกลับ

พระพุทธเจ้าจึงทรงบันดาลให้เขากำหนดจำไม่ได้ เมื่อเขาจำไม่ได้ ก็คิด กำหนดจำข้อธรรมอื่น ๆ ที่สูงขึ้นไปในที่สุดเขาก็บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน เมื่อ กลับมาบ้านจึงไม่ต้องการเงิน

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ ซึ่งมาฉันภัตตาหารที่บ้านเศรษฐีได้ชี้แจงถึง สาเหตุที่นายกาละไม่รับเงินให้เศรษฐีได้ทราบ ว่า โสดาปัตติผลที่บุตรของท่านบรรลุ นั้น ประเสริฐแม้กว่าสมบัติของเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก^{๖๓} จึงได้ ตรัสพระคาถาว่า

“โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดิน กว่า การไปสู่สวรรค์ หรือกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง”^{๖๔}

จากการศึกษาพบว่า พระราชานั้นแม้จะเสวยราชสมบัติมหาศาลที่เป็นโลกีย สมบัติทั่วทั้งปฐพี ถ้าไม่ประกอบด้วยคุณธรรมก็ไม่อาจที่จะข้ามพ้นจากนรกได้ ส่วนความ เป็นพระโสดาบันอันเป็นโลกุตตรสมบัติ สามารถที่จะปิดกั้นประตูแห่งอบายภูมิได้อย่าง เต็มขาด ดังนั้นความเป็นพระโสดาบันจึงเป็นสิ่งประเสริฐและมีความสำคัญ

๒.๕ ประเภทของพระโสดาบัน

ในพระพุทธศาสนา แบ่งพระโสดาบันออกได้ ๓ ประเภท ตามกำลังแห่งความ พร้อม (อินทรีย์) และตามความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูง^{๖๕} ดังนี้

๒.๕.๑ เอกพีชีโสดาบัน

เอกพีชีโสดาบัน คือพระโสดาบันผู้มีพีชคืออรรถภาพเดียว หมายความว่า เกิดอีก

---

^{๖๓} พุ.ธ.อ. ๖/๙๑-๙๕.

^{๖๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๗๘/๔๘, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๘/๘๘.

^{๖๕} อริยมรรคเบื้องสูง คือ สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค (สารตถ.

ครั้งเดียวก็จะบรรลุประอรหัตต์^{๖๖} หมายถึง พระโสดาบัน ผู้ที่จุติจากภพ^{๖๗} นี้แล้ว จะไปเกิดในเทวโลกหรือมนุษย์โลกอีกเพียงครั้งเดียว แล้วก็บรรลู่ถึงอรหัตผล และปรินิพพานในชาตินั้น^{๖๘}

พระโสดาบันประเภทนี้ เป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติในไตรสิกขาเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ เป็นผู้รักษาศีลได้บริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย ผีกฝนสมาธิและปัญญาได้ตั้งอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๓ ข้อคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปราคาสได้เด็ดขาด เป็นผู้ที่จะไม่ตกต่ำไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔^{๖๙} และจะต้องตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูงในกาลภายหน้า คือในภพที่เกิดใหม่นั้นอย่างแน่นอน ดังพระพุทธพจน์ว่า

...บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เขาจึงเป็นเอกพีธี เกิดเป็นมนุษย์อีกเพียงครั้งเดียว ก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...^{๗๐} บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นเกิดเป็นมนุษย์ภพเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเอกพีธี^{๗๑}

๒.๕.๒ โกลังโกลโสดาบัน

โกลังโกลโสดาบัน คือพระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ได้ ๒ หรือ ๓ ภพ^{๗๒} หมายถึง พระโสดาบันที่จุติจากมนุษย์โลกแล้วไปเกิดในเทวโลก

^{๖๖} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒, อัง.ติก.ฎีกา. ๒/๘๘/๒๓๗.

^{๖๗} ภพ หมายถึง โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์, ภาวะชีวิตของสัตว์ (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๘)

^{๖๘} แสง จันทรังาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๑๗๘.

^{๖๙} ๔ หมายถึง ภูมิที่ปราศจากความเจริญ มี ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๖๕)

^{๗๐} อัง.นวก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๓๑๓, อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗.

^{๗๑} อภิ.ปุ. (บาลี) ๓๖/๓๓/๑๒๓, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๓/๑๕๔.

^{๗๒} อภิ.ปญจ.อ. ๓๑/๕.

ครั้งหนึ่งก่อน จูติจากเทวโลกแล้วกลับมาในมนุษยโลก และจะได้บรรลุอรหัตผล
ปรีณิพพานในมนุษยโลกนี้^{๗๓}

พระโสดาบันประเภทนี้ มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับเอกพีซีโสดาบัน เป็นผู้ศึกษา
และปฏิบัติในไตรสิกขาเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ เป็นผู้รักษาศีลได้บริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย
ฝึกฝนสมาธิและปัญญาได้ดีอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๓ ข้อ คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ได้เด็ดขาด เป็นผู้ที่จะไม่ตกต่ำไปสู่อบายภูมิ
ทั้ง ๔ และจะต้องตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูงในกาลภายหน้า สิ่งที่แตกต่างกันคือเรื่องภพภูมิที่
เกิด กล่าวคือ โกลังโกลโสดาบัน จะต้องเกิดในตระกูล ๒-๓ ชาติ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่
เกิดในตระกูลต่ำ คือเกิดในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากเท่านั้น^{๗๔} ดังพระพุทธพจน์ว่า

...บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิ
พอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้น
ไป เขาจึงเป็นโกลังโกละ ท่องเที่ยวไปสู่ตระกูล ๒ หรือ ๓ ตระกูล ก็
ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...^{๗๕} บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการ
สิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวัน
ข้างหน้า บุคคลนั้นท่องเที่ยวไป ๒ หรือ ๓ ตระกูลแล้วจึงจะทำที่สุดแห่ง
ทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโกลังโกละ^{๗๖}

๒.๕.๓ สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน

สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้จะเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ
หมายถึง พระโสดาบันที่ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในมนุษยโลก และเทวโลกอีก ๗ ครั้ง
เป็นอย่างมาก หลังจากนั้นก็จะบรรลุอรหัตผลและปรีณิพพาน^{๗๗}

พระโสดาบันประเภทนี้ มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับเอกพีซีโสดาบันและโกลังโกล
โสดาบัน คือเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติในไตรสิกขาเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ เป็นผู้รักษาศีล
ได้บริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย ฝึกฝนสมาธิและปัญญาได้ดีอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ละสังโยชน์

^{๗๓} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๑๗๘.

^{๗๔} อภิป.ปญจ.อ. ๓๑/๕.

^{๗๕} อญ.นวก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๓๑๓, อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗-๘.

^{๗๖} อภิป.ป. (บาลี) ๓๖/๓๒/๑๒๒, อภิป.ป. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๕๔.

^{๗๗} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๑๗๘.

เบื้องต้นได้ ๓ ข้อคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลพัทพรามาสได้เด็ดขาด เป็นผู้ที่ไม่ตกต่ำไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ และจะต้องตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูงในกาลภายหลัง ที่แตกต่างคือเรื่องภพภูมิที่เกิด สัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ไม่เกิน ๗ ครั้ง^{๗๘} ดังพระพุทธพจน์ว่า

...บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เขาจึงเป็นสัตตักขัตตอุปรมะ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อย่างมาก ๗ ครั้ง ก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...^{๗๙} บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ๗ ซาติแล้วจึงจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัตตักขัตตอุปรมะ^{๘๐}

พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภท มีคุณสมบัติที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนี้

คุณสมบัติที่เหมือนกันคือ เรื่องการศึกษาและการปฏิบัติในไตรสิกขา พระโสดาบันทุกประเภทเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ ไม่ขาดไม่บกพร่องไม่ว่าจะอยู่ในเพศบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ สามารถควบคุมความเป็นปกติของมนุษย์ ฝึกอบรมกายและวาจาของตนให้สุจริต อยู่ในกรอบของสังคมาที่ตนเองอยู่ได้เป็นอย่างดี มีสมาธิและปัญญาอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง คือฝึกฝนอบรมจิตให้มีสภาพที่หนักแน่นมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วุ่นวาย ไม่เดือนร้อน ประกอบกับมีคุณธรรมอยู่ในจิตใจ มีปัญญาคือความรู้ที่เข้าใจในชีวิต ความเป็นจริงของโลกอย่างมีเหตุผล เรียกได้ว่าเป็นผู้จัดระเบียบชีวิตตนเองและเป็นที่พึ่งของสังคมาได้อย่างสมบูรณ์ ละสังโยชน์อย่างหยาบ ๓ ประการเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาดเหมือนกัน เป็นผู้แน่นอนว่าจะไม่มีทางตกต่ำไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ และจะไม่ทำกรรมหนักทั้ง ๖^{๘๑}

^{๗๘} อภ.ปญจ.อ. ๓๑/๕๓.

^{๗๙} อญ.นวก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๓๑๓, อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๘.

^{๘๐} อภ.ป. (บาลี) ๓๖/๓๑/๑๒๒, อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑/๑๕๔.

^{๘๑} อภิธาน หมายถึง ฐานะอันหนัก ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ฆ่ามารดา (๒) ฆ่าบิดา (๓) ฆ่าพระอรหันต์ (๔) ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ (๕) ทำสงฆ์ให้แตกกัน (๖) เข้ารีตศาสนาอื่น (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๖๖)

ประการเด็ดขาด ดังพระพุทธพจน์ว่า “พระโสดาบันนั้นพ้นจากอบายทั้ง ๔ และจะไม่ทำ อภิวาน ๖”^{๘๒} สามารถทำที่สุดแห่งทุกข์คือบรรลुพระอรหัตผลในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน

คุณสมบัติที่แตกต่างกันคือ ชาติที่จะต้องเกิด สาเหตุที่ทำให้พระโสดาบันมีชาติ เกิดที่แตกต่างกันก็ด้วยกำลังแห่งอินทรีย์ (ความพร้อม) และด้วยความมุ่งมั่นต่ออริยมรรค เบื้องบนที่สั่งสมมาจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ ๓ เอกพีชีโสดาบันนั้นจะไปเกิดและมีอัตภาพ เป็นมนุษย์อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น โกลังโกลโสดาบัน จะเกิดอีก ๒ หรือ ๓ ภพเท่านั้น อาจจะเป็นเทวดาและมนุษย์สลับกันไป สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน จะเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ อาจจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ได้ ตามความหมายน่าจะเกิดเป็นเทวดาและมนุษย์ สลับกันไปอย่างน้อย ๔ ชาติ แต่จะไม่เกิน ๗ ชาติ และจะไม่เกิดในชาติหรือภพที่ ๘ อย่างเด็ดขาด เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “พระโสดาบันเหล่าใดรู้แจ้งอริยสัจที่พระ ศาสดาผู้มีปัญญาอันลึกซึ้งแสดงแล้ว ถึงแม้ว่าพระโสดาบันเหล่านั้นจะประมาทไปบ้าง ท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘”^{๘๓}

อนึ่ง พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภท ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลสูงเช่น ตระกูลเศรษฐี สมบูรณ์ด้วยบริวารสมบัติและทรัพย์สมบัติเท่านั้น

๒.๖ สถานภาพของพระโสดาบัน

ความเป็นพระโสดาบันนั้นไม่ได้จัดว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย บุคคลทุกเพศ ทุกวัย ไม่จำกัดชาติชั้นวรรณะ ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ ทั้งบุรุษ ทั้งสตรี สามารถเป็นพระโสดาบันได้ ถ้ามีความมุ่งมั่นศึกษาและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา จนสามารถกำจัดกิเลสอย่างหยาบคือละสังโยชน์ ๓ ประการเบื้องต้นได้เด็ดขาด ชื่อว่าได้ พัฒนาจากภาวะความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลระดับโสดาบัน

ในสมัยปัจจุบัน พุทธบริษัททั่วไปมีความเข้าใจและความรู้สึกเกี่ยวกับพระ โสดาบันว่าเป็นเรื่องที่สูงและอยู่ห่างไกล ยากที่ปุถุชนจะเป็นได้ ในส่วนบรรพชิตคิดว่าการ ที่จะบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันได้นั้นจะต้องปลีกตัวเองออกจากสังคมไปอยู่ในป่าหรือที่ สงัดห่างไกลจากความเจริญไม่ข้องเกี่ยวกับสังคม ชุมชน ไม่รับรู้เรื่องทางโลก ต้องนั่ง สมานิลลับตาเจริญภาวนา เพื่อเป็นอุบายให้กิเลสลดลง ส่วนคฤหัสถ์ก็คิดว่า การที่จะเป็น พระโสดาบันยิ่งยากกว่าบรรพชิต เพราะว่าคฤหัสถ์มีภาระหน้าที่การงาน มีครอบครัวที่

^{๘๒} ขุ.ขุ. (บาลี) ๒๕/๑๑/๗, ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๒.

^{๘๓} ขุ.ขุ. (บาลี) ๒๕/๗/๗, ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๗/๑๑-๑๒.

ต้องรับผิดชอบ การปฏิบัติก็จะต้องเข้าวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรม นุ่งขาวห่มขาว ไม่รับรู้เรื่องราวต่างๆ ของสังคม ซึ่งเป็นเรื่องยากที่ใครจะทำได้ หรือคิดว่าการศึกษาและประเพณีปฏิบัติธรรม การบรรลุลหกรรมเป็นเรื่องของบรรพชิต ภาวะของคฤหัสถ์เป็นภาวะที่หยาบไม่เอื้อต่อการบรรลุลหกรรม ดังนั้นทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เมื่อคิดเช่นนั้น จึงไม่สนใจในเรื่องของการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตของตนให้พ้นจากความทุกข์

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นได้ ทุกคนสามารถพัฒนาตนให้เป็นพระโสดาบันได้ ภาวะของพระโสดาบันนั้น ในด้านกายภาพภายนอกแล้วไม่มีความแตกต่างไปจากปุถุชนมากนัก แต่ภาวะด้านจิตใจมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือพระโสดาบันมีสภาพจิตที่ละเอียดอ่อน เป็นผู้มีจิตใจที่ผ่องแผ้วปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คลายหลุดจากเครื่องผูกมัดของสังโยชน์ ๓ อย่างเบื้องต้นเสียได้^{๘๔}

๒.๗ คุณสมบัติของพระโสดาบัน

พระโสดาบันนั้นมีคุณสมบัติคือคุณความดีอันเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของอริยบุคคล คุณสมบัติดังกล่าวจัดว่าเป็นองค์คุณเครื่องบรรลุโสดาบัน (โสดาปัตติยังคะ) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพระโสดาบัน ซึ่งคุณสมบัติต่าง ๆ ก่อนที่จะเกิดมีขึ้นแก่พระโสดาบันได้นั้นจะต้องละกิเลสคือสังโยชน์ให้ได้อย่างเด็ดขาด

๒.๗.๑ กิเลสที่พระโสดาบันละได้

ผู้ที่บรรลุลหกรรมเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ระดับคือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ จะต้องละกิเลสคือสังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ หรือกิเลสที่มัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ในสังสารวัฏเหมือนผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถ ซึ่งกิเลสดังกล่าวสามารถใช้เป็นเครื่องวัดได้ว่าเป็นพระอริยบุคคลระดับใด สังโยชน์นั้นมี ๑๐ อย่าง แบ่งเป็น ๒ หมวดคือ

(๑) โอรัมภาคิยสังโยชน์^{๘๕} เป็นสังโยชน์ฝ่ายต่ำ เป็นกิเลสอย่างหยาบ คือ

---

^{๘๔} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทะภิกขุ), *หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์*, เขมกะ เรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๒.

^{๘๕} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘๐/๕๖, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘๐/๑๐๖.

๑. สักกายทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นว่ามีตัวตน คือเห็นว่า ชั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นตัวตน เป็นเราเป็นเขา เป็นนั่นเป็นนี่

๒. วิจิกิจฉา ได้แก่ ความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจในพระรัตนตรัย ในไตรสิกขา ในกรรมดีกรรมชั่ว บาปบุญคุณโทษ การเวียนว่ายตายเกิด

๓. สีสัพพตปรัมมาส ได้แก่ ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ก็ด้วยศีลและพรต ด้วยการทำตามกันมาแต่ไม่เข้าใจในเหตุผลที่แท้จริง

๔. กามฉันทะ ได้แก่ ความกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

๕. ปฏิฆะ ได้แก่ ความกระทบกระทั่ง ความหงุดหงิด ขัดเคืองใจ

(๒) อุทัมภาคิยสังโยชน^{๘๖} เป็นสังโยชนฝ่ายสูง เป็นกิเลสอย่างละเอียด คือ

๖. รูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในรูปธรรม มีความปรารถนาจะเกิดในรูปภพ

๗. อรูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในอรูปธรรม มีความปรารถนาจะเกิดในอรูปภพ

๘. มานะ ได้แก่ ความถือตัว สำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

๙. อุทธัจจะ ได้แก่ ความฟุ้งซ่าน ว้าวุ่นในจิตใจ

๑๐. อวิชชา ได้แก่ ความไม่รู้ในอริยสัจตามความเป็นจริง

สังโยชนทั้ง ๑๐ อย่างมีความสัมพันธ์กับพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ระดับ ในกรณีที่ได้ ดังนี้

๑. ระดับพระโสดาบัน สามารถละสังโยชนได้ ๓ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ได้เด็ดขาด

๒. ระดับพระสกทาคามี สามารถละสังโยชนได้ ๓ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ได้เด็ดขาดเหมือนพระโสดาบัน และยังทำราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศลให้เบาบางลงด้วย

๓. ระดับพระอนาคามี สามารถละสังโยชนเบื้องต้นได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และปฏิฆะ ได้เด็ดขาด

๔. พระอรหันต์ สามารถละสังโยชน ทั้งฝ่ายต่ำ ๕ ข้อ และฝ่ายสูง ๕ ข้อ รวมเป็นการละสังโยชนได้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ

^{๘๖} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘๑/๕๗, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘๑/๑๐๖.

พระโสดาบันจะมีคุณสมบัติครบถ้วนบริบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อสามารถละกิเลสคือสังโยชน์ ๓ ข้อ^{๘๗} เบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด คือ

(๑) สักกายทิฏฐิ

สักกายทิฏฐิ คือความเห็นว่ามีตัวตน หมายถึง เห็นว่า ชั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าเป็นเรา เป็นของเรา ยึดมั่นสำคัญผิดว่ามีตัวตน มองไม่เห็นตามสภาพความเป็นจริงว่า สัตว์ บุคคล ล้วนมาจากการประชุมกันเข้าแล้ว สมมติให้เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นมา ส่วนพระโสดาบันไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเกี่ยวกับร่างกาย ท่านมีความเข้าใจว่าร่างกายของเรานี้เป็นธรรมชาติประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ และลม มองเห็นด้วยตาในคือ ปัญญาจักขุ มองว่าร่างกายนี้ตั้งอยู่ภายใต้ของกฎธรรมชาติ นั่นคือ กฎไตรลักษณ์ ที่มีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และแตกสลายไปในที่สุด ใครก็ไม่สามารถที่จะบังคับสั่งการได้

(๒) วิจิกิจฉา

วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัย ความไม่แน่ใจ เคลือบแคลงต่างๆ เช่นสงสัยในพระรัตนตรัย ในไตรสิกขา ในความเป็นมาของชีวิต ในอดีต ปัจจุบัน อนาคต สงสัยในปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น พระโสดาบันท่านหมดความสงสัยในสิ่งประกอบด้วยเหตุผล เพราะทุกสรรพสิ่งล้วนแต่มีเหตุปัจจัย มีความเชื่อและมั่นคงในพระรัตนตรัย คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจธรรมได้ด้วยพระองค์เอง เชื่อว่าพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าสามารถทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามพ้นจากความทุกข์ได้จริง เชื่อว่าพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเมื่อน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนมาปฏิบัติแล้วพัฒนาตนเองจนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคมได้จริง พระโสดาบันมีความเข้าใจในกฎแห่งกรรม เข้าใจในธรรมชาติเรียกว่าหมดความลังเลสงสัยในสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก^{๘๘}

(๓) สิลัพพตปรามาส

ซิลัพพตปรามาส คือความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเข้าใจว่าจะมีได้ด้วยศีลหรือพรต หมายความว่ามีการปฏิบัติที่ผิดไปจากความเป็นจริง เป็นการถือโดยโมหะ หรือด้วยตัณหาและทิฏฐิ ซึ่งแสดงออกในรูปของการถือโดยมงาย ไม่เข้าใจความมุ่งหมาย สักว่าทำตามๆ กันไปอย่างเถรสองบาตร ถือโดยหลงผิดว่าศีลพรตเท่านั้นก็พอให้ถึงความ

^{๘๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖.

^{๘๘} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๗.

บริสุทธิ์หลุดพ้น^{๘๙} พระโศดามันไม่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้า ดวงดาวบนฟ้า หรือผู้วิเศษที่ไหน จะมาดลบันดาลให้ใครเป็นอะไรได้ ไม่เชื่อในไสยศาสตร์ พิธีกรรม ฤกษ์ยาม ท่านยึดมั่นในหลักของการกระทำว่าทำเช่นไรย่อมได้รับผลเช่นนั้น เชื่อในสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติแล้วนำไปสู่ทางแห่งความดับทุกข์ได้อย่างมีเหตุผล เพราะเหตุว่าพระโศดามันท่านทราบชัดเจนว่าอะไรผิดอะไรถูก จึงหมดความหลงใหลในสิ่งเหล่านี้

นอกจากละกิเลส ๓ อย่างได้แล้ว พระโศดามันยังมีกิเลสอยู่อีก เช่น อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ยังมีโลภ โกรธ หลง อยู่บ้าง แต่เบาบางกว่าคนธรรมดามาก ในขณะที่เดียวกัน ท่านมีสติระงับยับยั้งได้อย่างเด็ดขาด ไม่กระทำความชั่วทางกาย วาจา ใจอย่างเด็ดขาด อาจะยอมสละชีวิตเพื่อรักษาความดีไว้ เพราะฉะนั้นพระโศดามันจึงไม่ไปเกิดในทุกข์อีก เรียกว่า ปิดประตูนรก เปรต อสุรกาย และกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานได้อย่างเด็ดขาด ถ้าจะไปเกิดอีกก็เกิดเฉพาะในสุคติภูมิ เช่น มนุษย์ เทวดา สวรรค์ และพรหมโลก^{๙๐} เท่านั้น

๒.๗.๒ คุณสมบัติที่พระโศดามันพึงมี

พระโศดามันประกอบด้วยคุณสมบัติอันเป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นมาจากการศึกษาและฝึกอบรมตนเอง คุณธรรมดังกล่าวเรียกว่า องค์แห่งความเป็นพระโศดามันมี ๓ หมวดคือ (๑) อริยวัฑฒิ^{๙๑} (๒) คุณธรรมวัดความเจริญ (ธรรมาทาส) และ (๓) คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบของพระโศดามัน (โศดาปัตติยงค์) ดังนี้

(๑) อริยวัฑฒิ

อริยวัฑฒิ หมายถึง ความเจริญอย่างประเสริฐ หรือหลักธรรมซึ่งจัดว่าเป็นความเจริญของอริยชน ดังนั้น พระโศดามันเป็นพระอริยชน ย่อมบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา^{๙๒}

๑) ศรัทธา คือความเชื่อในพระรัตนตรัย เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุมีผลคือ

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๑- ๓๐๒.

^{๙๐} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๑๗๘.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๒.

^{๙๒} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๖๓,๖๔/๗๔-๗๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓,๖๔/๑๑๑-๑๑๒.

๑. พระโศดบันมีความเชื่อในพระพุทธเจ้าว่า พระองค์นั้นได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าศักยภาพของความเป็นมนุษย์นั้นสามารถที่จะพัฒนาให้บรรลุถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้ ด้วยสติปัญญาประกอบกับความเพียรพยายามฝึกฝนอย่างต่อเนื่องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ควบคุมกายวาจาให้อยู่ในกรอบระเบียบวินัยของสังคัม อีกทั้งฝึกอบรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ ทั้งในด้านปัญญาความรู้ความคิดอย่างมีเหตุมีผล จนสามารถหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดที่เรียกว่า กิเลสและกองทุกข์ ทำทุกข์ให้สิ้นไป ประสบความเป็นอิสระดำรงอยู่บนฐานของความดีงามสมบูรณ์ได้

๒. พระโศดบันมีความเชื่อในพระธรรมว่า ธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าได้ปฏิบัติและเห็นผลมาด้วยพระองค์เองแล้วนำมาเปิดเผยนั้น สามารถทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามได้ใช้เป็นอุปกรณ์ในการฝึกอบรมตน พัฒนาดน ให้มีความพร้อมที่จะรับเอากุศลธรรมทั้งหลาย ทำให้เกิดปัญญาได้รู้และประจักษ์ด้วยตนเอง ในที่สุดก็สามารถแก้ปัญหา ดับทุกข์ หลุดพ้นเป็นอิสระได้

๓. พระโศดบันมีความเชื่อในพระอรียสงฆ์ว่า เป็นผู้ที่ศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามสังคัม สามารถที่จะเป็นกลุ่มบุคคลตัวอย่างของการทำความดีได้ เชื่อมั่นได้ว่าเป็นผู้นำในด้านจิตใจให้แก่ชุมชนหรือสังคัมได้ และเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะบรรลุความจริง ความดีงามสูงสุดตามพระพุทธเจ้าได้ และนำพาสังคัมให้เจริญก้าวหน้าโดยมีพระธรรมเป็นแกนร่วมในการประพฤติปฏิบัติ นับว่าเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระธรรมให้ดำรงสืบต่อไป

๒) ศีล คือ ระเบียบประพฤติทางกายวาจา ทั้งโดยส่วนตัวและโดยความเกี่ยวข้องกับสังคัม รวมไปถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยทั่วไปแล้วระเบียบความประพฤตินี้ก็คือข้อปฏิบัติที่มนุษย์ทุกคนต้องมี ในการอยู่ร่วมกันอันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคัม เป็นการร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้น ว่าโดยพื้นฐานของมนุษย์แล้ว ระเบียบประพฤตินี้ก็คือ ศีล ๕ ซึ่งเรียกว่า มนุษยธรรมนั่นเอง ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ไม่ล่วงละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สินสมบัติ ต่อของรักของหวง ไม่ใช้วาจาหลอกลวงเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน และไม่เสพสิ่งเสพติดอันเป็นสาเหตุของความประมาท นอกจากศีล ๕ แล้วยังมีศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และศีล ๓๑๑ ซึ่งแต่ละประเภทต่างก็มีความเข้มงวด ประณีต และรายละเอียดแตกต่างกันออกไป แต่โดยความหมายทางพระพุทธศาสนาแล้วศีลมีลักษณะที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานคือ

๑. ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลต่อการทำหน้าที่ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามและจุดหมายสูงสุดในชีวิต

๒. ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชน มีระเบียบวินัย มีความสงบเรียบร้อย อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓. ทำให้ตนสามารถควบคุมกายวาจาได้ ฝึกฝนขัดเกลาตนเองให้มีกิเลสเบาบางลง และยังเป็นพื้นฐานของการฝึกสมาธิ เจริญภาวนาให้คุณธรรมเกิดกับจิตพร้อมที่จะรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย

๓) สุตะ คือ ความรู้ที่ได้จากการได้ยินได้ฟัง การอ่าน การเล่าเรียน การศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและเลี้ยงชีพ นี้จัดเป็นสุตะสำหรับปุถุชนหรือบุคคลทั่วไป ยังไม่เป็นสุตะที่มีความหมายเป็นคุณสมบัติของอริยบุคคล สุตะที่เป็นคุณสมบัติของพระอริยบุคคลนั้น หมายถึงความรู้ที่จำเป็นและทำให้ทุกคนรู้จักวิธีที่จะดำเนินชีวิต และมีวิถีชีวิตที่ดีงาม อีกทั้งเป็นคุณเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น เป็นความรู้ที่ทำให้ผู้ที่เป็นปุถุชนพัฒนาขึ้นมาเป็นอริยบุคคลได้ นั่นคือความรู้ในอริยธรรมอันเป็นหลักความจริงที่ดีงามที่อริยชนแสดงไว้ ซึ่งเป็นหลักครองชีวิต ชี้ทางมุ่งสู่ความเป็นอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป

๔) จาคะ คือ การสละให้ สละออกไป ทั้งข้างนอกคือวัตถุสิ่งของ ทั้งข้างในคือกิเลสความโลภ โดยไม่หวังผลตอบแทน หหมดสิ้นแล้วซึ่งความตระหนี่ เฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการให้ของอริยบุคคลระดับโสดาบันนั้นท่านกระทำด้วยจิตบริสุทธิ์ มีความสุขความสบายใจในการเป็นผู้ให้ เมื่อมองเห็นผู้อื่นกำลังประสบความทุกข์ความเดือดร้อน ก็มุ่งแต่จะสงเคราะห์ช่วยเหลือ พระโสดาบันนี้เป็นผู้ประกอบด้วยเมตตา มีกิเลสลดน้อยเบาบาง มีจิตใจผ่องใสบริสุทธิ์ นับว่าเป็นคุณสมบัติเด่นของพระโสดาบันที่ปรากฏออกมาภายนอก มีพระพุทธรพจน์ว่า

“(อริยสาวก) ...มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทานและการแจกทาน อยู่ครองเรือน ...หนึ่ง ไทยธรรมทุกอย่างในตระกูล เป็นของไม่แบ่งแยกกับท่านผู้มีศีล”^{๙๓} มีธรรมอันงาม ...ชาวโกศลมีจำนวนเท่าไร ท่านทั้งหลายก็เฉลี่ยแบ่งปันให้เท่าๆ กัน”^{๙๔}

^{๙๓} ไม่แบ่งแยกว่าจะถวายภิกษุส่วนหนึ่ง จะใช้สอยเองส่วนหนึ่ง แต่จักใช้เป็นของสาธารณะกับภิกษุหรือผู้มีศีล (ส.สพ.อ. ๓/๓๕๒/๑๖๓)

^{๙๔} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๒/๓๐๓-๓๐๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๒/๔๙๙-๕๐๐.

๕) ปัญญา คือ ความเข้าใจ รู้ตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ที่ประกอบด้วย เหตุผล รู้ในอริยสัจ ๔ รู้ปฏิจจนุปบาท รู้ในไตรลักษณ์ สามารถวินิจฉัยได้ว่าสิ่งไหน ผิด ถูก ชั่ว ดี เป็นคุณ เป็นโทษ รู้วิธีการในการดำรงชีวิต ดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะให้มี ความทุกข์น้อยที่สุดหรือหมดทุกข์ รู้และเข้าใจจัดสรรชีวิตให้อยู่บนฐานที่ถูกต้องดีงามที่ เรียกได้ว่าปัญญาที่เป็นคุณสมบัติของอริยบุคคล

หลักความเจริญทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นคุณสมบัติของพระโสดาบัน และเป็น เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธทั่วไป ดังพระพุทธพจน์ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาแต่ สิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย อริยสาวกใด เจริญด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อริยสาวกนั้น เป็นสัตบุรุษ มีปัญญา เห็นประจักษ์ ชื่อว่าถือเอาแต่สิ่งที่ เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ในโลกนี้ทีเดียว^{๕๕}

(๒) คุณธรรมวัดความเจริญ (ธรรมาทาส^{๕๖})

นอกจากคุณสมบัติของพระโสดาบัน ๕ ประการดังกล่าวมาแล้ว ยังมี คุณสมบัติที่ใช้เป็นหลักวัดความเจริญของอริยสาวก มิใช่เฉพาะแต่อริยสาวกและอริยสาวิกา ที่เป็นพระโสดาบันเท่านั้น แม้ผู้ที่เป็นปุถุชนที่จะก้าวหน้าไปเป็นอริยชน พระองค์ก็ทรง แนะนำให้ใช้หลักวัดอย่างเดียวกัน^{๕๗} มี ๔ ประการ คือ

^{๕๕} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๖๓,๖๔/๗๔-๗๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓,๖๔/๑๑๒-๑๑๓.

^{๕๖} ธรรมาทาส คือ แวนธรรม หมายถึงธรรมเป็นเครื่องส่องดูตนเองจนสามารถพยากรณ์ ตนเองได้ ในที่นี้ได้แก่ อริยมรรคญาณ (ที.ม.ฎีกา ๑๕๘/๑๗๕) ดูเทียบ ม.มู. (แปล) ๑๒/๗๔/๖๖, อัง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๕๒/๘๖.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๑๐.

๑. อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระพุทธเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วย วิชา^{๙๘} และจรณะ^{๙๙} เสด็จไปดี^{๑๐๐} รู้แจ้งโลก^{๑๐๑} เป็นสารถิฝีกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๒. อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระธรรมว่า พระธรรมเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวินญูชนพึงรู้เฉพาะตน

๓. อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระอริยสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ พระอริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่การต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก

๔. อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจ^{๑๐๒} ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทมิฏฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ

...อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้ เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๑๐๓}

^{๙๘} หมายถึง วิชา ๓ (ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๗, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.)

^{๙๙} จรณะ หมายถึง เครื่องดำเนิน, ปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชชา มี ๑๕ คือ (๑) สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล (๒) อินทริยสังวร สำรวมอินทริย์ (๓) โภขเนมัตตัญญูตา รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ชาคริยานุโยค หมั่นประกอบความดีไม่เห็นแก่นอน (๕) สัทธา มีความเชื่อที่ถูกต้อง (๖) หิริ ละอายต่อบาป (๗) โอตตัมปะ หวาดกลัวต่อบาป (๘) พาหุสัจจะ ได้ยินได้ฟังมาก (๙) วิริยะ มีความเพียร (๑๐) สติ มีความตื่นตัว (๑๑) ปัญญา มีความรอบรู้ (๑๒) ปฐมฌาน (๑๓) ทุตติฌาน (๑๔) ตติยฌาน (๑๕) จตุตถฌาน (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘, ๖๐, ๓๒๓, ๓๗๙.)

^{๑๐๐} เสด็จไปสุที่ติงาม กล่าวคือพระนิพพาน (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๔)

^{๑๐๑} ทรงรู้แจ้งสภาวะแห่งโลกคือสังขารทั้งหลาย ทรงทราบอภัยภัยสันดานของสัตว์โลกที่เป็นไปต่างๆ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐)

^{๑๐๒} ศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล (อง.จตุกก.อ. ๒/๕๒/๓๔๙)

^{๑๐๓} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๔๒/๓๕๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๔๒/๕๖๖.

นอกจากนี้ธรรมทั้ง ๔ ประการ ก็ยังเป็นหลักธรรมที่ชื่อว่า ธรรมาทาส ที่พระโสดาบันทุกท่านสามารถใช้วัดความเจริญก้าวหน้าของตัวเอง กล่าวคือใช้เป็นเครื่องพยากรณ์หรือยืนยันกับตัวเองได้ว่า “เราหมดสิ้นเหตุที่ให้ไปเกิดในนรก หมดสิ้นเหตุที่ให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หมดสิ้นเหตุที่ให้ไปเกิดในแดนเปรต หมดสิ้นเหตุที่ให้ไปเกิดในอบาย ทุกคติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๑๐๔}

(๓) คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบของพระโสดาบัน (โสดาปัตติลังคะ)

คุณสมบัตินี้มี ๓ นี้เหมือนกันกับหมวดที่ ๒ ต่างกันแต่ข้อที่ ๔ คือ

๑. อริยสาวก เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระพุทธเจ้าว่า พระผู้มีพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย

๒. อริยสาวก เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระธรรม ฯลฯ

๓. อริยสาวก เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคง ในพระอริยสงฆ์ ฯลฯ

๔. อริยสาวก มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทาน และการแจกทาน อยู่ครองเรือน^{๑๐๕}

องค์ประกอบข้อที่ ๔ นี้หมายความว่า อริยสาวกโสดาบัน ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์จิตใจท่านหมดจดจากมัจฉริยะหรือความตระหนี่ที่เป็นกิเลสปิดกั้นกุศลธรรมอันจะพึงได้พึงมีแก่จิตใจ พระโสดาบันมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งในการให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพราะว่าการให้นั้นเป็นเบื้องต้นของการสร้างคุณงามความดีหรือเป็นบันไดขั้นแรกของการไปสู่สวรรค์และเป็นหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ

จากการศึกษาพบว่า กิเลสคือสังโยชน์ที่พระโสดาบันสามารถละได้ และคุณสมบัตินี้ (อริยวัชฒิ) ๕ ประการของพระโสดาบัน เมื่อกล่าวโดยสาระสำคัญแล้วก็เป็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือ จะละสักกายทิฏฐิได้ก็เพราะมีปัญญาหยั่งรู้สภาวะธรรมที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยพอสมควร เมื่อเกิดปัญญาเข้าใจชัดขึ้นอย่างนี้ วิจิกิจฉาคือความสงสัย

^{๑๐๔} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๐๔-๑๐๐๖/๓๐๘-๓๑๑, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๐๔-๑๐๐๖/๕๐๖-๕๐๙.

^{๑๐๕} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๐๒/๓๐๔, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๐๒/๔๙๙.

กลางแกลงใจก็หมดไป ศรัทธาที่อาศัยปัญญา ก็แน่นแฟ้น พร้อมกันนั้นก็รักษาศีลได้ ถูกต้องตามหลักการตามความมุ่งหมาย กลายเป็นอริยกันตศีลคือศีลที่เป็นอริยชน สิ้นพหุปรามาสก็สิ้นไป เมื่อจาอะเจริญขึ้น มัจฉริยะก็หมดไป รากะ โทสะ โมหะ เบบางลงก็เพราะปัญญาที่มองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ทำให้คลายความยึดติด เมื่อสิ้นยึดติด ถือมันน้อยลง ความทุกข์ก็ผ่อนคลาย และรู้จักความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้น^{๑๐๖}

๒.๘ พระโสดาบันกับไตรสิกขา

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่างต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ต่อไป เพื่อให้ตัวเองอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจา ในการดำเนินชีวิตนั้นแต่ละคนก็มีวิธีการในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือผู้ที่มีสติปัญญา มีความสนใจในการเรียนรู้ถึงวิธีการในการเป็นอยู่ เพื่อพัฒนาตัวเองให้มีคุณค่าพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ดำรงชีวิตถูกต้องตามหลักมนุษยธรรม มีความเข้าใจถึงความ เป็นมา เป็นไป ของชีวิต รู้ว่าชีวิตคืออะไร แต่การที่จะทำได้เช่นนั้นไม่ใช่จะทำได้กันทุกคน ขณะเดียวกันทุกคนก็มีศักยภาพสามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ด้วยการศึกษาศีลสมาธิ และปัญญา ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยเนื้อหาแล้ว ไตรสิกขาก็ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง ที่พระพุทธเจ้าได้วางหลักการนี้เอาไว้ให้กับทุกคนได้ฝึกฝนตนเองเพื่อดับทุกข์เข้าสู่ความสุขคือพระนิพพาน

พระโสดาบันจัดเป็นเสขบุคคล คือผู้ยังต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญา การศึกษาของพระโสดาบันนั้นปรากฏดังพระพุทธพจน์ ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ ...เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๑๐๗}

พระพุทธพจน์นี้ยืนยันว่า พระโสดาบันเป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ไม่ต่างพร้อยในส่วนสมาธิและปัญญานั้น พระโสดาบันเป็นผู้ที่ทำได้หรือศึกษาและปฏิบัติได้ในระดับปานกลาง ยังจะต้องมีการฝึกฝนอบรมให้ยิ่งขึ้นต่อไปอีกเพื่อความหมดกิเลสอสาสะทั้งปวงดับทุกข์โดยสิ้นเชิง

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๙๙.

^{๑๐๗} อจ.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๗/๒๒๖, อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓.

อนึ่ง พระโสดาบัน ถึงแม้พัฒนาตนเป็นพระอริยบุคคลแล้ว แต่ยังไม่เสร็จกิจในพระศาสนา ท่านยังเป็นพระเสขบุคคลคือยังต้องศึกษาและปฏิบัติอีกในเรื่องไตรสิกขา^{๑๐๘} ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเพื่อละกิเลสและบรรลुरुธรรมสูงขึ้นไปอีกนั่นคือเป็นพระอรหันต์ พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าวมานั้น ในด้านการศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขาท่านทำได้บริบูรณ์สมบูรณ์มากในเรื่องของศีล ประพฤติและปฏิบัติในเรื่องสมาธิ และปัญญาได้ดีพอสมควร ดังนี้

๒.๘.๑ อริศีลสิกขา

อริศีลสิกขา คือ การฝึกอบรมความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพให้สุจริต ได้แก่ รวมเอามรรคมีองค์ ๘ มา ๓ ข้อคือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามา กล่าวโดยสาระก็คือ การควบคุมตนด้วยดีในสังคัม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคัมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคัมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์แก่สมาชิกในสังคัม

พระโสดาบันนั้นมีพฤติกรรมทางกายวาจาที่งดงามเรียบร้อย อ่อนน้อมถ่อมตน คำพูดที่พูดออกมาก็ไพเราะน่าฟัง การทำมาหาเลี้ยงชีพก็ประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมืองอยู่ในศีลธรรมเป็นสัมมาอาชีพ สาเหตุที่ทำให้พระโสดาบันมีพฤติกรรมที่งดงามเช่นนั้นก็เพราะว่าท่านมีการฝึกฝนอบรมเรื่องศีลมาเป็นอย่างดี ศีลนั้นเป็นตัวส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาทางจิตให้มีคุณภาพ เพราะจิตเป็นดวงการพฤติกรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลทั้งหลาย สภาพจิตที่มีศีลย่อมทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกทางกายหรือทางวาจา ย่อมจะมีความเป็นปกติถูกต้องตามหลักธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ดังนั้นพระโสดาบันทั้งที่เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์จึงเป็นผู้รักษาศีลได้สมบูรณ์

๒.๘.๒ อริจิตตสิกขา

อริจิตตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้มีคุณภาพ ได้แก่ การรวมเอามรรคมีองค์ ๘ มา ๓ ข้อคือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเข้ามา กล่าวโดยสาระก็คือ การฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง ให้มีสมาธิแน่วแน่มั่นคง ให้เอื้อประโยชน์ในการทำหน้าที่

ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีคติว่า จิตนั้นมีความสำคัญกว่าร่างกาย
ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๐๘} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๖, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”^{๑๙} ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะถูกดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น ความสุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๒๐}

พระโศตบับันได้สำเร็จการฝึกฝนอบรมจิตมาเป็นอย่างดี กล่าวคือมีสมาธิที่ดี อันมีสาเหตุมาจากการที่ท่านมีศีลเป็นพื้นฐาน เมื่อจิตท่านมีการฝึกฝนดีแล้วทำให้ท่านหมดความทุกข์ มีความถูกต้องในการตัดสินใจในการประกอบหน้าที่การงานทุกอย่าง มีความรอบคอบในการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล พระโศตบับันท่านศึกษาและปฏิบัติในเรื่องของจิตหรือสมาธิได้ดีในระดับปานกลาง แต่ก็ยังประเสริฐกว่าการศึกษาและปฏิบัติของปุถุชน ในส่วนของปุถุชนปฏิบัติเพื่อสுகติ ส่วนพระโศตบับันซึ่งเป็นพระอรหันต์นั้นปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ดับกิเลสอย่างหยาบ

๒.๘.๓ อธิปัญญาสิกขา

อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้และเข้าใจตามความเป็นจริงและอย่างมีเหตุมีผล ได้แก่ การรวมเอามรรคมีองค์ ๘ มา ๒ ข้อคือ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะเข้ามา กล่าวโดยสาระก็คือการฝึกอบรมให้เกิดปัญญาริสุทธิ์รู้แจ้งชัดตรงตามความเป็นจริง คิดพิจารณาแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ทำกิจทั้งหลายให้เป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนาถือว่า การที่มนุษย์จะพัฒนาตัวเองให้มีคุณภาพนั้น ต้องพัฒนาที่ปัญญาก่อน เพราะการจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนาต้องพัฒนาตัวปัญญา ปัญญาขึ้นเมื่อได้รับฝึกฝนดีแล้วย่อมทำลายอวิชชาคือความไม่รู้ให้หายไป เปรียบเหมือนแสงสว่างทำลายความมืดให้หายไป นั่นก็แสดงว่าปัญญาสามารถแก้ปัญหิต่าง ๆ ที่เกิดกับมนุษย์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก้ไขความทุกข์ที่มีกับทุกสรรพสิ่งได้

พระโศตบับันเป็นพระอรหันต์ที่ประสบความสำเร็จในการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้และความเข้าใจในสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างมีเหตุมีผล ได้เห็นอริยสัจ ๔

^{๑๙} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๒๐} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒/๑๕, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

เฉพาะอย่างยิ่ง ได้เห็นทุกข์ก่อน เมื่อเข้าใจว่าทุกข์คืออะไร ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองว่าทำอย่างไรจึงจะให้ทุกข์หมดไป และในที่สุดก็ใช้ปัญญาที่อบรมมาดีแล้วกำจัดทุกข์นั้นได้

พระโสดาบันนั้น ศึกษาและปฏิบัติในเรื่องปัญญาอยู่ในระดับปานกลาง ระดับปัญญาของพระโสดาบันวางใจได้ว่าทำให้ท่านพ้นจากความทุกข์ได้แน่นอน เพราะทำให้เกิดวิชาคือความรู้ที่สามารถกำจัดรากเหง้าของความโลภ ความโกรธ และความหลงให้เบาบางลงได้ ยังมีกิเลสที่เบาบางเมื่อเทียบกับกิเลสส่วนมากที่กำจัดได้แล้ว มีความมุ่งมั่นอันแน่วแน่ต่ออริยมรรคเบื้องสูงคือพระนิพพาน

๒.๙ พระโสดาบันกับอกุศลกรรมบถ

อกุศลกรรมบถ แปลว่า ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล^{๑๑๑} เป็นกรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ทุกข์^{๑๑๒} อกุศลกรรมดังกล่าวจัดว่าเป็นกิเลสเครื่องกั้นทางพ้นทุกข์ ทำให้ผู้ประพฤติดกไปสู่อบายหรือทุกข์และเสวยความทุกข์ตลอดเวลา สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกชีวิตถ้าไม่รู้เท่าทันหรือยังมีวิชาคอยปิดกั้นอยู่ อกุศลกรรมบถเกิดขึ้นได้ ๓ ทางคือทางกาย ทางวาจา และทางใจ พระอริยบุคคลชั้นโสดาบันนั้นสามารถละอกุศลกรรมบถได้ด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ หมายถึงญาณที่ทำให้เป็นโสดาบัน ซึ่งอกุศลกรรมบถมี ๑๐ ประการ^{๑๑๓} ดังนี้ คือ

๑. ปาณาติบาต แปลว่า การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป หมายความว่า เป็นผู้ทำลายชีวิตของผู้อื่นโดยเจตนา ทั้งในผู้ที่มีคุณมากเช่นมนุษย์ และสัตว์มีคุณน้อยเช่นสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น มีความยินดีในการฆ่า การทำร้ายให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ไม่มีความละอายในการทำบาป ไม่มีความเมตตาในสรรพสัตว์

๒. อทินนาทาน แปลว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการโมฆะ หมายถึง การลักทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่าที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

---

^{๑๑๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๘.

^{๑๑๒} ทุกข์ หมายถึง สถานที่ไปเกิดอันชั่ว เป็นสถานที่เกิดที่ไม่ดี มากไปด้วยความทุกข์ ได้แก่ นรก ดิรัจฉาน เปต และอสุรกาย (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.)

^{๑๑๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

๓. กาเมสุมิจณาจารย์ แปลว่า การประพฤติผิดในทางกามทั้งหลาย หมายถึง การประพฤติล่วงละเมิดของรักของหวงของผู้อื่น กล่าวคือประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ภายใน ปกครองของมารดาบิดา ของญาติ ของตระกูล ของสามีหรือภรรยา ที่มีกฎหมาย บ้านเมืองปกครองไว้

๔. มุสาวาท แปลว่า การกล่าวคำเท็จ หมายความว่า ไม่กล่าวตามความเป็นจริง หรือกล่าวคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง อันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน พุดเพื่อหลอกลวง ด้วยเจตนาที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด ซึ่งประกอบด้วยโลภะ และโทสะ เพราะเห็นแก่อำภิส (สิ่งของ) เล็กๆ น้อยๆ

๕. ปิสุณวจา แปลว่า วจาส่อเสียด หมายความว่า การพุดยุยงให้คนอื่น เกิดความแตกร้างกัน คือฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ยุยงให้เกิดความแตกแยกกัน แดกความสามัคคีกัน ให้เกิดความเดือดร้อนทั้งสองฝ่าย

๖. ผรุสวจา แปลว่า วจาหยาบ หมายถึง การพุดคำหยาบคาย กล่าวแข็งหยาบคายร้ายกาจกับคนอื่น กระทบกระถังเสียดสีคนอื่น ให้ได้รับความเจ็บใจ เดือดร้อนใจ ก่อให้เกิดความโกรธโดยเจตนา

๗. สัมผัสปลापะ แปลว่า พุดเพ้อเจ้อ หมายถึง พุดเหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ พุดไม่ถูกกาลเวลา พุดไม่มีเหตุผลไร้สาระ พุดคำไม่จริง พุดไม่มีหลักฐาน พุดไม่มีกำหนด ไม่ประกอบด้วยธรรมวินัย

๘. อภิชฌา แปลว่า คิดเพ่งเล็งจ้องจะเอาของของคนอื่น คือ มีความโลภมากอยากได้ของอันเป็นของหวงของรักของคนอื่นว่า ทำอย่างไร ทรัพย์สมบัติที่อำนาจประโยชน์ให้ทุกอย่างในการดำเนินชีวิตของผู้อื่นจะพึงมาเป็นของเรา

๙. พยาบาท แปลว่า ความขัดเคืองแค้นใจ คือ มีจิตคิดร้ายให้โทษคนอื่นว่า ขอให้สัตว์หรือผู้อื่น จงถูกทำร้าย จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงถึงความฉิบหายไป

๑๐. มิจฉาทิฎฐิ แปลว่า มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้ผลแล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้และทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดา

ไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์^{๑๑๔} ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำโลกนี้และโลก
หน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลกนี้^{๑๑๕} และความเห็นที่ไม่
นำไปสู่ความพ้นทุกข์^{๑๑๖}

จากการศึกษาพบว่า พระโศดาบันได้ศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขาแล้วมีความ
เข้าใจว่าอกุศลกรรมบถนั้น เมื่อบุคคลล่วงละเมิดแล้วย่อมได้รับผลของการกระทำกล่าวคือ
ได้รับทุกข์และโทษโดยสถานเดียว และเป็นเหตุนำไปสู่อบายภูมิ ดังนั้นพระโศดาบันรู้และ
เข้าใจด้วยปัญญาแล้วสามารถละอกุศลกรรมบถได้ ดังตัวอย่าง เช่น

อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้นำอุบาสก ๕๐๐ คน เข้าออกวัดพระเชตุวันมหาวิหาร
พากันบำเพ็ญกุศลด้วยการถวายทาน รักษาศีล ฟังธรรม อยู่เป็นประจำ^{๑๑๗} จากการ
กระทำของเศรษฐีและอุบาสกชี้ให้เห็นว่า พระโศดาบันรักษาศีลได้บริบูรณ์ นั้นหมายความว่า
พระโศดาบันไม่ล่วงละเมิดอกุศลกรรมบถโดยเด็ดขาด กล่าวคือสามารถละ ปาณาติบาต
อกินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร และมุสาวาท ซึ่งความบริสุทธิ์แห่งศีลของพระโศดาบันนั้นมี
พระพุทธรพจน์ว่า “(บุคคล) ...มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติ
ทำปัญญาพอประมาณ ...เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นโศดาบัน ไม่มีทาง
ตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๑๑๘}

นางอุตตราผู้เป็นพระโศดาบันถูกนางสิริมาผูกอาฆาตและทำร้ายด้วยการเอาเนย
ใสที่กำลังเดือดไปราดรดบนศีรษะ นางก็ไม่แสดงความโกรธหรือพยายามต่อนางสิริมา
กลับแผ่เมตตาให้นาง เพราะนางอุตตรามีความสำนึกในบุญคุณของนางสิริมาที่ทำให้มี
โอกาสได้ถวายทานและฟังธรรม^{๑๑๙}

---

^{๑๑๔} โอปปาติกสัตว์ สัตว์ที่เกิดผิดขึ้น คือ เกิดผิดขึ้นมาและโตเต็มตัวในทันใด ตายก็ไม่ต้องมี
เชื้อหรือซากปรากฏ เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปรยุตโต), **พจนานุกรมพุทธ
ศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๔๐.)

^{๑๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๐/๓๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๕.

^{๑๑๖} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปรยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๓๓.

^{๑๑๗} อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๖/๑๙๕, ๑๗๙/๑๙๙, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๖/๒๙๓, ๑๗๙/๒๙๙.

^{๑๑๘} อ.จ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๘๗/๒๒๖, อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓.

^{๑๑๙} พ.ธ.อ. ๖/๒๖๗-๒๖๘.

๒.๑๐ การดำเนินชีวิตของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน

จากการศึกษาพบว่า พระโสดาบันในฝ่ายบรรพชิตไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี มีระยะเวลาในการดำรงอยู่ในภาวะของความเป็นพระโสดาบันนั้นน้อยมาก คือดำรงภาวะเป็นพระโสดาบันเพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เช่น พระสีวลี ท่านได้บรรลุเป็นพระโสดาบันในขณะที่จรดมีดโกนเพื่อโกนผมครั้งแรกเท่านั้น พอจรดมีดโกนลงครั้งที่ ๒ ที่ ๓ และเมื่อโกนผมเสร็จ ท่านก็ได้บรรลุเป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ตามลำดับ หรือพระอัญญาโกณฑัญญะ หลังจากที่ได้ฟังปฐมเทศนา^{๑๒๐} จากพระพุทธองค์แล้วได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันรูปแรกในพระพุทธศาสนา ท่านเป็นพระโสดาบันได้เพียง ๕ วันเท่านั้น ต่อมาก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนผู้ที่เป็นพระโสดาบันนานที่สุดก็คือ พระอานนท์ ท่านเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันอยู่นานถึง ๔๐ ปี^{๑๒๑}

สถานภาพของพระโสดาบันทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์นั้น ในเรื่องของการดำเนินชีวิตมีความแตกต่างไปจากปุถุชน

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะศึกษาพระอานนท์เป็นกรณีตัวอย่างของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน ดังนี้

พระอานนท์เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะกับนางกิสสาโคตมี พระเจ้าสุกโกทนะเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา เมื่อนับโดยความเป็นพระญาติแล้วพระอานนท์มีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า และท่านก็เป็นสหชาติ^{๑๒๒} ของพระพุทธเจ้าด้วย

พระอานนท์ที่ออกบวชพร้อมสหายอีก ๖ คน ได้แก่ เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนุรุทธะ เจ้าชายภคุ เจ้าชายกิมพิละ เจ้าชายเทวทัต และกัลบก (ช่างตัดผม) ชื่ออุบาลี รวมเป็น ๗ ทั้งเจ้าชายอานนท์ ได้พบพระพุทธเจ้าที่อนุปิยอัมพวันแคว้นมัลละเพื่อทูลขออุปสมบท หลังจากอุปสมบทได้ไม่นานได้ฟังธรรมจากพระปฐมฌมณันตานีบุตร จึงบรรลุ

---

^{๑๒๐} ปฐมเทศนา คือเทศนาครั้งแรก หมายถึง ธรรมจักกัปปวัตตนสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ หลังจากตรัสรู้ได้สองเดือน (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.)

^{๑๒๑} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๖.

^{๑๒๒} สหชาติ หมายถึง ผู้ที่เกิดในวันเดียวกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ (๑) พระนางพิมพาพระมารดาของพระราहुล (๒) ฉันทะอำมาตย์ (๓) กาฬุทายีอำมาตย์ (๔) พระอานนท์ (๕) ม้ากัณฑกะ (๖) ต้นศรีมหาโพธิ์ (๗) ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ทิศ (ที.อ. ๒/๑๒/๑๙, อป.อ. ๒/๓๖/๖๖, ชา.อ. ๑/๙๑-๒)

โสดาปัตติผล^{๑๒๓} ท่านดำรงอยู่ในความเป็นพระโสดาบันถึง ๔๐ ปี บรรลุเป็นพระอรหันต์ หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน การที่ท่านบรรลุพระอรหันต์ช้ากว่าพระอริยสาวกรูปอื่นๆ นั้นเป็นเพราะว่าท่านไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรม เนื่องจากต้องขวนขวายอยู่กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์ในการอุปฐากพระพุทธรูปเจ้า

ตลอดเวลาที่พระอานนท์ดำรงสถานภาพเป็นพระโสดาบันอยู่นั้น ท่านมีวิถีชีวิตที่ประเสริฐและงดงามอย่างยิ่งทั้งด้านกาย วาจา และใจ ให้การช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา ทั้งเพื่อนสหายธรรมมิก ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธรูปศาสนาอย่างอเนกอนันต์ ช่วยเผยแผ่และรักษาพระพุทธรูปศาสนาให้คงอยู่ ผลงานของพระอานนท์ที่ควรแก่การศึกษาหลายด้าน สรุปได้คือ

(๑) ด้านความไว้วางใจ ในพรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธรูปเจ้า พระอานนท์ได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์ ให้เป็นพุทธอุปฐาก ซึ่งก่อนจะรับหน้าที่นี้ท่านได้ขอเงื่อนไข ๘ ประการจากพระพุทธรูปเจ้า โดย ๔ ข้อแรก เป็นเงื่อนไขปฏิเสธ และอีก ๔ ข้อเป็นเงื่อนไขขอร้อง คือ

๑. พระพุทธรูปเจ้าจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ตน
๒. พระพุทธรูปเจ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตแก่ตน
๓. พระพุทธรูปเจ้าจักไม่โปรดให้ตนอยู่ในที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้า
๔. พระพุทธรูปเจ้าจักไม่ทรงพาตนไปในที่นิมนต์ที่ตนรับไว้
๕. พระพุทธรูปเจ้าจักเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ตนรับไว้
๖. ตนสามารถนำพุทธบริษัทซึ่งมาจากที่ไกลเข้าเฝ้าได้ทุกเวลา
๗. ความสงสัยเกิดขึ้นกับตนเมื่อใด ขอให้ได้เฝ้าทูลถามได้เมื่อนั้น
๘. พระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมอันใดในที่ลับหลังตน เสด็จกลับมาแล้วจักตรัส

บอกธรรมนั้นแก่ตน^{๑๒๔}

พรทั้ง ๘ ประการที่มีเงื่อนไขนั้น ท่านได้ชี้แจงว่า พรข้อที่ ๑-๔ ขอเพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่า พระอานนท์รับตำแหน่งพุทธอุปฐากเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ พรข้อที่ ๕-๗ ขอเพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่า พระอานนท์จะอุปฐากพระพุทธรูปเจ้าไปทำไม ในเมื่อพระพุทธรูปเจ้าเองก็ไม่สงเคราะห์แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พรข้อที่ ๘ ขอเพื่อว่าถ้ามีคนมาถามว่า คาถานี้ สูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงไว้ที่ไหน ถ้าตอบไม่ได้ก็จะถูก

^{๑๒๓} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๓๑/๑๑๕-๑๑๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๑/๑๗๐-๑๗๒.

^{๑๒๔} เถร.อ. ๑/๑๗.

ตำหนิได้ เพราะว่าตามเสด็จพระองค์ไปทุกที่เรื่องนี้ก็ไม่วู้ พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นสมควร นับได้ว่าเป็นเกียรติคุณอันสูงยิ่งที่ท่านได้รับตำแหน่งนี้ และท่านได้ติดตามพระพุทธเจ้าไปทุกหนแห่งที่พระองค์เสด็จไป ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรักและเคารพยิ่ง มีความอดทน ไม่หวั่นไหวต่อความยากลำบาก งานที่ท่านอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นกิจวัตรประจำวันนั้นคือ

๑. ถวายน้ำเย็นน้ำร้อน
๒. ถวายไม้สีฟัน
๓. นวดพระหัตถ์และพระบาท
๔. นวดพระปฤษฎางค์ (หลัง)
๕. ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี^{๑๒๕}

(๒) ด้านเกียรติยศ พระอานนท์เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งในจำนวนพระมหาสาวก ๘๐ รูป ที่ได้รับเชิดชูเกียรติจากพระพุทธเจ้า พระอานนท์ได้รับการยกย่องในเอตทัคคะ (ความเป็นเลิศ) ๕ ประการ คือ

๑. ผู้เป็นพหูสูต^{๑๒๖}
๒. ผู้มีสติ^{๑๒๗}
๓. ผู้มีศติ^{๑๒๘}
๔. ผู้มีริติ^{๑๒๙}
๕. เป็นพุทธอุปัฏฐาก^{๑๓๐}

(๓) ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ พระอานนท์เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลอื่น ๆ เช่น

---

^{๑๒๕} อกฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๔.

^{๑๒๖} ผู้เป็นพหูสูต ในที่นี้หมายถึงได้เรียนพุทธพจน์โดยตรงจากพระผู้มีพระภาค ตั้งอยู่ในฐานะ “ขุนคลังปริยัติ” ในศาสนาของพระศกพล (อกฺ.เอกก.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖)

^{๑๒๗} มีสติ หมายถึง สามารถจดจำพระพุทธพจน์ได้เป็นเลิศ (อกฺ.เอกก.อ.๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖)

^{๑๒๘} มีศติ หมายถึง จดจำที่มาของพระพุทธพจน์ได้หมดทุกบท แม้จะมีถึงหกหมื่นบท ก็จำได้ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ (อกฺ.เอกก.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖)

^{๑๒๙} มีริติ ในที่นี้หมายถึงเพียรเรียน เพียรสาธยาย เพียรทรงจำพระพุทธพจน์ และเพียรอุปัฏฐาก (อกฺ.เอกก.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖)

^{๑๓๐} อกฺ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๑๙-๒๒๓/๒๕, อกฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๙-๒๒๓/๒๙.

ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า โดยความเป็นพระญาติท่านเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า โดยหน้าที่ท่านเป็นพุทธอุปัฏฐาก คอยปรนนิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า เปรียบเสมือนเลขานุการส่วนพระองค์

ความสัมพันธ์กับภิกษุด้วยกัน ท่านจะเป็นที่ปรึกษาในเบื้องต้นแก่ภิกษุที่จะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาต่างๆ ท่านจะให้คำปรึกษาด้วยดีแก่ทุกท่านที่มาไม่ว่าจากที่ไกลหรือใกล้ ท่านเป็นผู้ประสานสามัคคีเมื่อสงฆ์เกิดความแตกแยก เช่น เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๒ รูป คือพระวินัยธรกับพระธรรมชโรณะกันเรื่องน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะ จนกลายเป็นสังฆเภท^{๑๓๑} ท่านได้พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในที่สุดพระทั้ง ๒ รูปก็สามัคคีกันเช่นเดิม^{๑๓๒}

ความสัมพันธ์กับภิกษุณี ท่านเป็นผู้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ยอมรับการตรัสรู้ธรรมของสตรี ขอพระบรมพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระธรรมวินัยได้^{๑๓๓} ทำให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา จากการชวนชวนของพระอานนท์นี่เองทำให้สตรีได้มีโอกาสบวชในพระพุทธศาสนา^{๑๓๔}

ความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกา ท่านให้การต้อนรับ เอื้อเฟื้อผู้ที่มาเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและทูลถามปัญหาต่างๆ อย่างเสมอเหมือนกันโดยมิได้เลือกชั้นวรรณะ

(๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่พระอานนท์ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากต้องติดตามพระพุทธเจ้าไปทุกหนแห่งเป็นดังเงาติดตามพระพุทธองค์ ได้รับฟังพระธรรมจากพระองค์มากมาย ท่านจึงเป็นพหูสูต คือได้ยินได้ฟังมาก ดังนั้นท่านจึงเป็นผู้มีกุศลโลบายในการเผยแผ่พระธรรมที่ได้รับฟังจากพระพุทธเจ้ามา โดยการให้คำปรึกษา คำแนะนำ สนทนาธรรม แสดงธรรม ตอบปัญหาข้อข้องใจ ทั้งแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดถึงบุคคลทั่วไป จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาโดยทั่วไป

---

^{๑๓๑} สังฆเภท หมายถึง การทำสงฆ์ให้แตกจากกัน (ข้อ ๕ ในอนันตริยกรรม) กำหนดด้วยการไม่ทำอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมร่วมกัน (พระเทพเวที, พจนานุกรมพระพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๔)

^{๑๓๒} บ.ช.อ. ๑/๗๓.

^{๑๓๓} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๐๒/๒๓๒, วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๑๓.

^{๑๓๔} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๗๖.

จากการศึกษาปฏิบัติทาของพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตพบว่า ท่านมีปฏิบัติที่งดงามทั้งทางกาย วาจา และใจ เห็นเรื่องการทำประโยชน์เพื่อสังคมเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าประโยชน์ของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ทำให้ประโยชน์ของตนต้องเสียไป ปฏิบัติหน้าที่ที่คณะสงฆ์หรือสังคมมอบหมายให้ได้อย่างสมบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่อง ประสานสามัคคี เป็นตัวอย่างที่ดี สร้างสันติภาพให้กับสังคม เพื่อให้สังคมเกิดสันติสุข ด้านการพัฒนาตนเองเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดไป ท่านก็ได้หยุดอยู่แค่เป็นพระโสดาบันเท่านั้น ผีกลนอบรบตอย่างสม่าเสมอ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม และหมดกิเลสอย่างสิ้นเชิงในที่สุด กล่าวคือท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ก่อนวันปฐมสังคายนา และเข้าร่วมประชุมสังคายนาที่คณะสงฆ์^{๑๓๔}

๒.๑๑ การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน

ในพระพุทธศาสนา คฤหัสถ์ที่เป็นโสดาบันทั้งอุบาสกและอุบาสิกา มีจำนวนมาก จากบุคคลหลายชนชั้นทั้งที่เป็น พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร หรือชนชั้นอื่นๆ ในวิद्याนิพนธ์นี้ได้ศึกษาพระโสดาบันฝ่ายคฤหัสถ์ที่ทำคุณประโยชน์ต่อสังคม มีบทบาทสำคัญต่อบ้านเมือง และพระพุทธศาสนา เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต มีวิถีชีวิตที่ประเสริฐ ทำหน้าที่ตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ๒ คน คือ อนาถบิณฑิกอุบาสก และวิสาขา มหาอุบาสิกา ดังนี้

อนาถบิณฑิกอุบาสก

อนาถบิณฑิกอุบาสก เป็นบุตรของสุนนเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ที่ยึดพร้อมไปด้วยโภคทรัพย์ มีกิจการเกี่ยวกับการค้าขายที่มั่นคง เป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์ญาติ มิตร บริวาร คนจน คนไร้ที่พึ่งพิง มีความเมตตา มีความยินดีในการบริจาคทานเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้ที่สังคมและประชาชนให้ความเชื่อถือเคารพยกย่อง

---

^{๑๓๔} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๓๗-๔๓๘/๒๗๕-๒๗๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๗-๔๓๘/๓๗๕-๓๗๘.

อนาถบิณฑิกอุบาสก ได้พบพระพุทธเจ้าที่ป่าสันติวัน กรุงราชคฤห์ ได้ฟัง
อนุப்புฬิกกา^{๑๓๖} และอริยสัจ ๔ คือ เรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อจบเทศนาได้
บรรลุโสดาปัตติผลเป็นโสดาบัน ท่านเป็นผู้มีความเลื่อมใสและมีความเคารพในพระ
รัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง เป็นบุคคลตัวอย่าง มีความประพฤติที่ดีงาม มีวิถีชีวิตที่สมบูรณ์ด้วย
คุณธรรม คือ การสร้างบารมีให้เกิดขึ้นแก่ตนเองครบทั้ง ๓ ประการ ซึ่งคุณธรรม
ดังกล่าว พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งการทำความดี เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ^{๑๓๗}
ได้แก่

(๑) ทานมัย (บุญเกิดจากการให้)

อนาถบิณฑิกอุบาสก มีความพอใจเป็นอย่างยิ่งในการถวายทาน คือเครื่อง
อำนวยการความสะดวกหรือปัจจัย ๔^{๑๓๘} ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ไป
วัดพระเชตุวันมหาวิหารวันละ ๒ ครั้งทุกวัน โดยมีของเคี้ยวของฉัน เกสซ์ทั้ง ๕^{๑๓๙}

---

^{๑๓๖} อนุப்புฬิกกา หมายถึง ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลา
อัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตมมี ๕ ประการคือ

- (๑) ทานกถา กล่าวถึงการให้ การเสียสละเพื่อแผ้วถางบั้น ช่วยเหลือกัน
- (๒) สีสกถา กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม
- (๓) สัคคกถา กล่าวถึงความสุขความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม
ที่จะพึงเข้าถึง เมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรม ๒ ข้อต้น
- (๔) กามาทีนวกถา กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกาม พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมา
แต่กาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา

(๕) เนกขัมมานิสังสกถา กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้
มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงามและความสุขสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น (ที.สี. (บาลี) ๙/๒๙๘/๑๐๘, ที.
สี. (ไทย) ๙/๒๙๘/๑๐๘, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า
๑๗๙-๑๘๐)

^{๑๓๗} บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง หนทางแห่งการสร้างความดีมี ๓ ประการคือ (๑) ทานมัย บุญ
สำเร็จด้วยการให้ปันสิ่งของ (๒) สีสมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล (๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการ
ภาวนา อบรมจิตให้เป็นสมาธิ (ที.ปา (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๕, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๑๓๘} ปัจจัย ๔ คือเครื่องอาศัยของบรรพชิตมี ๔ อย่างคือ (๑) ผ้าห่มห่ม (จีวร) (๒) อาหาร
(บิณฑบาต) (๓) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) (๔) ยารักษาโรค (เภสัช) รวมเรียกว่า จตุปัจจัย
(ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๕๒๖.)

^{๑๓๙} เกสซ์ทั้ง ๕ คือ (๑) สับปี เนยใส (๒) นวนีตะ เนยข้น (๓) เตละ น้ำมัน (๔) มธุ
น้ำผึ้ง (๕) ฝาดินตะ น้ำอ้อย จัดเป็นสัตตมหากาลิภะรับไว้และฉันได้ตลอด ๗ วัน (พระเทพเวที (ประยูร
ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๐๘.)

และน้ำปานะ ^{๑๔๐} อย่างไม่ถวายอยู่เสมอ ^{๑๔๑} ยินดีในการให้ทานแก่คนยากไร้อย่าง
สม่ำเสมอ เพราะเหตุที่เป็นผู้ยินดีพอใจการให้ทานเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแต่งตั้งให้
ท่านดำรงตำแหน่งเอตทัคคะในฐานะเป็นผู้เลิศในการถวายทาน ^{๑๔๒}

(๒) สีสัมย (บุญเกิดจากการรักษาศีล)

อนาถบิณฑิกอุบาสก ทั้งก่อนที่จะเป็นพระโสดาบันหรือเมื่อเป็นพระโสดาบัน
แล้วก็ตามที่ ท่านรักษาเบญจศีลอย่างบริบูรณ์ และยังเป็นแบบอย่างให้กับ ภรรยา บุตร
ธิดา คนรับใช้ คนงาน ตลอดถึงคนรอบข้างต่างก็รักษาเบญจศีลอย่างเคร่งครัดทุกคน

(๓) ภาวนามัย (บุญเกิดจากการลงมือกระทำ)

อนาถบิณฑิกอุบาสก บำเพ็ญคุณธรรมให้เกิดมีในตนเป็นนิจ กล่าวคือมีความ
ยินดีในการฟังธรรม ชักนำให้ผู้อื่นให้ฟังตามด้วย ระลึกถึงพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งอันเอก
มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เชื่อผลของการกระทำ

อนาถบิณฑิกอุบาสก มีคุณธรรมของอุบาสกอุบาสิกา ๖ ประการคือ

๑. มีความเลื่อมใสอย่างมั่นคงในพระพุทธเจ้า
๒. มีความเลื่อมใสอย่างมั่นคงในพระธรรม
๓. มีความเลื่อมใสอย่างมั่นคงในพระสงฆ์
๔. มีอริยศีล (โลกุตตรศีล)
๕. มีอริยญาณ (ปัจจเวกขณญาณ)
๖. มีอริยวิมุตติ (วิมุตติระดับเสขะ) ^{๑๔๓}

เกียรติคุณที่โดดเด่นของอนาถบิณฑิกอุบาสก คือการทำบุญถวายทานแก่
พระสงฆ์บำรุงพระพุทธศาสนา สงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ผู้ที่ด้อยกว่า แม้ว่าท่านจะยินดี
พอใจการให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้ว แต่ก็ไม่ทำประโยชน์ตนให้เสียไป ท่านยังทำหน้าที่

---

^{๑๔๐} น้ำปานะ คือ น้ำสำหรับดื่มที่คั้นจากลูกไม้ (น้ำผลไม้คั้น) มี ๘ อย่างคือ (๑) อัมพปานะ
น้ำมะม่วง (๒) ชัมพูปานะ น้ำชมพูหรือน้ำหว่า (๓) โจจปานะ น้ำกล้วยมีเม็ด (๔) โมจปานะ น้ำกล้วยไม่มี
เม็ด (๕) มรูกปานะ น้ำมะพร้าว (๖) มุททิกปานะ น้ำลูกจันทน์ (๗) สาธุปานะ น้ำเหง้าอุบล (๘) ผารุก
ปานะ น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ นิยมเรียกว่า น้ำอัฐฐาน จัดเป็นยามกาลิก จันเวลาวิกาล หรือหลังเที่ยงวันได้
(เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.)

^{๑๔๑} ขุ.ธ.อ. ๑/๕.

^{๑๔๒} อัง.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๔๙/๒๖, อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๔๙/๓๑.

^{๑๔๓} อัง.จก. (บาลี) ๒๒/๑๑๙-๑๓๙/๔๒๙, อัง.จก. (ไทย) ๒๒/๑๑๙-๑๓๙/๖๔๑-๖๔๒.

ของผู้นำในครอบครัวเป็นอย่างดี ให้การดูแล อนุเคราะห์สงเคราะห์บุคคลในครอบครัว คน
ใกล้ชิดไม่ขาดตกบกพร่อง

จากการศึกษาวิถีชีวิตของพระโสดาบันผู้เป็นคฤหัสถ์คืออนาถบิณฑิกอุบาสก ทำให้ทราบว่าคุณท่านมีการดำเนินชีวิตที่เป็นนริยะ มีชีวิตที่งดงาม ควรนำมาเป็นแบบอย่าง จะเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้เสียสละ ยินดีในการให้จนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า และท่านยังมี
บทบาทอื่นๆ อีก คือ

(๑) ด้านพระพุทธศาสนา อนาถบิณฑิกอุบาสก ให้ความอุปถัมภ์
พระพุทธศาสนาโดยการบริจาคทรัพย์เป็นจำนวนมาก ได้สร้างวัดพระเชตะวันถวายให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ บริจาคทรัพย์ไป ๔๕ โภกัฏฐิ^{๑๔๔} อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า บำรุงภิกษุสงฆ์มิได้ขาด เวลาไปวัดครั้งใดจะต้องถือภัตตาหาร หรือเภสัช ๕ และน้ำปานะ ๘ อย่างเป็นทางการเพื่อถวายด้วยเสมอ^{๑๔๕} ช่วยเผยแผ่หลักธรรมโดยที่ท่านสนทนาโต้ตอบกับ
พวกอัญญาเดียรติยปริพาชก ในเรื่องทิวัญญิ ๑๐ ประการ ซึ่งท่านได้ชี้แจงจนทำให้เดียรติย
เหล่านั้นเข้าใจและหมดความสงสัย ยอมรับนับถือหมดทางโต้ตอบ^{๑๔๖}

(๒) ด้านสังคม อนาถบิณฑิกอุบาสก มีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลระดับผู้นำ
ของรัฐกล่าวคือ ท่านเป็นชาวกรุงสาวัตถีแห่งรัฐโกศล โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็น
ผู้ปกครอง พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงอนุเคราะห์ท่าน โดยการร่วมกันสร้างที่พักเรียกว่า
สพลมระ (เรือนไม้สน) ไว้ในพระเชตะวัน^{๑๔๗} เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ช่วยเหลือคนทุก
ชนชั้น จนเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในกรุงสาวัตถี อุบาสกอุบาสิกาคนไหนจะถวาย
ท่าน จะต้องไปร่วมงานด้วยเสมอ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีมิตรสหายมาก^{๑๔๘}

วิสาขามหาอุบาสิกา

วิสาขามหาอุบาสิกาเป็นธิดาของธัญชัยเศรษฐีและสุนนาเทวี ในเมืองภัททิยะ
แห่งแคว้นอังคะ นางเป็นผู้ที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคม เป็น
มหาอุบาสิกาที่ให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง

^{๑๔๔} พุ.ธ.อ. ๑/๕.

^{๑๔๕} พุ.ธ.อ. ๑/๕.

^{๑๔๖} อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๙๓/๑๔๙-๑๕๒, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๓/๒๑๖-๒๑๙.

^{๑๔๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๑, ที.ม.อ. (ไทย) เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๑ หน้า ๖๙.

^{๑๔๘} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑/๑, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑/๑.

เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไป ทำคุณประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนาและสังคมอย่างมาก

นางวิสาขา พบพระพุทธเจ้าครั้งแรกที่ชาติยววัน (สวนมะลิ) เมื่ออายุได้ ๗
ขวบหลังจากฟังอนุพุทธพิกิตาและอริยสัจ ๔ จากพระองค์แล้วนางก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล
เป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนา นับว่านางได้เป็นพระโสดาบันที่มีอายุน้อยที่สุด นาง
ได้แต่งงานกับปุณณวัณนกุมาร บุตรของมิกคารเศรษฐี แห่งเมืองสาวัตถี ตลอดระยะเวลาที่
นางอยู่บ้านสามี ได้ทำหน้าที่ในฐานะที่เป็นภรรยาที่ดี และทำหน้าที่ของลูกสะใภ้ที่ดีคอย
ปรนนิบัติพ่อแม่ของสามีอย่างสมบูรณ์ทุกประการ

นางวิสาขา มีคุณสมบัติส่วนตัวคือ เป็นผู้เฉลียวฉลาด รู้เหตุอันควรอันไม่ควร
สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ยินดีในการถวายทานแก่พระสงฆ์และแก่
พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง สงเคราะห์คนยากไร้ อนุเคราะห์ญาติ มิตรสหาย บุคคล
ใกล้เคียง นางไปวัดคราใดต้องมีสิ่งของเพื่อถวายพระด้วยทุกครั้ง ดังที่ปรากฏว่า ทั้ง
อนาถบิณฑิกเศรษฐีและวิสาขามหาอุบาสิกา ไปวัดพระเชตะวันมหาวิหารวันละ ๒ ครั้งทุก
วัน โดยมีของเคี้ยวของฉัน เกษัตถ์ทั้ง ๕ และน้ำปานะ ๘ อย่างไปถวายอยู่เสมอ^{๑๔๙}
เพราะเหตุที่นางเป็นผู้ชวนชวายนในการบริจาคทานมากเช่นนี้พระพุทธเจ้าจึงยกย่องนางว่า
เป็นอัครสาวิกาลูกผู้เลิศด้านถวายทาน^{๑๕๐}

นอกจากนี้นางวิสาขายังมีคุณสมบัติพิเศษ กล่าวได้ว่านางเป็นหญิงที่ฉลาดมี
ความสามารถในเรื่องการบ้านการเรือนตามวิสัยของกุลสตรีพึงมี นางยังเป็นผู้ที่ชื่อว่า เป็น
หญิงที่เพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติ สวยและสง่างาม ยากที่จะหาหญิงเปรียบนางได้ ความ
งามนี้เรียกว่า เบญจกัลยาณี^{๑๕๑} พร้อมทั้งมีกิริยามารยาทเรียบร้อยสวยงาม

นางวิสาขามีวิถีชีวิตที่งดงาม ทั้งในปฐมวัย ในมัชฌิมวัย และในปัจฉิมวัย
กล่าวคือนางเป็นผู้ที่สม่ำเสมอในการถวายทานแก่พระสงฆ์บำรุงพระพุทธศาสนา รักษาศีล

^{๑๔๙} ขุ.ธ.อ. ๑/๕.

^{๑๕๐} อัง.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๕๙/๒๗, อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๒.

^{๑๕๑} **เบญจกัลยาณี** หมายถึง หญิงที่มีความงาม ๕ ประการ คือ (๑) ผมงาม คือมีลักษณะ
เหมือนกำหนกนงู เวลาปล่อยลงมาถูกชายผ้าพุ่ง ปลายผมจะงอนม้วนกลับขึ้น และทรงรูปอยู่อย่างนั้น
(๒) เนื้องาม คือเหงือกเรียบเสมอกัน มีสีแดงระเรื่อเหมือนผลตำลึงสุก (๓) กระดูงาม คือฟันขาวเรียบ ไม่
ห่าง สวยงามเหมือนเพชรที่จัดอย่างเป็นระเบียบ (๔) ผิวงาม คือถ้าเป็นหญิงผิวดำสีผิวก็จะดำเหมือนดอกบัว
ขาบ และไม่หยาบ ไม่เป็นจุดดำต่าง ถ้าเป็นหญิงขาว สีผิวก็จะขาวเหมือนดอกกัณณิการ (๕) วัยงาม คือ
แม้จะอายุมากแล้วก็ยังดูสาว แม้จะผ่านการคลอดลูกมา ๑๐ ครั้งก็ดูเหมือนคลอดมาครั้งเดียว (ขุ.ธ.อ. ๓/๔๙).

๕ ไม่ขาดไม่บกพร่อง เจริญภาวนาอยู่เป็นนิจ ดูแลเอาใจใส่ครอบครัวบุคคลใกล้ชิต รวมทั้งญาติ มิตรสหาย ข้าทาสบริวาร ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยจนทำให้ทุกคน ได้รับความสุขไปด้วย

นางวิสาขา ยังเพียบพร้อมด้วยเกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่ปรากฏในสังคม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ใช้สติปัญญาไตร่ตรองก่อนทำเสมอ เป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลาย ชักนำให้ผู้อื่นสร้างบุญกุศลด้วย และยังมีบทบาทในด้านพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

ด้วยเหตุที่นางเกิดมาในตระกูลที่ทำบุญกุศลอยู่เนื่องนิตย์ นิมนต์พระสงฆ์มาฉันภัตตาหารที่บ้านเป็นประจำ นางจึงคุ้นเคยกับการทำบุญ พอใจกับการสร้างกุศล หากมีเวลาว่างก็จะเข้าวัดฟังธรรม สนทนารธรรมกับพระพุทเจ้าบ้างกับพระสงฆ์บ้างเป็นประจำ พระสงฆ์รูปใดขาดปัจจัยส่วนใดก็จัดหาไปถวาย และนางก็ยังคงเป็นผู้ที่กราบทูลให้พระพุทเจ้าทรงอนุญาตปัจจัยเครื่องบริโภคแก่พระสงฆ์หลายประการเช่น มีการทูลขอพร ๘ ประการ เป็นต้น พร ๘ ประการ ได้แก่

๑. ขอถวายผ้าวัสสิกสาฎก (ผ้าอาบน้ำฝน)
๒. ขอถวายอาคันตุกภัต (ภัตเพื่อพระอาคันตุกะ)
๓. ขอถวายคมิภัก (ภัตเพื่อพระที่จะเดินทาง)
๔. ขอถวายคิลานภัต (ภัตเพื่อภิกษุอาพาธ)
๕. ขอถวายคิลานุปัฏฐากภัต (ภัตเพื่อภิกษุผู้พยาบาลภิกษุผู้อาพาธ)
๖. ขอถวายคิลานเภสัช (เภสัชเพื่อภิกษุไข้)
๗. ขอถวายยาคุ
๘. ขอถวายอุทกสาฎก (ผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณี) ตลอดชีวิต^{๑๕๒}

จากการศึกษาวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ที่เป็นพระโสดาบันพบว่า บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ที่เข้าถึงและมั่นคงในพระรัตนตรัย และเข้าใจสังฆธรรมอย่างแท้จริง มีภาวะที่ประเสริฐกว่าปุถุชน ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของศีลธรรมอย่างสง่างาม ตั้งอยู่ในเบญจศีลอย่างมั่นคงตลอดชีวิต ประพฤติปฏิบัติขรามาตรมตลอดกาล เพียรสร้างบุญกิริยาวัตถุเนื่องๆ มองประโยชน์สังคมเป็นสิ่งสำคัญ เป็นตัวอย่างที่ดีทั้งทำหน้าที่เป็นผู้นำและผู้ตามแก่นุชน เป็นกำลังสำคัญยิ่งในการให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญจนมาถึงทุกวันนี้

^{๑๕๒} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๕๐/๑๕๓-๑๕๔, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๑๑.

บทที่ ๓

วิธีปฏิบัติอันนำไปสู่ความเป็นพระโสดาบัน

ในบทนี้จะได้ศึกษา องค์ประกอบ การศึกษา หลักธรรม ข้อปฏิบัติ วิธีปฏิบัติ เพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน ปัจจัยที่กำหนดความแตกต่างของพระโสดาบัน และคติภูมิของพระโสดาบัน ตามลำดับดังนี้

๓.๑ องค์ประกอบที่สนับสนุนให้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา มีคำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นศาสนาที่ส่งเสริมความเจริญทางด้านปัญญาเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้ที่จะเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ระดับได้นั้น จะต้องพัฒนาปัญญา และปฏิบัติตามหลักธรรมที่ส่งเสริมความเจริญองงามแห่งปัญญา หลักธรรมดังกล่าวเรียกว่า วุฒิธรรม ธรรมเป็นเหตุให้ถึงความเจริญ หรือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา เป็นองค์คุณของพระโสดาบัน (โสดาปัตติยังคะ) ซึ่งผู้ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมหมวดนี้แล้ว ชื่อว่าได้ดำเนินสู่หนทางอริยะ หนทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ และธรรมหมวดนี้มีใช้เป็นไปเพื่อโสดาปัตติผลเท่านั้น แต่ยังไม่อำนวยผลเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางปัญญาทุกระดับจนถึงบรรลุอรหัตผลด้วย^๑ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล... ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล... ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอนาคามิผล... ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอรหัตผล^๒ ธรรม ๔ ประการ คือ

๓.๑.๑

สมาคมกับผู้รู้

(สัปปริสสังเสวะ)

หมายถึง การเสวนา หรือการเข้าไปหาสัตบุรุษ ท่านที่เป็นบัณฑิต ผู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ เป็นกัลยาณมิตร ประกอบด้วยสัปปริสธรรม คือ ธรรมของสัปปริสชน ได้แก่

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑๗.

^๒ ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๕๑-๑๐๕๔/๓๕๗, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๕๑-๑๐๕๔/๕๗๖-๕๗๗.

คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์ ๗ ประการ^๓ คือ (๑) รู้หลักและรู้จักเหตุ (๒) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล (๓) รู้จักตน (๔) รู้จักประมาณ (๕) รู้จักกาล (๖) รู้จักชุมชน (๗) รู้จักบุคคล และการสมาคมกับสัตบุรุษที่เป็นกัลยาณมิตรยังเป็นบุญพินิตให้เกิดอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นก่อน เป็นบุญพินิต ฉันใด กัลยาณมิตรตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ก็เป็นตัวนำ เป็นบุญพินิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^๔

๓.๑.๒ ฟังคำสั่งสอน (สัทธัมมัสสวนะ)

หมายความว่า ฟังธรรมที่เป็นของสัตบุรุษ ๓ ประการ คือ (๑) สัทธรรมคือสิ่งที่ฟังเล่าเรียน ได้แก่ พระพุทธพจน์ (๒) สัทธรรมคือสิ่งที่ฟังปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา (๓) สัทธรรมคือผลที่ฟังบรรลุ ได้แก่ มรรคผล นิพพาน^๕ ตลอดถึงการฟังธรรมเป็นที่สบาย เหมาะสมกับตน เช่น อุปติสสะได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตได้ตรัสถึงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับของธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะมักตรัสอย่างนี้” แล้วท่านก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^๖

๓.๑.๓ คิดให้แยบคาย (โยนิโสมนสิการ)

หมายความว่า การใช้ความคิดหาเหตุผลอย่างถูกวิธี รู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน มันเป็นเช่นนั้น^๗ พิจารณาใคร่ครวญ ไตรตรองในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา^๘ เมื่อบุคคลมนสิการโดยแยบคายอย่างสม่ำเสมอแล้วจะทำให้เป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล ดังพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญ

^๓ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^๔ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๙/๒๓, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^๕ วิ.อ. ๑/๒๔๖.

^๖ ขุ.ธ.อ. ๑/๑๒๔.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๒๑.

^๘ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๑๗.

ยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยกกาย สัมมาทิฏฐิที่ไม่เกิดก็เกิดขึ้น และ
ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น”^๙

๓.๑.๔ ปฏิบัติให้ถูกหลัก (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

หมายถึง การปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลักการ ตามความมุ่งหมาย คือ
ปฏิบัติหลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่ หลักเบื้องต้นเป็นไปเพื่อหลักเบื้องปลาย เช่น ปฏิบัติ
ศีลถูกหลัก เป็นไปเพื่อการบรรลุมรรคผล นิพพาน มิใช่ปฏิบัติโดยมงาย ไร้หลักการ^{๑๐}

จากการศึกษาพบว่า การเสวนาสัตบุรุษ ก็คือการมีกัลยาณมิตร สัตบุรุษและ
กัลยาณมิตรสูงสุดก็คือพระพุทธเจ้า การเสวนาสัตบุรุษ หรือการมีกัลยาณมิตร นำไปสู่
ปรโตโมษะ^{๑๑} ที่ดี คือได้สดับหรือเรียนรู้พระสัทธรรมอันได้แก่หลักความจริงและความดีที่
แท้คือพระธรรม โยนิโสมนสิการต่อพระธรรมและตามพระธรรมนั้น ทำให้เกิดกุศลธรรม
และปัญญาที่เข้าใจสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง พร้อมทั้งทำให้ปฏิบัติธรรมถูกต้อง
ตามหลักตามความมุ่งหมาย เมื่อปฏิบัติถูกหลักก็ทำให้บรรลุผลคือ ประจักษ์แจ้งโสดา
ปัตติผลเป็นต้น ตลอดจนถึงอรหัตผล^{๑๒}

๓.๒ การศึกษาเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน

มนุษย์นั้นถูกครอบงำด้วยกฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน กฎ
ธรรมชาติที่ว่าคือ การกิน การนอน ความกลัวภัย และการสืบพันธุ์ ทั้ง ๔ อย่างนี้มี
เสมอกันในสัตว์โลก ธรรมเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์วิเศษเหนือสัตว์เดรัจฉาน เว้นธรรมเสียแล้ว
มนุษย์ก็เสมอกับสัตว์เดรัจฉาน^{๑๓} สิ่งที่จะทำให้นุษย์มีธรรมและเป็นผู้ที่ประเสริฐกว่าสัตว์

^๙ อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๐๓/๓๓, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๔๑๗
(เชิงอรรถ).

^{๑๑} **ปรโตโมษะ** แปลว่า เสียงจากผู้อื่นหรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอดหรือ
อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และ
วัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอน อบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุต
โต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๗),
หน้า ๑๑)

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

^{๑๓} สนิท ศรีสำแดง, “พุทธศาสนากับเหตุการณ์ปัจจุบัน”, หน้า ๓ (อัครา).

ได้นั้น ก็คือการศึกษา เพราะการศึกษาทำให้มนุษย์มีความรู้และประสบการณ์ สามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และนำความรู้มาพัฒนาตนเองไปสู่ความเจริญ

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีศักยภาพอยู่ในตัวเอง และมีความสามารถที่จะดึงศักยภาพที่มีอยู่ให้ปรากฏได้ด้วยการศึกษา มีทฤษฎีทางการศึกษาว่า การศึกษาเป็นสื่อถึงความสามารถที่มีอยู่ในตัวคนออกมา^{๑๔} ซึ่งในเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน กล่าวคือ การบรรลุธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะผู้ปฏิบัติมีโพธิปักขิยธรรมเป็นบาทฐาน และสามารถดึงเอาโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นออกมาได้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติไปพร้อมกัน ที่เรียกว่า ศึกษาพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่สามารถฝึกได้ ให้การศึกษาและพัฒนาได้โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า ศึกษา^{๑๕} หมายความว่า เป็นข้อที่จะต้องศึกษาปฏิบัติเพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา และใจของตนให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ ศึกษาหรือการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นมี ๓ อย่าง^{๑๖} คือ

๑. อธิศีลสิกขา การศึกษาและปฏิบัติในศีลอันยิ่ง
๒. อธิจิตตสิกขา การศึกษาและปฏิบัติในจิตอันยิ่ง
๓. อธิปัญญาสิกขา การศึกษาและปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง^{๑๗}

ผู้ที่ปรารถนาบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลจะต้องศึกษาและปฏิบัติสิกขาทั้ง ๓ ข้อนี้ เมื่อเข้าใจแล้วนับว่าเป็นการทำความเข้าใจเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง เมื่อศึกษาและปฏิบัติให้เจริญขึ้นในตนแล้ว ทำให้ละกิเลสอาสวะได้ ดังพุทธพจน์ว่า “นรชนผู้มีปัญญา เห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้น จึงสามารถถางรกชัฏคือตัณหาได้ออกได้”^{๑๘}

---

^{๑๔} Vidya Ratna, **Education Thought and Practice** (New Delhi : Sterling Publisher Private Limited, ๑๙๗๖) อ้างใน บรรจบ บรรณรุจิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๒), หน้า ๖๔.

^{๑๕} สนิท ศรีสำแดง, “พุทธศาสนากับเหตุการณ์ปัจจุบัน”, หน้า ๔.

^{๑๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดพระโสดาบันกับไตรสิกขาในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๕.

^{๑๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๗.

หลักธรรมและข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน

การบรรลุความเป็นพระโสดาบันจะเกิดขึ้นได้นั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมสำคัญซึ่งเป็นทั้งข้อปฏิบัติและเป็นมรรควิธี เพื่อให้เกิดการบรรลุความเป็นพระโสดาบัน หลักธรรมนี้เรียกว่า โภธิปักขิยธรรม หมายถึง ธรรมที่เกื้อกูลให้เกิดการรู้แจ้ง หรือธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค^{๑๙} มี ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด คือ (๑) สติปัฏฐาน ๔ (๒) สัมมัปปธาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕ (๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) อริยมรรคมีองค์ ๘ ดังนี้

๓.๓.๑ สติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งของสติ หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง^{๒๐} โดยอาศัย กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นฐานมี ๔ อย่าง คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาส่วนประกอบต่างๆ ที่รวมกันเป็นร่างกายคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อย อาหารเก่า อาหารใหม่ มันทมอง ดี เสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงการรวมตัวกันของส่วนประกอบต่างๆ เหล่านั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ เมื่อคราวได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย และได้นึกถึงสิ่งต่างๆ ที่เคยสัมผัสมาแล้วทางประสาทสัมผัส ทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยพิจารณาให้เห็นความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่ใช่ตัวตน

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๗.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สือตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

๓. จิตตานุปัตสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือ ความคิดต่างๆ เช่น พิจารณาดูว่าจิตมีราคะหรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงความคิด ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่ใช่ตัวตน

๔. ฐัมมานุปัสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม คือ นีวรณ ๕^{๒๑} ชั้น ๕^{๒๒} आयตนะ ๑๒^{๒๓} โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ โดยพิจารณาให้เห็นว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญ บริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร ตามความเป็นจริงของธรรมแต่ละอย่าง

จากการศึกษาพบว่า การเจริญสติปฏิฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วน สมบูรณ์ที่สุด เพราะเป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา กล่าวคือ เมื่อจิตสงบจนเกิดสมาธิจนถึงขั้นได้ฌานแล้ว ขณะเดียวกันก็เป็นการพิจารณาอาการเกิดดับของนามรูป ตามอาการที่เป็นจริง จนเกิดปัญญาเข้าใจสภาวะธรรมและเกิดวิปัสสนาญาณในที่สุด

---

^{๒๑} นีวรณ ๕ คือ อกุศลธรรมที่คอยขัดขวางจิตไม่ไห้บรรลุความดี หรือทำจิตให้เศร้าหมอง และทำปัญญาให้อ่อนกำลัง มี ๕ อย่าง คือ (๑) กามฉันทะ ความพอใจในกาม (๒) พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ (๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่และเศร้าซึม (๔) อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ (๕) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๗.)

^{๒๒} ชั้น ๕ คือ กองแห่งนามธรรมและรูปธรรม มี ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) รูปชั้น ๕ กองรูปร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย (๒) เวทนาชั้น ๕ กองเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ (๓) สัญญาชั้น ๕ กองสัญญา คือความจำได้หมายรู้ต่างๆ ว่านั่นคน นั่นสัตว์ นั่นหญิง นั่นชาย (๔) สังขารชั้น ๕ กองสังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือกลาง ๆ มีเจตนาเป็นตัวนำ (๕) วิญญาณชั้น ๕ กองวิญญาณ คือความรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.)

^{๒๓} आयตนะ ๑๒ คือ สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อ หรือแดนเกิดความรู้ภายในกับภายนอกที่เชื่อมต่อกันให้ปรากฏอาการแก่มนุษย์ ที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการรับรู้ ได้แก่ อายนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๔๖/๘๗-๘๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๖/๑๐๖.)

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและตรัสถึงความสำคัญของสติปัฏฐาน ๔ นี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว^{๒๔} เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโศกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุฉะระณะ^{๒๕} เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๒๖} จากพุทธพจน์ นี้ให้เห็นว่า สติปัฏฐาน ๔ นี้ เมื่อบุคคลปฏิบัติดีแล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์เป็นความบริสุทธิ์ ทำให้พ้นไปจากความโศกเศร้าเสียใจดับความทุกข์โทมนัสลงได้ เข้าใจอริยสัจ ๔ ตลอดสายด้วยปัญญา มุ่งตรงสู่พระนิพพานอย่างแน่นอน

๓.๓.๒ สัมมัปปธาน ๔

สัมมัปปธาน แปลว่า ความเพียรที่ถูกต้อง (สัมมาวายามะ) หมายถึง ความเพียรในการละความชั่วและทำความดี ซึ่งสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมมี ๔ อย่าง คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
๒. ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. ภวานาปธาน เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น
๔. อหฺรคฺขนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น ไม่ให้เสื่อมและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญลย^{๒๗}

สัมมัปปธาน ๔ นี้ เป็นธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่นั้นใด ภิกษุก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญสัมมัปปธาน ๔ ประการ ทำสัมมัปปธาน ๔ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”^{๒๘}

---

^{๒๔} ทางเดียว หมายถึง (๑) เป็นทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะไปประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว (๒) เป็นทางสายเดียว ที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของผู้เดียวคือ พระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำให้เกิดขึ้น (๓) เป็นทางปฏิบัติในศาสนาเดียว คือพระพุทธศาสนา (๔) เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียวคือพระนิพพาน (ที.ม.อ. ๓๗/๓/๓๕๙.)

^{๒๕} ฉะระณะ หมายถึง มรรคพร้อมทั้งวิปัสสนา (อ.จ.ทสก.อ. (๓/๙๑-๙๒/๓๖๗.)

^{๒๖} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๖๗/๑๒๓-๑๒๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐.

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๘.

^{๒๘} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖๕๑-๖๖๒/๒๑๔-๒๑๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๕๑-๖๖๒/๓๖๐.

๓.๓.๓ อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท แปลว่า ทางแห่งความสำเร็จ หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนามี ๔ ประการ^{๒๙} คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจ
๒. วิริยะ ความเพียร
๓. จิตตะ ความมีจิตมุ่งมั่น
๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง

อิทธิบาท ๔ นี้ เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับบุคคลผู้ต้องการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ในการดำเนินชีวิต รวมถึงการงานคือการปฏิบัติธรรม ต้องใช้คุณธรรมหมวดนี้เช่นเดียวกัน กล่าวคือมีฉันทะพอใจและยินดี มีความตื่นตัวในการทำงานอยู่เสมอ และปรารถนาให้ผลของงานดียิ่งขึ้น มีวิริยะขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่มีความพยายามอย่างต่อเนื่อง มีจิตตะเอาใจฝักใฝ่ หมั่นศึกษาหาความรู้ถึงวิธีการใหม่ๆ ด้วยใจมุ่งมั่น มีวิมังสาไตร่ตรองหาเหตุผลและวิธีการต่างๆ มาปรับปรุงแก้ไขในการทำงานนั้น

๓.๓.๔ อินทรีย์ ๕

อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่ หมายถึง คุณธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำ ความดีด้านต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติธรรมด้วย มี ๕ อย่าง^{๓๐} คือ

๑. สัทธา ความเชื่อมั่นในกรรม ในผลของกรรม ในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า และมีความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง
๒. วิริยะ ความเพียร
๓. สติ ความระลึก
๔. สมาธิ ความตั้งจิตมั่น
๕. ปัญญา ความรู้ชัดในเหตุผล

อินทรีย์ ๕ ประการนี้ มีสัทธาเป็นใหญ่ในการตัดสินใจเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา มีความเพียรเป็นใหญ่ในการประกอบจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรม มีสติเป็นใหญ่ในการเกื้อหนุนจิตให้มีความชัดเจนด้วยการพิจารณา มีสมาธิเป็นใหญ่ในการควบคุมจิตใจ

^{๒๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๓๐} สัม. (บาลี) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๑๖๙-๑๗๑, สัม. (ไทย) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๒๘๒-๒๘๕.

ไม่ให้ฟุ้งซ่าน มีปัญญาเป็นใหญ่ในการรู้และเข้าใจสัจธรรมอย่างมีเหตุผล ผู้ปฏิบัติธรรมที่มุ่งหวังถึงความหลุดพ้นจะต้องยึดอินทรีย์ ๕ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ และพระพุทธเจ้าตรัสถึงอินทรีย์ ๕ ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกแห่งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้นอริยสาวกนี้เรากล่าวว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำมีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๓๑}

๓.๓.๕ พละ ๕

พละ แปลว่า ธรรมอันเป็นกำลัง หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็งไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่างๆ มี ๕ อย่างคือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นธรรมหมวดเดียวกันกับอินทรีย์ ๕ แต่ที่เรียกว่า พละ เพราะทำให้จิตของผู้ปฏิบัติธรรมเข้มแข็งไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่างๆ คือ ความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน และความไม่รู้ จากความหมายนี้ชี้ให้เห็นว่าในการปฏิบัติธรรมนั้นผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องมีสัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา กล้าแข็งถึงขั้นปิดกั้นอกุศลธรรมต่างๆ ฝ่ายตรงข้ามไม่ให้เกิดขึ้น

พละ ๕ นี้ เป็นคุณธรรมหมวดหนึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติดำเนินไปสู่พระนิพพานได้ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำคงคา ภาชนะก็ฉนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญพละ ๕ ประการ ทำพละ ๕ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”^{๓๒}

๓.๓.๖ โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งการรู้แจ้ง หมายถึง คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดความรู้แจ้งมี ๗ อย่าง^{๓๓} คือ

๑. สติ ความระลึกได้
๒. สัมมวิจยะ ความพิจารณาใคร่ครวญธรรม
๓. วิริยะ ความเพียร
๔. ปีติ ความอิ่มใจ

^{๓๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๗๓/๑๖๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๓/๒๘๓.

^{๓๒} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๗๐๕/๒๑๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕/๒๖๙.

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๑๑.

๕. ปัสัทธิ ความสงบกาย สงบใจ

๖. สมาธิ ความมีจิตตั้งมั่น

๗. อุเบกขา ความปล่อยวาง

องค์ธรรมในโพชฌงค์ มีเนื้อหาและความหมายเหมือนกับโพธิปักขิยธรรมหมวดอื่นๆ แต่ที่แตกต่างตรงที่มี ปิติ ปัสัทธิ และอุเบกขาเพิ่มเข้ามา ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความอิมใจ มีความสงบทั้งกายทั้งวาจา และมีอุเบกขาคือความปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นในธรรมทั้งปวง เพราะได้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงตลอดสายแล้ว

บุคคลผู้ปฏิบัติโพชฌงค์นี้ให้บริบูรณ์แล้วได้ชื่อว่าดำเนินไปสู่พระนิพพาน และพระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่องว่า “ภิกษุทั้งหลาย กลอนของเรือนยอดทั้งหมดล้วนโน้มไปสู่ยอด โนมไปสู่ยอด โอนไปสู่ยอด แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”^{๓๔} และว่า “ภิกษุเมื่ออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีล เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้มาก ย่อมถึงความไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย”^{๓๕}

๓.๓.๗

มรรคมีองค์

๘

มรรค แปลว่า ทาง หมายถึง ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์มี ๘ อย่าง^{๓๖}

ได้แก่

๑. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ

๘. สัมมาสมาธิ ความมีจิตตั้งมั่นชอบ

^{๓๔} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘๘/๖๘-๖๙, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘๘/๑๒๓.

^{๓๕} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘๒/๕๘-๕๙, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘๒/๑๐๙.

^{๓๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

มรรค หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึงทางสายกลาง และมรรคมีองค์ ๘ นี้ได้ชื่อว่า เป็นพรหมจรรย์ ผลแห่งพรหมจรรย์ก็คือ โสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตผล^{๓๗} บุคคลปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ชื่อว่าได้ดำเนินตามทางที่พาไปสู่พระนิพพาน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปรายจีน บ่าไปสู่ทิศปรายจีน หลากไปสู่ทิศปรายจีน แม่น้ำนั้นใด ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ฉะนั้นเหมือนกัน^{๓๘} ธรรม ๘ ประการนี้แล ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมให้ถึงนิพพาน มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีนิพพานเป็นที่สุด^{๓๙}

มรรคมีองค์ ๘ นี้สามารถสรุปลงในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ รวมลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ รวมลงในสมาธิ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมลงในปัญญา^{๔๐}

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด ซึ่งในแต่ละหมวด ล้วนแต่มีปัญหาเป็นหลักเพื่อให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรมทั้งปวง การบรรลุธรรมในระดับต่างๆ เกิดมีขึ้นได้ก็เพราะมีปัญหาเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องปัญหาหรือปัญญินทรีย์ว่าเป็นยอดกว่าธรรมข้ออื่นๆ ในโพธิปักขิยธรรมทุกหมวด^{๔๑} ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในโพธิปักขิยธรรมนี้จะมีปัญญายู่ทุกหมวดธรรม กล่าวคือ ในสติปัฏฐาน ๔ เรียกปัญญาวา อนุปัสสนา ในอิทธิบาท ๔ เรียกปัญญาวา วิมังสา ในอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ เรียกปัญญาวา ปัญญาคำเดิม ในโพชฌงค์ ๗ เรียกปัญญาวา ฌัมมวิจยะ และในมรรคมีองค์ ๘ เรียกปัญญาวา สัมมาทิฏฐิ

จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติธรรมนั้นจุดหมายก็คือการบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ โดยมีโพธิปักขิยธรรมเป็นหลักธรรมสำคัญที่เอื้ออำนวยให้เกิดการบรรลุธรรม ซึ่งในแต่ละหมวดธรรมมีความสมบูรณ์อยู่ในตัว ดังนั้นผู้ที่ต้องการบรรลุธรรม

^{๓๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๙/๒๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙/๓๗.

^{๓๘} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๙๑/๓๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙/๕๘.

^{๓๙} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐/๙-๑๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐/๑๕.

^{๔๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๒/๔๑๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒-๕๐๓.

^{๔๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๕๒๑/๒๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๑/๓๓๕.

ไม่จำเป็นว่าจะต้องปฏิบัติพร้อมกันทุกหมวด เลือกปฏิบัติตามหมวดใดหมวดหนึ่งก็สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นได้เหมือนกัน เปรียบเหมือนแม่น้ำทุกสายไม่ว่าจะยาวหรือสั้น จะกว้างหรือแคบอย่างไร สุดท้ายก็ไหลไปรวมกันลงสู่ทะเลเหมือนกัน

๓.๔ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน

เมื่อศึกษาโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการมาดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถทำให้ผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมสามารถบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันได้ แต่จะต้องลงมือปฏิบัติตามหลักการอย่างจริงจังจึงจะเห็นผลของการปฏิบัติ

ดังนั้น ผู้ที่จะบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ จะต้องมียุทธปัจจัยประกอบ ๒ อย่าง กล่าวคือต้องมีการศึกษาทฤษฎีให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ และลงมือปฏิบัติตาม

จากการศึกษาพบว่า บุคคลผู้ได้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน มีขั้นตอนและวิธีการที่แตกต่างกันตามเหตุปัจจัยที่สั่งสมมา พระอริยบุคคลบางท่านผ่านขั้นตอนมาตามลำดับ บางท่านไม่ต้องผ่านขั้นตอนมากเพียงแต่ได้ฟังธรรมข้อเดียวก็สามารถเกิดความเข้าใจสัจธรรมบรรลุเป็นพระโสดาบัน เช่น อุปติสสปริพาชกตั้งใจฟังธรรมจากพระอัสสชิแล้วได้เป็นพระโสดาบัน^{๔๒} ต่อมาท่านได้เป็นพระอัครสาวกสำคัญมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

โดยทั่วไปพระพุทธศาสนาวางหลักปฏิบัติไว้เรียกว่า กรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการงาน หรืออารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ^{๔๓} เป็นเรื่องของการทำความเพียรในด้านจิตใจ กรรมฐานนั้นมี ๒ อย่าง^{๔๔} คือ สมถกรรมฐาน หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้สงบ และวิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริง

๓.๔.๑ กิจเบื้องต้นแห่งการปฏิบัติธรรม

ในการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติศึกษาถึงหลักการและวิธีการมาแล้ว ก่อนจะลงมือปฏิบัติ จำเป็นจะต้องรู้บุพกิจ คือกิจเบื้องต้นที่จะอำนวยความสะดวกให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลของการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ซึ่งจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมด้วยเช่นกัน

^{๔๒} ขุ.ธ.อ. ๑/๑๒๔.

^{๔๓} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑.

^{๔๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๒/๒๔๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๒/๓๖๙.

(๑) ตัดปัลลิว

ปัลลิว แปลว่า เครื่องผูกพัน หรือห่วงเหนียว ซึ่งเป็นเหตุให้ห่วงกังวล^{๔๕} การตัดปัลลิว ได้แก่การตัดสิ่งรบกวนอันก่อให้เกิดความกังวลใจในเรื่องต่างๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม มี ๑๐ อย่าง^{๔๖} คือ

๑. อาวาสปัลลิว ความกังวลเรื่องที่อยู่อาศัย รวมถึงสิ่งของต่างๆ ที่อยู่ในที่อาศัย
๒. กุลปัลลิว ความกังวลเรื่องตระกูลหรือญาติ ผู้ปฏิบัติ
๓. ลาภปัลลิว ความกังวลเรื่องลาภสักการะ หมายถึงปัจจัย ๔
๔. คนปัลลิว ความกังวลเรื่องหมู่คณะ รวมทั้งบุคคลผู้คุ้นเคยกัน
๕. กัมมปัลลิว ความกังวลเรื่องหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ
๖. อัทธานปัลลิว ความกังวลเรื่องการเดินทางไกล หมายถึงมีเหตุที่ต้องเดินทางไปทำกิจที่อื่น
๗. ญาติปัลลิว ความกังวลเรื่องญาติ ทั้งญาติสายโลหิต และญาติธรรม
๘. อาพาธปัลลิว ความกังวลเรื่องความเจ็บป่วย
๙. คันถปัลลิว ความกังวลเรื่องการศึกษาเล่าเรียน
๑๐. อิทธิปัลลิว ความกังวลเรื่องฤทธิ์ที่เป็นของปุถุชน ที่ต้องคอยรักษาไม่ให้เสื่อมไป

(๒) แสวงหากัลยาณมิตร

เมื่อตัดความกังวลในเรื่องต่างๆ ได้แล้ว ผู้ปฏิบัติต้องได้ผู้แนะนำในการปฏิบัติธรรมที่ดีด้วย คือต้องได้ผู้แนะนำที่เป็น กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดีงาม การแสวงหากัลยาณมิตรที่ดีในทางธรรมนั้นก็เพื่อคอยแนะนำสั่งสอน ซึ่งแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับสถานภาพ ถูกกาลเทศะ ในการปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติจะต้องแสวงหากัลยาณมิตรที่ดีเพื่อความก้าวหน้าและเห็นผลในการปฏิบัติ นั่นคือมีครู หรืออาจารย์ผู้สอนกรรมฐานที่ดี ในวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ กล่าวลักษณะที่ดีของกัลยาณมิตรไว้ ๗ ประการ^{๔๗} ได้แก่

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๙.

^{๔๖} วิสุทธิ. ๑/๑๑๒.

^{๔๗} วิสุทธิ. ๑/๑๒๓.

๑. บิโย เป็นผู้นำรัก น้าวางใจ
๒. ครุ เป็นผู้นำเคารพ
๓. ภวานิโย เป็นผู้นำยกย่อง
๔. วตตะ เป็นผู้ที่พูดใช้เหตุผล
๕. วจนกขโม เป็นผู้ที่พร้อมจะรับฟังและคอยให้คำแนะนำ
๖. คมภีรณจ กถ กตตะ เป็นผู้สามารถอธิบายเรื่องยากให้เข้าใจได้ง่าย
๗. โน จฏฐาเน นโยชเย เป็นผู้ที่ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

(๓) การมอบตน

เมื่อได้กัลยาณมิตรแล้ว พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ แล้วก็มอบตัวเป็นศิษย์ของท่าน การมอบตนนั้นได้แก่ ผู้ปฏิบัติธรรมพร้อมที่จะมอบตนเป็นศิษย์ของอาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน เพราะเป็นธรรมเนียมของผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเปล่งวาจายอมเป็นศิษย์ของอาจารย์ ในการมอบตัวเป็นศิษย์นี้มีประโยชน์คือ ช่วยให้เกิดขวัญและกำลังใจ เมื่อได้ประสบอารมณ์ที่น่ากลัว ...ทำให้ไม่เป็นคนดี ไม่เที่ยวเตร่ตามอำเภอใจ เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย มีอาจารย์คอยควบคุมดูแลความประพฤติ^{๔๘}

(๔) ได้กรรมฐานที่ถูกต้อง

เมื่อได้มอบตัวเป็นศิษย์แล้ว ต้องเรียนกรรมฐานที่ถูกต้องกับจริตของตนด้วย กล่าวคือ ต้องได้กรรมฐานที่ถูกต้อง หมายความว่า ผู้ปฏิบัติธรรมได้วิธีปฏิบัติที่เหมาะสมกับอุปนิสัย หรือจริตของตน ในวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสอาจารย์จัดนิสัย หรือจริตไว้ ๖^{๔๙} ประเภท ตามลักษณะพฤติกรรมของคน ส่วนเครื่องรองรับจิตจัดไว้ ๔๐ ประการ ซึ่งเมื่อนำมาจัดเพื่อให้เหมาะสมกับพฤติกรรมของคนแล้ว มีความสอดคล้องกันดังนี้

๑. รากจริต คือผู้มีอุปนิสัยรักสวยรักงาม กรรมฐานที่ถูกต้องกับอุปนิสัยมี ๑๑ อย่าง คือ อสุภะ ๑๐ และกายคตาสติ ๑
๒. โทสจริต ผู้ที่มีอุปนิสัยมักโกรธ หงุดหงิด กรรมฐานที่ถูกต้องกับอุปนิสัยมี ๘ อย่าง คือ พรหมวิหาร ๔ และวรรณกสิน ๔

^{๔๘} วิสุทธิ. ๑/๑๒๕.

^{๔๙} วิสุทธิ. ๑/๑๔๔-๑๔๕.

๓. โมหะจริต คือผู้มีอุปนิสัยซึมเซา งมแงย กรรมฐานที่ถูกกับอุปนิสัย
คือ อานาปานสติ

๔. สัทธาจริต คือผู้มีอุปนิสัยเชื่อง่าย เลื่องใส่ง่าย กรรมฐานที่ถูกกับ
อุปนิสัยคือ อนุสติ ๖ (พุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ
เทวตานุสติ)

๕. พุทธิจริต คือผู้มีอุปนิสัยใช้ความคิดพิจารณาหาความเป็นจริง
กรรมฐานที่ถูกกับอุปนิสัยคือ มรณสติ อุปสมมานุสสติ จตุธาตุววัฏฐาน อาหาเรปฏิกูล
สัญญา

๖. วิตกจริต คือผู้มีอุปนิสัยคิดฟุ้งซ่าน จับจด กรรมฐานที่ถูกกับ
อุปนิสัยคือ อานาปานสติ

ส่วนกสิณที่เหลืออีก ๖ คือ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ อาโลกกสิณ
ปริจินนากาสกสิณ และอรูปรมาณ ๔ เหมาะกับคนทุกจริต

(๕) ได้สิ่งที่เป็นสัพปาเย

นอกจากได้กรรมฐานที่ถูกจริตแล้ว จะต้องมีความสะดวกสบายเป็น
องค์ประกอบด้วย คือต้องมีความเป็นสัพปาเย หมายถึง สิ่ง สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็น
ที่สบาย เหมาะสม เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อบรรลุธรรมเป็น
พระอริยบุคคลระดับต่างๆ มี ๗ อย่าง ^{๕๐} คือ

๑. อาวาสสัพปาเย สถานที่ที่อยู่อาศัยเหมาะสมไม่จอแจ ไม่พลุกพล่าน
๒. โจรสัพปาเย สถานที่หาอาหารได้ง่าย มีอาหารบริบูรณ์
๓. ภัตสัพปาเย มีการพูดคุยที่เหมาะสม พูดแต่พอประมาณ
๔. ปุคคลสัพปาเย อยู่ร่วมกับบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม
๕. โภชนสัพปาเย ได้อาหารที่เหมาะสมกับสุขภาพ
๖. อุตุสัพปาเย สภาพดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม
๗. อิริยาปถสัพปาเย ได้อิริยาบถที่เหมาะสมกับตนเอง

การได้สิ่งที่เป็นสัพปาเยนี้จัดว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่ง
ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมได้ง่ายขึ้นตามสมควรแก่การปฏิบัติ ดังพระพุทธพจน์ว่า

เรากล่าว จีวร...บิณฑบาต...เสนาสนะ...บ้านและนิคม...ชนบทและประเทศเรา
ก็กล่าวว่ามี ๒ อย่าง คือชนบทและประเทศที่ควรอยู่อาศัย และชนบทและ

^{๕๐} วิสุทธิ. ๑/๑๖๑.

ประเทศที่ไม่ควรอยู่อาศัย...จิ๋วเราก็กล่าวว่ามี ๒ อย่าง คือจิ๋วที่ควรใช้สอย และจิ๋วที่ไม่ควรใช้สอย เพราะอาศัยอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น บรรดาจิ๋ว ๒ อย่างนั้น จิ๋วใดภิกษุรู้ว่า “เมื่อเราใช้สอยจิ๋วนี้แล อกุศลธรรมทั้งหลาย เจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป” จิ๋วนี้ไม่ควรใช้สอย จิ๋วใดภิกษุรู้ว่า “เมื่อเราใช้สอยจิ๋วนี้แล อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป กุศลธรรม เจริญยิ่งขึ้น” จิ๋วนี้ควรใช้สอย...บิณฑบาต...เสนาสนะ...บ้านและนิคม...ชนบทและ ประเทศ...บุคคล...คือบุคคลที่ควรคบและบุคคลที่ไม่ควรคบ^{๕๑}

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรม ได้ปฏิบัติตามบุพกิจมาตามลำดับแล้ว ให้ตั้งใจและปฏิบัติ ธรรมฐานต่อไป

๓.๔.๒ สมถกรรมฐาน

สมถกรรมฐาน หมายถึง วิธีทำใจให้สงบ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกอบรมจิต ให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌาน^{๕๒} ระดับต่างๆ จุดมุ่งหมายของสมถะ คือสมาธิ ซึ่งหมายถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะคือ กำหนดใจไว้กับ สิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แน่วแน่จนจิตน้อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว ความแน่วแน่หรือตั้งมั่นของจิตนี้ เรียกว่าสมาธิ^{๕๓} สมถกรรมฐานนี้มีสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา หรือธรรมเป็น อนุกรรมในการฝึกอบรมจิต ๔๐ ประการ คือ

(๑) กสิณ ๑๐^{๕๔} หมายถึง วัตถุสำหรับเพ่งจิตให้เป็นสมาธิ มี ๑๐ อย่าง แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ

๑. กุฏกสิณ กสิณคือมหาภูตรูป มี ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ และลม
๒. วรณกสิณ กสิณคือสี มี ๔ คือ สีเขียวคราม สีเหลือง สีแดง และ สีขาว
๓. กสิณอื่นๆ มี ๒ คือ แสงสว่าง, ที่ว่างเปล่าหรือช่องว่าง

^{๕๑} อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๕๔/๗๘-๘๑, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๔/๑๑๗-๑๑๘.

^{๕๒} ฌาน การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ, ภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็น องค์ธรรมหลัก (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๐)

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๕.

^{๕๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๖/๒๓๗-๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๖/๓๖๑-๓๖๒.

(๒) อสุภะ ๑๐^{๕๕} หมายถึง ซากศพในสภาพต่างๆ ซึ่งใช้เป็นอารมณ์แห่งสมถกรรมฐาน มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. ซากศพเน่าพองขึ้นอีต
๒. ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่าง ๆ
๓. ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม
๔. ซากศพที่ขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน
๕. ซากศพที่ถูกสัตว์กัดกินแล้ว
๖. ซากศพที่กระจายกระจายมือและเท้าออกไปข้าง ๆ
๗. ซากศพที่ถูกสับฟันบ้นเป็นท่อนๆ
๘. ซากศพที่มีเลือดไหลอาบเรียราดอยู่
๙. ซากศพที่มีหนอนเต็มไปหมด
๑๐. ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่โครงกระดูก

(๓) อนุสติ ๑๐^{๕๖} หมายถึง อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่อง ๆ มี ๑๐ คือ

๑. ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
๒. ระลึกถึงพระธรรม
๓. ระลึกถึงพระสงฆ์
๔. ระลึกถึงศีล
๕. ระลึกถึงการบริจาค
๖. ระลึกถึงเทวดา
๗. ระลึกถึงความตาย
๘. มีสติอันเป็นไปในกาย
๙. มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๑๐. ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ

(๔) อัปมัชฌา ๔^{๕๗} หมายถึง การเจริญเมตตาที่แผ่ไปอย่างสม่ำเสมอ โดยทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต คือ

๑. ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข

---

^{๕๕} วิสุทธิ. ๑/๔๖/๑๑๗.

^{๕๖} อง.เอก. (บาลี) ๒๐/๔๗๓-๔๗๒/๔๓, อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓-๔๗๒/๕๐.

^{๕๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

๒. ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์

๓. ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง

๔. ความวางใจเป็นกลาง

(๕) อาหารแปฏิกุลสัญญา หมายถึง กำหนดพิจารณาความเป็นแปฏิกุลในอาหาร

(๖) จตุธาตุมหาฐาน หมายถึง กำหนดพิจารณาธาตุ ๔ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุ ๔ แต่ละอย่าง ๆ

๓.๔.๓ วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง วิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้ง ได้แก่ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน คือทำให้เข้าใจตามเป็นจริง หรือตามที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของมันเอง^{๕๘} วิปัสสนากรรมฐานนั้นมีธรรมที่เป็นอารมณ์กรรมฐาน ๕ หมวดคือ

(๑) ขั้น ๕^{๕๙} หรือเบญจขั้น หมายถึง กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวดที่ประชุมกันเข้า คือ

๑. รูปขั้น กองรูป, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด พุทธิกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย

๒. เวทนาขั้น กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ

๓. สัญญาขั้น กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้น ๆ

๔. สังขารขั้น กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง

๕. วิญญาณขั้น กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์

(๒) आयตนะ ๑๒ หมายถึง แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ आयตนะภายใน ๖^{๖๐} ประการ ได้แก่

๑. จักขุ ตา

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๖.

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๒๙๙-๓๐๐.

^{๖๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖.

๒. โสตะ หู
๓. ฆานะ จมูก
๔. ชิวหา ลิ้น
๕. กาย กาย
๖. มโน ใจ

ทั้ง ๖ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน แต่ละอย่าง เช่น จักขุเป็นใหญ่ในการเห็น เป็นต้น และอายตนะภายนอก ๖^{๖๑} ประการ ได้แก่

๗. รูปะ รูป, สิ่งที่เห็น หรือวัณณะคือสี
๘. สัททะ เสียง
๙. คันธะ กลิ่น
๑๐. รสชะ รส
๑๑. โผฏฐัพพะ สัมผัสทางกาย สิ่งที่ถูกต้องกาย
๑๒. ธรรม หรือ ธรรมารมณฺ์ อารมณ์ที่เกิดกับใจ

ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณฺ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง

(๓) ปฏิจจสมุปบาท ๑๒^{๖๒} หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมกันแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดขึ้น ๑๒ ประการ คือ

- ๑-๒. อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขาร จึงมี
๓. สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
๔. วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูป จึงมี
๕. นามรูปปจฺจยา สพฺพยตฺนํ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพพยตนะ จึงมี
๖. สพฺพยตฺนปจฺจยา ผสฺโส เพราะสพพยตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี
๗. ผสฺสปจฺจยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา จึงมี
๘. เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี
๙. ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี
๑๐. อุปาทานปจฺจยา ภวํ เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ จึงมี
๑๑. ภวปจฺจยา ชาติ เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติ จึงมี

^{๖๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖.

^{๖๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑-๓/๑-๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๒-๖.

๑๒.ชาติปัจจุยา ชรามรณ เพราะชาติเป็นปัจจุย ชรามรณะ จึงมี
โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา สมภวนุติ ความโสภ ความคร่ำครวญ
ทุกข โทมนัส และความคับแค้นใจก็มีพร้อม

เอเวเมตสส เกวลสส ทุกขกฺขนุชฺชส สมุทโย โหติ. ความเกิดขึ้นแห่งกอง
ทุกข์นี้ทั้งปวง จึงมีด้วยประการฉะนี้

แสดงตามลำดับ จากต้นไปหาปลายอย่างนี้ เรียกว่า อนุโลมเทศนา ถ้า
แสดงย้อนกลับจากปลายมาหาต้น ว่า ชรามรณะเป็นต้น มีเพราะชาติเป็นปัจจุย ชาติมี
เพราะภพเป็นปัจจุย ฯลฯ สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจุย เรียกว่า ปฏิโลมเทศนา^{๖๓}

(๔) ชาติ ๑๘^{๖๔} หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง ตามที่เหตุปัจจุย
ปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตามธรรมเนียมคือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล และมี
รูปลักษณะกิจอาการเป็นแบบเฉพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่างๆ ดังนี้

๑. จักขุชาติ ชาติคือจักขุปสาท
๒. รูปชาติ ชาติคือรูปารมณ
๓. จักขุวิญญาณชาติ ชาติคือจักขุวิญญาณ
๔. โสถชาติ ชาติคือโสถปสาท
๕. สัททชาติ ชาติคือสัททารมณ
๖. โสตวิญญาณชาติ ชาติคือโสตวิญญาณ
๗. ฆานชาติ ชาติคือฆานปสาท
๘. คันธชาติ ชาติคือคันธารมณ
๙. ฆานวิญญาณชาติ ชาติคือฆานวิญญาณ
๑๐. ชิวหาชาติ ชาติคือชิวหาปสาท
๑๑. รสชาติ ชาติคือรสารมณ
๑๒. ชิวหาวิญญาณชาติ ชาติคือชิวหาวิญญาณ
๑๓. กายชาติ ชาติคือกายปสาท
๑๔. โผฏฐัพพชาติ ชาติคือโผฏฐัพพารมณ
๑๕. กายวิญญาณชาติ ชาติคือกายวิญญาณ
๑๖. มโนชาติ ชาติคือมโน

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๒.

^{๖๔} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๘๓/๑๐๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๓/๑๔๒.

๑๗. รัชมณฑล ชาติคือธรรมารมณ

๑๘. มโนวิญญาณธาตุ ชาติคือมโนวิญญาณ

(๕) อินทรีย์ ๒๒^{๖๕} หมายถึง สิ่งที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน คือ ทำให้
ธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นไปตามตน ในกิจนั้นๆ ในขณะที่เป็นไปอยู่นั้นมี ๕ หมวด คือ

หมวดที่ ๑

๑. จักขุอินทรีย์ อินทรีย์ คือ จักขุประสาท

๒. โสตอินทรีย์ อินทรีย์ คือ โสตประสาท

๓. ฆานินทรีย์ อินทรีย์ คือ ฆานประสาท

๔. ชิวหินทรีย์ อินทรีย์ คือ ชิวหาประสาท

๕. กายินทรีย์ อินทรีย์ คือ กายประสาท

๖. มนินทรีย์ ใจ ได้แก่ จิต ที่จำแนกเป็น ๘๘ หรือ ๑๒๑ ก็ตาม

หมวดที่ ๒

๗. อิตถินทรีย์ อินทรีย์ คือ อิตถิภาวะ

๘. ปุริสินทรีย์ อินทรีย์ คือ ปุริสภาวะ

๙. ชีวิตินทรีย์ อินทรีย์ คือ ชีวิต

หมวดที่ ๓

๑๐. สุขินทรีย์ อินทรีย์ คือ สุขเวทนา

๑๑. ทุกขินทรีย์ อินทรีย์ คือ ทุกขเวทนา

๑๒. โสมนัสสินทรีย์ อินทรีย์ คือ โสมนัสสเวทนา

๑๓. โทมนัสสินทรีย์ อินทรีย์ คือ โทมนัสสเวทนา

๑๔. อุเปกขินทรีย์ อินทรีย์ คือ อุเบกขาเวทนา

หมวดที่ ๔

๑๕. สัทธินทรีย์ อินทรีย์ คือ ศรัทธา

๑๖. วิริยินทรีย์ อินทรีย์ คือ วิริยะ

๑๗. สตินทรีย์ อินทรีย์ คือ สติ

๑๘. สมาธินทรีย์ อินทรีย์ คือ สมาธิ ได้แก่ เอกัคคตา

๑๙. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ คือ ปัญญา

หมวดที่ ๕

---

^{๖๕} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๑๗/๑๔๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๑๗/๑๗๖.

๒๐. อัญญาตัญญูสสามิอินทรีย์ อินทรีย์แห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้
สังขารที่ยังมิได้รู้ ได้แก่ โสตาปัตติมคคณญาณ

๒๑. อัญญินทีย์ อินทรีย์ คือ อัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง ได้แก่
ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ โสตาปัตติผลญาณ ถึงอรหัตตมคคณญาณ

๒๒. อัญญาตาอินทรีย์ อินทรีย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ ปัญญา
ของพระอรหันต์ ได้แก่ อรหัตตผลญาณ^{๖๖}

กรรมฐานทั้ง ๒ อย่างนี้ จัดว่าเป็นวิปัสสนาธุระในพระพุทธศาสนา อันเป็นกิจ
ที่ผู้ต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์พึงปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นกับตน หลักปฏิบัติทั้ง ๒ ประการ
แม้จะมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปแต่ก็เกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือสมถะเป็น
ปัจจัยให้เกิดวิปัสสนา และวิปัสสนาก็เป็นปัจจัยให้เกิดสมถะเช่นกัน ดังนั้นสมถะและ
วิปัสสนาจึงเป็นหลักปฏิบัติที่ต้องบำเพ็ญเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรง
ส่งเสริมให้หมั่นเจริญอยู่เนืองๆ ว่า “...เธอจงเจริญธรรม ๒ ประการ คือ (๑) สมถะ
(๒) วิปัสสนา ให้ยิ่งขึ้นไปเถิด ธรรม ๒ ประการนี้เมื่อเธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จัก
เป็นไปเพื่อรู้ยิ่งธรรมชาติหลายประการ”^{๖๗}

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรม ได้ศึกษา (ปริยัติ) ถึงหลักการ ลงมือกระทำ (ปฏิบัติ) ตาม
วิธีการอย่างจริงจังแล้ว ทำให้ผลของการปฏิบัติปรากฏขึ้นมา (ปฏิเวธ) คือ ได้บรรลุธรรม
เป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ ๔ ระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี
และพระอรหันต์

๓.๕ ปัจจัยที่กำหนดความแตกต่างของพระโสดาบัน

มูลเหตุที่ทำให้พระโสดาบันมี ๓ ประเภท^{๖๘} และมีรายละเอียดแตกต่างกัน
ออกไปนั้น เพราะปัจจัย ๒ ประการ คือ (๑) กำลังแห่งอินทรีย์ (ความพร้อม) ที่สั่งสมมา
และ(๒) ความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูง ดังนี้

๓.๕.๑ กำลังแห่งอินทรีย์ (ความพร้อม) ที่สั่งสมมา

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๗-๘.

^{๖๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๙๗/๑๗๔-๑๗๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๗/๒๓๔.

^{๖๘} ตูรายละเอียดประเภทของพระโสดาบันในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๒๑.

อินทรี ๕ คือความเป็นใหญ่ในกิจของตน มี ๕ ประการได้แก่ (๑) สัทินทรี (๒) วิริยอินทรี (๓) สตินทรี (๓) สมานินทรี (๕) ปัญญาอินทรี^{๖๙} อินทรีนี้เป็นหลักกรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่การบรรลุอริยมรรค พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญผู้นำอินทรี ๕ ไปปฏิบัติ เพราะเป็นหนทางแห่งการตรัสรู้ในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกแห่งอินทรี ๕ ประการนี้ ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น อริยสาวกนี้ เรากล่าวว่า “เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในวันข้างหน้า”^{๗๐}

อินทรี ๕ นี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระโสดาบันมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อสร้างเหตุคือสังสมอินทรีมาแตกต่างกัน จึงได้รับผลของการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นพระเอกพีชีโสดาบัน เพราะมีอินทรีอ่อนกว่า พระสกทาคามี เป็นพระโกลังโกลโสดาบัน เพราะมีอินทรีอ่อนกว่า พระเอกพีชีโสดาบัน เป็นพระสัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน เพราะมีอินทรีอ่อนกว่าพระโกลังโกลโสดาบัน”^{๗๑}

ถ้าในอดีตชาติอบรมสังสมอินทรีบาร์มีมาอย่างแก่กล้า เป็นผู้มึปัญญามาก แต่มีสมาธิน้อย ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานมานานมาก เมื่ออินทรีทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลได้อย่างรวดเร็ว ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท เอกพีชีโสดาบัน

ถ้าในอดีตชาติอบรมสังสมอินทรีบาร์มีมาอย่างปานกลาง เป็นผู้มึปัญญาและสมาธิเท่า ๆ กัน ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานและสมถกรรมฐานเท่า ๆ กัน เมื่ออินทรีทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลไม่เร็วไม่ช้า ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท โกลังโกลโสดาบัน

ถ้าในอดีตชาติอบรมสังสมอินทรีบาร์มีมาอย่างอ่อน เป็นผู้มึสมาธิมาก แต่ปัญญาน้อย เจริญวิปัสสนากรรมฐานมาน้อย แต่เจริญสมถกรรมฐานมานานมาก เมื่ออินทรี

^{๖๙} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๑๖๙-๑๗๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๒๘๒-๒๘๕.

^{๗๐} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๗๓/๑๖๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๓/๒๘๓.

^{๗๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔๘๔/๑๗๙-๑๘๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๘๔/๓๐๔-๓๐๕.

ทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลได้เช่นกัน แต่ช้ากว่าพระโสดาบันประเภทอื่น ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท สัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน

๓.๕.๒ ความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูง

นอกจากอินทรีย์ ๕ ที่จำแนกความแตกต่างของพระโสดาบันดังกล่าวมาแล้ว ยังมีปัจจัยอย่างอื่นอีก กล่าวคือ อริยมรรคเบื้องสูง ในที่นี้ หมายถึง สกทาคามีมรรค อเนกาคามีมรรค อรหัตมรรค^{๗๒} เป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน

ถ้าพระโสดาบันมีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูงด้วยความอุตสาหะ เจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยกำลังแห่งเจตนาอย่างแรงกล้านี้ จัดเป็นพระโสดาบัน ประเภท เอกพีชีโสดาบัน

ถ้าพระโสดาบันมีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูงด้วยความอุตสาหะ เจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยกำลังแห่งเจตนาอย่างปานกลางนี้ จัดเป็นพระโสดาบัน ประเภท โกลังโกลโสดาบัน

ถ้าพระโสดาบันมีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องสูงด้วยความอุตสาหะ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยกำลังแห่งเจตนาอย่างอ่อนนี้ จัดเป็นพระโสดาบัน ประเภท สัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน

๓.๖ คติภูมิของพระโสดาบัน

ในพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า บุคคลทั้งหลายเมื่อยังไม่หมดกิเลสหลังสิ้นชีวิตยังต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ^{๗๓} ซึ่งมี ๓๑ ภูมิ แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

- (๑) ภูมิชั้นต่ำ อันเป็นภูมิชั้นเลว เรียกว่า เภฏฐิมภูมิ
- (๒) ภูมิชั้นปานกลาง เป็นภูมิที่มีความสุขพอสมควร เรียกว่า มัชฌิมภูมิ
- (๓) ภูมิชั้นสูง อันเป็นชั้นวิเศษมีสุขมาก เรียกว่า อุปริมภูมิ

^{๗๒} ที.สี.อ. ๓๗๗/๒๕๑, อัง.ติก.อ. ๒/๘๗/๒๕๒.

^{๗๓} สังสารวัฏ หมายถึง ภพที่เวียนเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๗)

ภุมิ

๓๑

(๑) เภฏฐิมภุมิ คือ ภุมิที่เวียนเกิดเวียนตายชั้นต่ำอันเป็นชั้นเลว มีทุกข์มาก มี ๔ โลก ได้แก่

๑. นิรยภุมิ	โลกนรก
๑. เปตติวิสัยภุมิ	โลกเปรต
๓. อสุรกายภุมิ	โลกอสุรกาย
๔. ตีรจฉานภุมิ	โลกสัตว์ตีรจฉาน

(๒) มัชฌิมภุมิ คือ ภุมิที่เวียนเกิดเวียนตายชั้นกลางอันเป็นโลกชั้นดี มีสุขเป็นโลกีย์พอประมาณ มี ๗ โลก ได้แก่

๑. มนุสสภุมิ	โลกมนุษย์
๒. จาตุมหาราชิกาภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๑
๓. ดาวดึงสาภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๒
๔. ยามาภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๓
๕. ตุสิตาภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๔
๖. นิมมานรตีภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๕
๗. ปริมมิตวสวัตตีภุมิ	เทวโลกชั้นที่ ๖

(๓) อุปริมภุมิ คือ ภุมิที่เวียนเกิดเวียนตายชั้นสูง อันเป็นโลกชั้นดีพิเศษ มีความสุขมาก มี ๒๐ โลก ได้แก่

๑. พรหมปาริสัชชาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑
๒. พรหมบุโรหิตภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๒
๓. มหาพรหมาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๓
๔. ปริตตภาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๔
๕. อัปปมาณาภาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๕
๖. อากัสสราภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๖
๗. ปริตตสุภาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๗
๘. อัปปมาณสุภาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๘
๙. สุขกิณฑกาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๙
๑๐. เวหิปผลาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๐
๑๑. อสัณญัสตตาภุมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๑

๑๒. อวิหาภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๒
๑๓. อตปปาภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๓
๑๔. สุทัตสสาภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๔
๑๕. สุทัตสีภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๕
๑๖. อกนิฏฐกาภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๖

พรหมโลกทั้ง ๑๖ ภูมินี้เป็น รูปภูมิ คือเป็นที่อยู่ของพระพรหมผู้วิเศษทั้งหลายที่ปรากฏมีรูป แต่ว่าเป็นทิพย์

๑๗. อากาสาณัญจายตนภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๗
๑๘. วิญญาณัญจายตนภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๘
๑๙. อากิญจัญญายตนภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๑๙
๒๐. เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ	พรหมโลกชั้นที่ ๒๐

พรหมโลกทั้ง ๔ ภูมินี้เป็น อรูปภูมิ คือเป็นที่อยู่ของพระพรหมผู้วิเศษทั้งหลาย ซึ่งมีฌานอันสูงเยี่ยม อยู่ไกลสูงสุดจากมนุษย์โลกเรานี้มากนัก ท่านพระพรหมเหล่านี้ไม่มีรูปร่างปรากฏอยู่เลย แม้แต่รูปทิพย์ก็ไม่มี และมีอายุยืนนานนับเป็นหมื่น ๆ มหากัป^{๗๔}

ปุถุชนผู้ยังมีกิเลสหนาถูกอวิชชาครอบงำ เป็นเหตุให้กระทำกุศลกรรมมีประการต่าง ๆ มีผลทำให้ต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิชั้นต่ำ (เหฏฐิมภูมิ)

พระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ซึ่งมีกิเลสเบาบาง เข้าใจสัจธรรม มีวิชา แม้จะทำกุศลกรรมมีประการต่าง ๆ ก็ยังเวียนว่ายตายเกิดในภูมิชั้นปานกลางหรือภูมิชั้นสูง ตามเหตุปัจจัยที่ทำได้

คติภูมิทั้ง ๓ ชั้นนั้น ภูมิที่น่ากลัวที่สุดคือการไปเกิดในภูมิชั้นต่ำ อันได้ชื่อว่าอบายภูมิ^{๗๕} เพราะว่าผู้ที่ไปเกิดในในภูมินี้จะได้รับวิบากกรรม ทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส

^{๗๔} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๙) , มุณีนาถทีปนี, (พิมพ์ในงานฉลองปริญญาบัตร พัตยศ เปรียญธรรม ๙ ประโยค พระมหาอุดม อนนุตตมาโณ), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

^{๗๕} อบายภูมิ หมายถึง ภูมิที่ปราศจากความเจริญ มี ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๖๕)

พระโศดามัน เป็นผู้มิวิชาทรงคุณวิเศษ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสามารถปิดประตูแห่งอบายภูมิทั้ง ๔ ได้อย่างเด็ดขาด เพราะจิตของท่านประหารกิเลสอย่างหยาบบางส่วน อันจะเป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิได้

ในพระไตรปิฎกมีเรื่องเล่าว่า

พระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่ตำหนักอิฐในหมู่บ้านญาติกะทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ...สุชาดาอุบาสิกา ถึงแก่กรรมแล้ว คติของนางเป็นอย่างไร สัมปรายภพเป็นอย่างไร”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

“อานนท์ ...สุชาดาอุบาสิกาถึงแก่กรรมแล้วเป็นพระโศดามัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า ...เราจักแสดงธรรมบรรยายชื่อว่าธรรมาทาส^{๗๖} ที่พระอริยสาวกผู้ประกอบแล้ว เมื่อหวังก็พึงพยากรณ์ตนเองได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีภูมิแห่งเปรตสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ และวิบัติสิ้นแล้ว เราเป็นโศดามัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๗๗}”

---

^{๗๖} ธรรมาทาส หมายถึง แวนธรรม อันเป็นคุณสมบัติของพระโศดามัน (ดูรายละเอียดคุณธรรมวัดความเจริญ (ธรรมาทาส) ในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๒)

^{๗๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๔/๓๐๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๔/๕๐๖.

บทที่ ๔
บทบาทของพระโศดาบันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และช่วยเหลือสังคม

ในบทนี้จะได้ศึกษา ความประพฤตีส่วนตน บทบาทในการรักษาศีล บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และช่วยเหลือสังคมของพระโศดาบัน ตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ ความประพฤตีส่วนตน

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^๑ พระพุทธโฆสจารย์กล่าวถึงความประพฤตีส่วนตนหรือจริตของมนุษย์ไว้ ๖ ประการ^๒ คือ (๑) รากจริต (๒) โทสจริต (๓) โมหจริต (๔) สัทธาจริต (๕) พุทธิจริต และ (๖) วิตกจริต แล้วแต่ว่าใครจะมีความประพฤตีส่วนตนที่หนักไปในทางใดก็จะจัดได้ว่าผู้นั้นมีความประพฤตีส่วนตนไปในทางนั้น ดังนี้

๑. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยหนักในทางราคะ คือ รักสวยรักงาม ละเอียดอ่อน ละเมียดละไม เรียกว่า เป็นผู้มีรากจริต
๒. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยหนักในทางโทสะ คือ ใจร้อน หงุดหงิดง่าย โกรธง่าย เรียกว่า เป็นผู้มีโทสจริต

---

^๑ วิสุทธิมรรค คือ ปกรณ์พิเศษอธิบาย ศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนววิสุทธิ ๗ ซึ่งพระพุทธโฆสจารย์ พระอรธรรกถาจารย์ชาวอินเดียเป็นผู้แต่งที่มหาวิทยาลัยในเกาะลังกา ; พระพุทธโฆสจารย์ผู้นี้เป็นบุตรพราหมณ์ เกิดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้พุทธคยา อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในแคว้นมคธเมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๖ เรียนจบไตรเพทมีความเชี่ยวชาญมาก ต่อมาพบกับพระเรวตเถระ ได้โต้ตอบปัญหากัน สู้พระเรวตเถระไม่ได้ จึงขอบวชเพื่อเรียนพุทธวจนะ มีความสามารถมากได้รับเจนาคัมภีร์ญาณโณทัยเป็นต้น พระเรวตเถระจึงแนะนำให้ไปเกาะลังกา เพื่อแปลอรรถกถาสังหพกลับเป็นภาษามคธ ท่านเดินทางไปที่มหาวิทยาลัย เกาะลังกา เมื่อขออนุญาตแปลคัมภีร์ ถูกพระเถระแห่งมหาวิทยาลัยให้คาถามา ๒ บท เพื่อแต่งตั้งทดสอบความรู้ พระพุทธโฆสจึงแต่งคำอธิบายคาถาทองสองนั้นขึ้นเป็นคัมภีร์วิสุทธิมรรค จากนั้นก็ได้รับอนุญาตให้ทำงานแปลอรรถกถาได้ตามประสงค์ เมื่อทำงานเสร็จสิ้นแล้ว ท่านก็เดินทางกลับสู่ชมพูทวีป พระพุทธโฆสจารย์เป็นพระอรธรรกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดมีผลงานมากที่สุด (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๘๔-๒๘๕).

^๒ วิสุทธิ. ๑/๑๔๔-๑๔๕.

๓. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยหนักในทางโมหะ คือ เวลา งมงาย คล้อยตามผู้อื่น
ง่าย เรียกว่า เป็นผู้ที่มีโมหจริต

๔. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยมากไปด้วยศรัทธา มีจิตขึ้นบาน ซาบซึ้ง เลื่อมใส
ง่าย เรียกว่า เป็นผู้ที่มีศรัทธาจริต

๕. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยชอบหาความรู้ ใช้ความคิดโดยแยบคาย มองตาม
ความเป็นจริง เรียกว่า เป็นผู้ที่มีพุทธิจริต

๖. ผู้ที่มีลักษณะนิสัยชอบคิดวุ่น ลังเลสงสัย จับจด ฟุ้งซ่าน ไม่กล้า
ตัดสินใจ เรียกว่า เป็นผู้ที่มีวิตกจริต

พระโสดาบันมีความประพฤติที่ประเสริฐกว่าปุถุชนมาก หมายความว่า ท่านมี
พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกับปุถุชน เมื่อก้าวโดยทั่วไปพระโสดาบันมีความ
ประพฤติด้านนอก (กายและวาจา) ที่แสดงออกมาไม่แตกต่างกับปุถุชนมากนัก แต่ว่าความ
ประพฤติด้านใน (ใจ) มีความแตกต่างไปจากปุถุชนอย่างสิ้นเชิง เพราะความประพฤติของ
พระโสดาบันนั้นมีความละเอียดอ่อนกว่า ละเมียดละไมในการทำมาดี และมีความเบา
บางกว่าในเรื่องของกิเลสเมื่อเทียบกับปุถุชน เพราะว่าพระโสดาบันได้เปิดโอกาสให้ตนเอง
ได้ฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นผลทำให้มีสภาพจิตสูงกว่าปุถุชน
ทั่วไป และส่งผลออกมาเป็นความประพฤติทั้งด้านในและด้านนอกดังนี้ คือ

๔.๑.๑ ความประพฤติด้านใน

พระโสดาบันยังมีกิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ ประการ คือ (๑) ความ
โลภ (โลภะ) (๒) ความโกรธ (โทสะ) และ (๓) ความหลง (โมหะ)^๓ เหลืออยู่ เหมือน
ปุถุชน แต่ว่าเบาบางกว่ามาก กล่าวคือ

ความโลภ (โลภะ)

พระโสดาบันยังมีความอยากที่จะร่ำรวย แต่ว่าความร่ำรวยที่อยู่ในกรอบ
ของสัมมาอาชีวะ คือเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบเท่านั้น ไม่คดโกงใคร มีความต้องการความ
ร่ำรวยที่ประกอบด้วยสุจริตธรรม

^๓ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙.

ความโกรธ (โทสะ)

พระโสดาบันยังมีความโกรธ คือ ถ้ามีใครมาพูดหรือมาทำอะไรให้ไม่เป็นที่ถูกใจท่านก็โกรธ แต่ความโกรธนั้นจะไม่รุนแรงถึงขั้นประทุษร้าย พยาบาท หรือฆ่าผู้ที่ทำให้ตนโกรธ เป็นความโกรธที่เบาบางและระงับรวดเร็ว

ความหลง (โมหะ)

พระโสดาบันยังมีความหลงเหมือนปุถุชนทั่วไป เพราะท่านยังยินดีในความสวยสดงดงาม มีความรักในเพศ ยังมีการแต่งงานมีคู่ครอง แต่จะยินดีและพอใจเฉพาะสามีและภรรยาตนเองเท่านั้น เช่น นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า ความโลภ ความโกรธ และความหลง นี้ย่อมมีแก่พระโสดาบันและปุถุชนเหมือนกัน แต่ของพระโสดาบันจะเบาบางกว่ามาก ดังนั้น สำหรับปุถุชนที่ยังไม่ได้ฝึกอบรมตน ปล่อยให้ตนเป็นไปตามอำนาจของกิเลสแล้ว กิเลสทั้ง ๓ ประการนั้นสามารถที่จะชักนำลงไปสู่อบายภูมิได้ แต่สำหรับพระโสดาบันเป็นผู้ที่ฝึกอบรมตนมาเป็นอย่างดีแล้ว กิเลสดังกล่าวก็ไม่สามารถนำไปสู่อบายภูมิได้ เพราะพระโสดาบันเป็นผู้ปิดประตูแห่งอบายภูมิได้อย่างสิ้นเชิง^๔

๔.๑.๒ ความประพฤติด้านนอก

ความประพฤติดังกล่าวของพระโสดาบัน เมื่อมองดูภายนอกไม่มีความแตกต่างไปจาก ความประพฤติดังกล่าวของปุถุชน สามารถมองเห็นได้จากอิริยาบถทั้ง ๔ แต่เมื่อมีสติรู้เท่าทันแล้วก็สามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมให้อยู่อย่างปกติได้ ดังตัวอย่างของพระโสดาบันที่ดำเนินชีวิต มีความประพฤติเหมือนปุถุชนผู้ครองเรือน เช่น นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่ต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก คือหลานสาวคนหนึ่งของท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่ท่านรักใคร่โปรดปรานมากเสียชีวิตลง นางไม่สามารถข่มกลั้นความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตกเดือนให้สติ จึงคลายความเศร้าโศก ลงได้^๕ หรืออนาถบิณฑิกเศรษฐี แม้ว่าท่านจะมีภูมิธรรมสูงแล้วก็ตาม เมื่อประสบความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักคือสุมนาเทวีซึ่งเป็นลูกสาวคนเล็กเสียชีวิตลง ท่านก็เศร้าโศก ร้องไห้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงให้สติ ท่านจึงคลายความเศร้าโศก^๖

^๔ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๔/๓๐๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๔/๕๐๖.

^๕ พ.ธ.อ. ๖/๑๔๓-๔.

^๖ พ.ธ.อ. ๑/๑๔๑-๓.

ในฝ่ายบรรพชิต มีเรื่องเกี่ยวกับพระอานนท์ ผู้เป็นพระมหาเถรโสดาบัน เมื่อทราบข่าวพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแน่นอน ท่านมีความเศร้าโศกเสียใจ จึงหลบไปยืนร้องไห้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้ภิกษุไปตามมา และตรัสปลอบโยนจึงหายเศร้าโศกในที่สุด^๗

พระโสดาบัน มีบทบาทเด่นอยู่ในสังคัม มีวิถีชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่สังคัม ให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ตนเอง พระโสดาบันไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพที่เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ท่านย่อมเป็นที่รักใคร่เมตตา เป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป เพราะเหตุที่ท่านมีความประพฤติที่งดงามน่ายกย่องที่แสดงออกมาปรากฏแก่สังคัม คือท่านมีความเคารพ หรือคารวตา^๘ อันเป็นหลักธรรมที่บุคคลเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดความสุขทั้งส่วนตนและส่วนรวม ซึ่งมี ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มีความเคารพในพระพุทธเจ้า (สตถุคารวตา)
๒. เป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม (ธมฺมคารวตา)
๓. เป็นผู้มีความเคารพในพระสงฆ์ (สงฺฆคารวตา)
๔. เป็นผู้มีความเคารพในการศึกษา (สิกฺขาการวตา)
๕. เป็นผู้มีความเคารพในความไม่ประมาท (อปฺปมาทการวตา)
๖. เป็นผู้มีความเคารพในการต้อนรับ (ปฏฺิสนฺถการวตา)

บุคคลผู้ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวนี้ยังได้ชื่อว่า เป็นผู้อยู่ใกล้พระนิพพานดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุผู้มีความเคารพในพระศาสดา มีความเคารพในพระธรรม มีความเคารพอย่างแรงกล้าในพระสงฆ์ มีความเคารพในการศึกษา มีความเคารพในความไม่ประมาท มีความเคารพในปฏิสนฺถาร (การต้อนรับ) เป็นผู้ไม่ควรที่จะเสื่อม ย่อมอยู่ใกล้พระนิพพานทีเดียว ฯ^๙

---

^๗ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๗/๑๒๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๗/๑๕๔-๕.

^๘ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๙.

^๙ อัง.นกก. (บาลี) ๒๒/๓๒/๓๑๘, อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๙.

นอกจากนี้ ในเรื่องความเคารพนั้น ในคัมภีร์มิลินทปัญหา^{๑๐} พระเจ้ามิลินท์ได้
ตรัสถามพระนาคเสนเกี่ยวกับการแสดงความเคารพ ซึ่งมีข้อความสนทนา ดังนี้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า “พระพุทธเจ้าตรัสแก่เสฏฐมานพว่า โลกุตตรธรรม^{๑๑}
นี้ประเสริฐนัก แต่ไหนฆราวาสผู้ได้บรรลุโลกุตตรธรรม เช่น พระโสดาบัน เป็นต้น จึง
ต้องทำความเคารพ กราบไหว้ภิกษุสามเณร แม้เป็นปุถุชน”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เป็นเพราะภิกษุสามเณรมีธรรม ซึ่งฆราวาสไม่
อาจมี ๒๐ ประการ รวมทั้งอุตมเพศอีก ๒ ประการ (โลกุตตรธรรมนั้น ทั้งบรรพชิต ทั้ง
ฆราวาสอาจบรรลุได้ แต่ธรรม ๒๐ ประการและอุตมเพศ ๒ ประการนี้ ภิกษุสามเณร
เท่านั้นย่อมมีได้ แต่ฆราวาสไม่มี) ธรรมเหล่านี้ คือ

๑. ตั้งอยู่ในภูมิอันประเสริฐประกอบด้วยความกรุณาและความสัตย์ เป็น
ต้น (เสฏฐภูมิสโย)
๒. นิยมในกิจการอันเลิศ (อคฺเค นียโม)
๓. มีความประพฤติดี (จาโร)
๔. มีเมตตา เป็นต้น เป็นวิหารธรรม (วิหาโร)
๕. สรรวมอินทรีย์ (สณฺณโม)
๖. ตั้งอยู่ในปาฏิโมกขสังวร (สัวโร)
๗. มีขันติ (ขนฺติ)
๘. มีโสรัจจะ (โสรัจฺจ)

---

^{๑๐} มิลินทปัญหา คือ คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา บันทึกคำสนทนาตอบปัญหาธรรม
ระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ ; เป็นคัมภีร์ชิ้นหลังจากพระไตรปิฎก รจนขึ้นเพื่อชี้แจงข้อธรรมและ
หลักธรรมต่างๆ ให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง โดยอาศัยเรื่องในอดีตที่พระนาคเสนแก้ปัญหาพระยามิลินท์เป็นเค้าโครง
ในการอธิบายข้อธรรมและหลักธรรมเหล่านั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเชื่อว่าพระปิฎกจุฬารักษ์เป็นผู้
รจนามิลินทปัญหานี้ขึ้นในราวปี พ.ศ. ๕๐๐ แต่นักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า น่าจะเป็น
ผลงานของรจนารักษ์มากกว่าหนึ่งท่าน ทั้งนี้เมื่อประมวลจากหลักฐานต่างๆ เป็นต้นว่าชื่อสถานที่และแม่น้ำ
สำคัญแล้ว ก็พอจะอนุมานได้ว่ารจนารักษ์ท่านแรกๆ น่าจะอาศัยอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ
อินเดีย โดยได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤตก่อน จากนั้นคัมภีร์จึงได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาอื่น
ได้แก่ บาลี (ในชื่อของ “มิลินทปัญหา”) จีน (ในชื่อของ “นาคเสนภิกษุสูตร”) สิงหล ไทย พม่า เขมร และ
โรมัน (ซึ่ง ๕ ภาษาหลังนี้ถ่ายทอดมาจากภาษาบาลีอีกที) (วิชชุ เวชชาชีวะ, แนะนำวิไลนทปัญหา :
ปัญหาพระนาคเสน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า คำนำ).

^{๑๑} ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก หรือสภาวะพ้นโลก มี ๙ ได้แก่ มรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค
สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตมรรค) ผล ๔ (โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล)
และนิพพาน ๑ (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๑).

๙.	พอใจในธรรมโดยส่วนเดียวหรือธรรมที่แท้จริง	(เอกนตาทิรติ)
๑๐.	ประพฤติธรรมที่แท้จริง	(เอกนตจริยา)
๑๑.	มีปกติอยู่ในที่สงบตามลำพัง	(ปฎิสลลินี)
๑๒.	มีหิริ	(หิริ)
๑๓.	มีโอตตปปะ	(โอตตปปะ)
๑๔.	มีความเพียร	(วิริย)
๑๕.	ไม่ประมาท (อปปมาโท)	
๑๖.	ศึกษาและสั่งสอน	(อุทเทโส)
๑๗.	สนทนาธรรม	(ปริปุจจา)
๑๘.	พอใจในสิกขามีศีลเป็นต้น	(สีลาทิรติ)
๑๙.	ปราศจากความอาลัยติดใจ	(นิรालยตา)
๒๐.	มีสิกขาบทบริบูรณ์	(สิกขาปทปารีปุริ)
๒๑.	ทรงผ้ากาสาวพัตร์	(ภนฺตภาโว)
๒๒.	มีภาวะเป็นคนศรัทธา	(มฺนฺตภาโว)

ข้อ ๑-๒๐ เป็นสมณกรณียธรรม และข้อ ๒๑-๒๒ เป็นเครื่องหมายแห่งเพศสมณะ^{๑๒}

เรื่องความเคารพ หรือความประพฤติอ่อนน้อมต่อมตนนี้ ย่อมมีแก่พระโสดาบันทุกคน แล้วแต่ว่าจะอยู่ในสถานภาพและสถานการณ์แบบใด สำหรับบรรพชิต แสดงความเคารพกันตามลำดับอาวุโส แต่สำหรับคฤหัสถ์แม้จะได้บรรลुरुธรรมเป็นพระโสดาบันแล้วก็ตามทีก็ต้องทำสามีจิกรรมทำความเคารพ กราบไหว้บรรพชิตคือ ภิกษุสามเณรที่เป็นปุถุชนแม้บวชในวันนั้น^{๑๓}

จากการศึกษาพบว่า ความประพฤติของพระโสดาบันนั้น เป็นปฏิปทาที่สามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ ถึงแม้ว่าในบางครั้งความประพฤติด้านนี้อาจจะพลั้งเผลอไปบ้างตามกิเลสที่จรมา แต่ก็ยังเป็นเพียงชั่วครู่เท่านั้น สามารถที่จะยับยั้งได้ เพราะรู้เท่ารู้ทัน เมื่อได้สติแล้วก็กลับเป็นปกติธรรมดา ในขณะที่เดียวกันในด้านความประพฤติภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความเคารพ พระโสดาบันจะมีความอ่อน

^{๑๒} มิลินทปัญหา ฉบับสรุปความ, จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึก ในการรับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๖ พระราชธรรมโมลี (สมศักดิ์ ฐิริปัญญา ป.ธ. ๕) เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย (ธ) (ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๑-๗๒.

^{๑๓} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๘-๓๙.

น้อมละเมียดละไมเป็นธรรมชาติอย่างยิ่งตลอดชีวิต นับว่าเป็นคุณสมบัติของอริยชนที่พิเศษกว่าปุถุชนอย่างชัดเจน

๔.๒

บทบาทในการรักษาศีล

ศีล คือ การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายและวาจา^{๑๔} โดยสาระก็คือการไม่ละเมิด การรู้จักสำรวมกาย วาจา อาชีพของตน และหมายถึง เจตนาละความชั่วทางกายวาจาและอาชีพนั้นๆ^{๑๕}

ในสังคมทุกสังคมศีลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะศีลก็คือระเบียบวินัยที่คอยควบคุมไม่ให้สังคมเกิดความยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน การมีศีลทำให้สังคมมนุษย์ได้อยู่กันเป็นปกติ เพราะแต่ละคนๆ ก็รักษาสภาพปกติตน เมื่ออยู่เป็นปกติ จิตใจก็เป็นปกติแล้ว ไม่ว่าจะพูดจะทำอะไร จะคิดนึกในสิ่งทั้งหลายก็จะทำได้ราบรื่นดี แต่ถ้าจิตใจไม่ปกติ พูดและทำผิดปกติแล้ว ก็จะเกิดความขัดแย้งปั่นป่วนวุ่นวาย^{๑๖}

๔.๒.๑

ประเภทของศีล

พระพุทธศาสนาจำแนกศีลไว้หลายระดับ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่สถานภาพของพุทธบริษัท ในการนำมาปฏิบัติเพื่อส่งผลให้เกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และเกิดความสมดุลทางสังคม คือ

๑. ศีล ๒๒๗ ข้อ^{๑๗} สำหรับภิกษุ

๒. ศีล ๓๑๑ ข้อ^{๑๘} สำหรับภิกษุณี

^{๑๔} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๒.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ศีลพระ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒.

^{๑๗} ตูรายละเอียดใน วิ.มหา. (บาลี) ๑, วิ.ม. (ไทย) ๑, วิ.มหา. (บาลี) ๒, วิ.ม. (ไทย) ๒.

^{๑๘} ตูรายละเอียดใน วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓, วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓.

๓. คีล ๑๐ ข้อ^{๑๙} สำหรับสามเณร
๔. คีล ๘ ข้อ^{๒๐} (อุโบสถคีล) สำหรับแม่ชี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป
๕. คีล ๕ ข้อ^{๒๑} สำหรับอุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป

๔.๒.๒ ลักษณะของคีล

ในมิลินทปัญหา พระเจ้ามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนเกี่ยวกับลักษณะของคีล ซึ่งมีข้อความสนทนาดังนี้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า “คีลมีลักษณะอย่างไร”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “คีลมีลักษณะเป็นที่ตั้ง คือ เป็นพื้นฐานแห่งสรรพกุศลธรรม เช่น อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ ฌาน ๔ วิโมกขธรรม ๘ สมาธิ ๑ สมาบัติ ๘

ภิกษุ คนมีปัญญา มีศีล เจริญสมาธิ ปัญญา มีความเพียร มีปัญญากล้าแข็ง ฟังสงฆ์ (กิเลส) ได้^{๒๒}

แผ่นดินนี้ เป็นที่ประดิษฐานของสัตว์ทั้งหลาย ฉันทใจ คีลนี้ก็ฉันทนั้น ย่อมเป็นพื้นแห่งความเจริญรุ่งเรืองแห่งกุศล เป็นศีลชั้นดี เป็นพระปาฏิโมกข์อันประเสริฐ ในพระศาสนาของพระชินเจ้าทุกพระองค์^{๒๓}

^{๑๙} ขุ.ขุ. (บาลี) ๒๕/๒/๑, ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒/๒.

^{๒๐} อง.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๔๑/๒๐๔-๕. อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓-๕.

^{๒๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓.

^{๒๒} สีเล ปติฏฐาย นโร สปญฺโฆ จิตฺตํ ปญฺญญจ
ภาวยํ อาตปปี นิปโก ภิกขุ โส อิมํ วิชฺฐเย ชฏฺเฐ ฯ (มิลินทปัญหา ฉบับสรุปความ,

^{๒๓} อยํ ปติฏฐา ธรณีว ปาณินํ
อิทญจ มุถํ กุสลาภิวุฑฺฒิยา
มุถมิมิํ สพุพชินานุสาสเน
สลิกฺขนุโร วรปาติโมกฺโข ฯ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๐)

๔.๒.๓ อานิสงส์และความสำคัญของศีล

พระพุทธศาสนาสอนว่า บุคคลผู้รักษาศีลได้บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ^{๒๔} คือ

๑. รักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้ หมายความว่า ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่และที่ทำมาได้ด้วยความสุจริต ย่อมไม่สูญหายไปเหตุเพราะล่องละเมิดศีล
๒. เกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก หมายความว่า เป็นผู้ที่มีเกียรติ มีชื่อเสียงในสังคม
๓. เป็นผู้อาจ แกล้วกล้าในทุกสถานที่ หมายความว่า เป็นผู้กล้าหาญ เป็นผู้นำในสังคม
๔. เวลาตายไม่หลงลืมสติตาย หมายความว่า ตายอย่างมีสติ
๕. ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หมายความว่า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีความสุขความเจริญ

นอกจากนี้ ศีลยังมีความสำคัญอีกหลายประการ กล่าวคือ ได้รับความสรรเสริญ ได้ความปลื้มใจ^{๒๕} มีมิตรสหายมาก เป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง และเป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เป็นเครื่องกันทุจริต ทำจิตให้รำไร และเป็นเครื่องเปรียบเสมือนท่าสำหรับลงสู่มหาสมุทรคือพระนิพพานของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์^{๒๖}

จากการศึกษาพบว่า ศีล ๕ หรือเบญจศีลนั้น พระพุทธเจ้าทรงนำมาเป็นมาตรฐานในการบัญญัติศีลทุกระดับที่สูงขึ้นไป และศีล ๕ นี้ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นหลักมนุษยธรรม คือ ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มีศีล ๕ ชื่อว่าเป็นผู้สำรวจกายวาจา ก็จะไม่เบียดเบียนกันและกันทั้งทางกายและวาจา คือ ไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น (ปาณาติปาตา เวรมณี), ไม่ขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น (อทินนาทานา เวรมณี), ไม่ลวงละเมิดสามีภรรยาผู้อื่น (กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี), ไม่เบียดกันทางวาจา คือ ไม่พูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี) และไม่หมดสติเพราะเสพสิ่งเสพติด เป็นเหตุทำร้ายกัน (สุราเมรยมชฌมปมาทภูจानา เวรมณี) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ศีล ๕ เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เป็นผู้โหดร้าย เป็นผู้มีมือไว เป็นผู้ใจเร็ว เป็นผู้พูดปด และเป็นผู้

^{๒๔} อัง.ปณจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๓/๒๓๙, อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๕๖.

^{๒๕} ความปลื้มใจ หมายถึง ทรัพย์สมบัติ (ขุ.อิติ. ๗๖/๒๙๑)

^{๒๖} ขุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๒๐๙-๒๑๓/๓๐๔-๓๐๕, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๐๙-๒๑๓/๔๔๕.

หมดสติ ผู้ที่จะรักษาศีล ๕ ได้อย่างถูกต้องตามความหมายอย่างแท้จริงและมั่นคงยั่งยืน ไม่ต่างพร้อยตลอดชีวิต ก็คือคฤหัสถ์ที่เป็นพระโสดาบันขึ้นไป^{๒๗} เพราะว่าพระโสดาบันมีความเข้าใจและรู้แจ้งว่า

การล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อเป็นภัยเวรที่จะนำไปสู่อบาย กล่าวคือ ท่านเข้าใจว่า ...บุคคลผู้ฆ่าสัตว์... ผู้ลักทรัพย์... ผู้ประพฤตินอกใจ... ผู้พูดเท็จ... ผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท... เพราะการฆ่าสัตว์... เพราะการลักทรัพย์... เพราะการประพฤตินอกใจ... เพราะการพูดเท็จ... เพราะการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นปัจจัย จึงประสบภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์โทมนัสทางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว... เว้นขาดจากการลักทรัพย์แล้ว... เว้นขาดจากการประพฤตินอกใจแล้ว... เว้นขาดจากการพูดเท็จแล้ว... เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้ว ย่อมระงับภัยเวรนั้นได้^{๒๘}

ดังนั้น พระโสดาบันจึงเป็นผู้รักษาศีลหรืองดเว้นจากการล่วงละเมิดศีลได้โดยเด็ดขาด (สมุจเฉทวิริติ) หมายความว่า ท่านไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่ว จะไปประสบเหตุการณ์อะไรก็ตามที่จะทำให้ละเมิดศีล ก็ไม่มีทางละเมิด เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ละเมิดหรือให้ทำความชั่วนั้นๆ เรียกว่าไม่ทำความชั่วโดยประการทั้งปวง^{๒๙}

พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภทนั้น เป็นผู้มั่งคั่งบริสุทธ์บริบูรณ์แล้ว เพราะได้ศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขา^{๓๐} มาเป็นอย่างดี และศีลของพระโสดาบันนั้น เป็นศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล เป็นศีลที่พระอริยะชื่นชม คือเป็นที่ยอมรับของอริยชน ไม่เปราะเปื้อนหรือมีราศีด้วยตัณหาและทิฏฐิ^{๓๑} คือไม่มีหมองเพราะตัณหาทิฏฐิ คงบริสุทธ์อยู่ ประพฤติไปตามหลักการและความมุ่งหมายของศีล ศีลที่ประพฤติได้อย่างนี้ เป็นอริยกันตศีล ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเลิศ หรือสูงสุดกว่าศีลทั้งหลาย เป็นศีลที่จะนำมาเป็น

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๐.

^{๒๘} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๒๔/๓๓๗, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๒๔/๕๔๔.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ, หน้า ๒๘.

^{๓๐} ตูรายละเอียดพระโสดาบันกับไตรสิกขาในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๓๕.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (เชิงอรรถ),

เครื่องมือในการพัฒนาจิต เรียกว่า จตุปาริสุทธิศีล^{๓๒} หมายถึง ศีลที่มีความบริสุทธิ์ ๔ ประการ คือ

๑. ปาฏิโมกขสังวรศีล ศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้อที่อนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

๒. อินทริยสังวรศีล ศีลคือความสำรวมอินทริย์ คือ ความสำรวมอินทริย์ไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อจิตรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

๓. อาชีวะปาริสุทธิศีล คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพะโดยการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ไม่ประกอบด้วยการแสวงหาไม่สมควร (อนเสนา) มีการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ เป็นต้น

๔. ปัจจัยสันนิสสิตศีล คือศีลที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ ได้แก่การพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา

พระโสดาบันผู้เป็นบรรพชิตทั้งภิกษุและภิกษุณี มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ^{๓๓} ถึงแม้จะพลั้งเผลอต้องอาบัติบ้าง ก็จะไม่ล่วงสิกขาบทเล็กน้อย^{๓๔} ซึ่งแก้ไขได้ก็จะรีบเปิดเผยแสดงให้พระศาสดาหรือเพื่อนร่วมหมู่คณะที่เป็นวิญญูชนได้ทราบทันที แล้วสังวรต่อไป เปรียบเหมือนเด็กอ่อนแบเบาะเหยียดมือหรือเท้าไปถูกถ่านไฟเข้าก็จะรีบชักกลับทันที^{๓๕} และแม้จะล่วงสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านั้น ก็จะไม่ละเมิดด้วยความจงใจ เพราะว่าภิกษุชั้นอริยบุคคล และภิกษุณีชั้นอริยบุคคล ๒ จำพวกนี้ไม่จงใจที่จะต้องอาบัติ^{๓๖} และเมื่อออกจากอาบัติแล้ว สามารถที่จะบรรลุ มรรคผลได้ ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ ภิกษุนั้นล่วงละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ออก

^{๓๒} วิสุทธิ. ๑/๑๐/๑๑.

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๗๒/๔๓๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๗๒/๕๓๒.

^{๓๔} อาบัติที่เหลือทั้งหมดเว้นปาราชิก ๔ (อง.ติก.อ. ๒/๘๗/๒๕๑)

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๙๘.

^{๓๖} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๒/๒๖๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๔๓๐.

จากอาบัติบ้าง... เพราะในการต้องอาบัติและการออกจากอาบัติเล็กน้อยนี้
เราไม่กล่าวความเป็นคนไม่เหมาะสม (แก่มรรคผล) ไว้...^{๓๗}

จากการศึกษาพบว่า พระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตพิจารณาเห็นคุณและโทษ
ของศีลแล้ว จึงเป็นผู้ดำรงมั่นอยู่ในศีล และมีศีลบริสุทธ์บริบูรณ์ตลอดชีวิต ส่วนพระ
โสดาบันที่เป็นคฤหัสถ์ รักษาศีล ๕ และในวันอุโบสถก็จะรักษาอุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด
นอกจากนี้ยังให้ทาน และเจริญภาวนาสมาสมาธิ เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา
มหาอุบาสิกา หมอชีวกโกมารภัจ พระเจ้าพิมพิสาร จิตตคหบดี เป็นต้น บำเพ็ญบุญ
กิริยาวัตถุตลอดชีวิต

๔.๓ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีขึ้นครั้งแรกเมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก จำนวน
๖๑ รูป^{๓๘} ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกวัคคีย์ ๕ รูป และพระยสะกับสหาย ๕๕ รูป
ด้วยพระกรุณาคุณที่เปี่ยมล้นของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสรรพสัตว์ ต้องการให้พ้นจากความ
ทุกข์ มีความสงบสุข และต้องการบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก (โลกัตถจริยา) ความเป็น
นักเผยแผ่จึงเกิดมีกับพระองค์ ด้วยทรงมีพระประสงค์ส่งพระอรหันต์ทั้ง ๖๐ รูปไป
ประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ จึงตรัสกับพระอรหันต์เหล่านั้นว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของ
มนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของ
มนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวน
มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพ
และมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามใน
เบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศ
พรหมจรรย์ พร้อมทั้งความหมายและอักษรบริสุทธ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์
ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม
ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๓๙}

^{๓๗} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๗/๒๒๕, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓.

^{๓๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๔-๓๑/๒๐-๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๔-๓๑/๓๑-๔๐.

^{๓๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคแรกๆ นั้น บุคลากรที่เป็นกำลังสำคัญเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแผ่ขยายกว้างออกไปตามลำดับ การเผยแพร่หลักคำสอนมิได้จำเพาะแต่บุคลากรที่เป็นพระอรหันต์เท่านั้นที่มีบทบาท แต่ยังรวมไปถึงบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ทั้งที่เป็นพระอริยบุคคล และปุถุชนที่มีจำนวนมากขึ้นต่างก็มีส่วนร่วมด้วย แล้วแต่ว่าใครจะอยู่ในสถานภาพเช่นไรก็จะใช้วิธีการที่เหมาะสมแก่เพศของตนและเอื้อประโยชน์ต่อการเผยแพร่ ในฝ่ายบรรพชิตคือ ภิกษุและภิกษุณี มีบทบาทในด้านต่างๆ เช่น ด้านการสอนธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำ การสั่งสอน ในฝ่ายคฤหัสถ์มีบทบาทด้านการสนับสนุนส่งเสริม การเป็นแบบอย่าง การชักชวน การเป็นนักสังคมสงเคราะห์ การเป็นผู้นำ

จากการศึกษาพบว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ามิได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่ให้เป็นหน้าที่ของบริษัททั้ง ๔ ที่ต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน เริ่มตั้งแต่พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตคือฝ่ายพระสงฆ์ก่อน เพราะถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางหรือเป็นวงในของพระพุทธศาสนา ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ส่วนพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์นั้นก็มิหน้าที่รับผิดชอบอย่างเดียวกัน เพราะพระพุทธเจ้าได้ฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัททั้ง ๔ ถือว่าพุทธบริษัททั้ง ๔ มีความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนาด้วยกัน^{๔๐}

พระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ตลอดถึงการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรม มีวิถีชีวิตที่ดีงาม ทำศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนทุกวันนี้ ด้วยเหตุที่ว่าสถานภาพของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์นั้นได้พัฒนาตนเองมาจากปุถุชนทั้งสิ้น แต่พระโสดาบันมีความเข้าใจสังคมได้ดีกว่า และสามารถที่จะเข้าถึงมวลชนได้ง่ายกว่าพระอริยบุคคลอีก ๓ ระดับ เพราะพระโสดาบันมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับปุถุชน จึงรู้วิธีการในการอยู่ร่วมกับสังคม ช่วยเหลือสังคมด้วยการนำหลักธรรมคำสอนไปเผยแพร่เพื่อความถูกต้องดีงาม

เมื่อกล่าวถึงพระโสดาบัน โดยทั่วไปคนจะนึกถึงพระโสดาบันที่เป็นคฤหัสถ์โดยส่วนมาก แท้ที่จริงแล้วพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตที่มีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็มี ดังนั้นเพื่อให้เกิดความรู้ในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาและยกตัวอย่างบทบาทของพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ดังนี้

---

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ข้อคิดเพื่อชีวิตและสังคม*, เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท สือตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๙.

๔.๓.๑ บทบาทของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน

พระพุทธานุศาสน์ที่เจริญรุ่งเรืองมาถึงทุกวันนี้ก็ด้วยพุทธรบริษัท ๔ ที่ได้ช่วยกันประกาศ เผยแผ่ ด้วยวิธีการต่างๆ แล้วแต่ว่าใครจะอยู่ในสถานภาพอย่างไร มีความมุ่งมั่นมากน้อยขนาดไหน ในพุทธรบริษัท ๔ นั้น พุทธรบริษัทในฝ่ายบรรพชิตทั้งที่เป็นภิกษุและภิกษุณี ย่อมจะมีพลังและมีความมุ่งมั่นในการเผยแผ่พระพุทธานุศาสน์มากกว่าพุทธรบริษัทในฝ่ายคฤหัสถ์ เพราะว่าเพศบรรพชิตเป็นเพศที่ประเสริฐ มีความเป็นอิสระจากภาระที่ต้องรับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิต เป็นอุดมเพศ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีเวลาและโอกาสได้ศึกษาและปฏิบัติหลักคำสอนของพระพุทธานุศาสน์มากกว่า ในขณะที่เดียวกัน บรรพชิตที่เป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ก็ย่อมจะมีพลังในการศึกษาและปฏิบัติตลอดถึงความมุ่งมั่นในการเผยแผ่พระพุทธานุศาสน์มากกว่าบรรพชิตที่เป็นปุถุชน มีพลังที่จะขับเคลือนวงล้อแห่งพระธรรม และสืบสานปณิธานของพระพุทธเจ้าไปอย่างมั่นคงตลอดชีวิต

พระโสดาบันมีความประเสริฐ และเด่นกว่าปุถุชนในหลายด้าน เช่น ในด้านไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นหนทางแห่งอริยะ ท่านได้ศึกษาทำความเข้าใจจนเจนจบ ได้พบกระแสแห่งพระนิพพาน แต่ยังไม่ถึงตัวพระนิพพาน กระแสนี้คือเกลียวที่ไหลไปสู่พระนิพพาน กระแสของพระนิพพานย่อมมีความลาดเอียงไปทางนิพพาน เหมือนอย่างลำแม่น้ำที่มีความลาดเอียงไปสู่ทะเล ถ้าจิตตกไปสู่กระแสนี้แล้ว ย่อมไปถึงนิพพานแน่นอนในอนาคต^{๔๑} ด้วยเหตุที่ยังไม่ถึงตัวพระนิพพานนี้ พระโสดาบันจึงมีจิตคิดช่วยเหลือผู้อื่นมองเห็นประโยชน์ผู้อื่นเป็นสิ่งสำคัญ หน่วยงานของพระพุทธานุศาสน์ หน่วยงานสังคมและงานของชุมชนอย่างบริบูรณ์

จากการศึกษาพบว่า พระอริยบุคคลที่เป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุที่ท่านเสร็จกิจแห่งพระพุทธานุศาสน์แล้ว เป็นอเสขบุคคลไม่ต้องศึกษาและขวนขวายในเรื่องไตรสิกขาอีกต่อไป บรรลุพระนิพพานแล้ว ท่านก็จะลดบทบาทด้านการเผยแผ่ ด้านการช่วยเหลือสังคมน้อยลง ยกเว้นพระพุทธเจ้าที่ยังทำงานด้านพระพุทธานุศาสน์จนวาระสุดท้ายของพระชนมายุ แต่ว่าพระโสดาบันนั้นท่านยังไม่เสร็จกิจแห่งพระพุทธานุศาสน์ยังเป็นเสขบุคคล มีภาระที่ต้องกระทำเพื่อพระศาสนาต่อไป ดังนั้นพระโสดาบันจึงมีบทบาทที่เด่นทั้งในการเผยแผ่พระพุทธานุศาสน์และช่วยเหลือสังคม ซึ่งมีรูปแบบที่ควรศึกษา ดังนี้

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ , คู่มือมกุษย์, ศูนย์สืบอายุพระพุทธานุศาสน์วัดชลประทานรังสฤษฎ์ พิมพ์เผยแผ่เนื่องในวันวิสาขบูชา, วันพุทธทาส, ๙๐ ปีปัญญาวันทภิกขุ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๐.

๑. บทบาทในการตอบปัญหาธรรม

การตอบปัญหาธรรมก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะเมื่อมีคนสงสัยในหลักธรรมเมื่อได้รับคำตอบแล้ว มีศรัทธาอันนำไปประพฤติปฏิบัติ และบอกต่อ เท่ากับว่าพระพุทธศาสนาได้แผ่กว้างออกไปอีก ซึ่งในเรื่องนี้พระโสธำบันมีบทบาทอย่างยิ่ง ท่านมีไหวพริบ มีปฏิภาณ มีกุสโลบายในการตอบปัญหาธรรมแก่ผู้ที่ต้องการทราบ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น วิธีการย้อนถามแล้วจึงตอบ เป็นการตอบไปในตัว เรียกว่าปฏิปุจฉาพยากรณ์ คือการตอบปัญหาหรือสนทนาแบบย้อนถามเสียก่อนให้ผู้สนทนาตอบปัญหาทางนามธรรมอันลึกซึ้งไปได้เอง ตัวอย่างเช่น มีคนมาถามว่า เมื่อความรู้เกิดขึ้น ความไม่รู้หายไปไหน เราอาจย้อนถามในสิ่งที่มองเห็นง่าย ๆ เสียก่อนว่า เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดหายไปไหน เป็นต้น^{๔๒}

การตอบปัญหาธรรมของพระโสธำบันนั้น ยังมีวิธีการตอบแบบอื่นอีก เช่น การตอบปัญหาธรรมตามข้อเท็จจริง มีตัวอย่างดังนี้

พระภิกษุถามพระอานนทที่ว่า “ที่เรียกกันว่า อพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ พรหมจารี และที่สุดแห่งพรหมจรรย์ เป็นอย่างไร”

พระอานนทตอบว่า ผู้มีอายุ มีจนามรรค (ทางผิด) มีองค์ ๘ ได้แก่ (๑) มิจฉาทิฏฐิ (๒) มิจฉาสังกัปปะ (๓) มิจฉาวาจา (๔) มิจฉากัมมันตะ (๕) มิจฉาอาชีวะะ (๖) มิจฉาวายามะ (๗) มิจฉาสติ (๘) มิจฉาสมาธิ นี้แลเป็นอพรหมจรรย์^{๔๓} อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ นี้แลเป็นพรหมจรรย์^{๔๔} บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า พรหมจารี ธรรมเป็นที่สิ้นราคะ โทสะ และโมหะ นี้เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์^{๔๕}

---

^{๔๒} วคิน อินทสระ, *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

^{๔๓} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘/๑๒-๑๓, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘/๒๑.

^{๔๔} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๘/๑๓, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๘/๒๒.

^{๔๕} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๒๐/๑๓-๑๔, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๒๐/๒๒-๒๓.

๒. บทบาทในการสอนธรรมและสนทนาธรรม
หน้าที่ของบรรพชิต คือ การนำหลักธรรมคำสอนที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาแล้ว
ไปสั่งสอนแก่พุทธบริษัทต่อไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นงานที่สำคัญอย่างยิ่ง
ของบรรพชิต ส่วนรูปแบบในการเผยแผ่นั้นมีหลายวิธีการด้วยกันตามความชำนาญ แต่
การเผยแผ่ในรูปของการสอนธรรม หรือการประกาศธรรมเป็นงานที่มีเกียรติที่สุด การสอน
ธรรมเป็นธรรมทาน พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าไม่มีทานใดยิ่งไปกว่าธรรมทาน (สัพพทานั
มมทานัน ชินาติ)^{๔๖} แต่ผู้สอนธรรมจะมีความรู้สึกเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อเป็นผู้ประพฤติธรรม
ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ได้เห็นโทษของการล่วงธรรม และอานิสงส์ของการประพฤติธรรมมาแล้ว
ด้วยตนเอง^{๔๗}

ในการสอนธรรมนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก ดังที่พระองค์
ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นมิใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดง
ธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในตนแล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น”^{๔๘}

พระโสดาบันเป็นผู้ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติหลักธรรมจนเห็นโทษและอานิสงส์ของ
หลักธรรมมาแล้ว และท่านก็มีคุณสมบัติของความเป็นนักเผยแผ่อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ
ท่านมีความตั้งมั่นอยู่ในคุณสมบัติของนักแสดงธรรมเรียกว่า องค์แห่งธรรมกถึก^{๔๙} อย่าง
เข้มแข็งและมั่นคงกว่าบรรพชิตผู้เป็นปุถุชน ซึ่งองค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการนั้น ได้แก่

๑. แสดงธรรมไปตามลำดับ (อนุப்புพิกถ)^{๕๐}
๒. แสดงธรรมด้วยการอ้างเหตุผล (ปริยายทสฺสาวี)

---

^{๔๖} การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง หมายถึง บุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อ
ประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรม จินตนาการประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละว่าดีอย่างไร
เสียก่อน จึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย (ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๔/
๗๘, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔).

^{๔๗} วคิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ปกหลังด้านใน.

^{๔๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๗/๑๗๔, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๖๓.

^{๔๙} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๗/๑๗๔, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๖๓.

^{๕๐} แสดงธรรมให้มีลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ เช่น แสดงเรื่องทานเป็นลำดับที่ ๑ แสดง
เรื่องศีลเป็นลำดับที่ ๒ แสดงเรื่องสวรรค์เป็นลำดับที่ ๓, อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการแสดงธรรมครอบคลุม
เนื้อหาสาระตามที่ตั้งบทหรือคาถาบทไว้ (อัง.ปญจก.อ. ๓/๑๕๗/๖๐)

๓. แสดงธรรมด้วยการอาศัยความเอ็นดู (อนุทยน์ ปฏิจจ)^{๕๑}
๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อำมิส (น อามิสนุตโร)^{๕๒}
๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น (อตตทานญจ ปรญจ อนุปหจจ)^{๕๓}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระโสดาบัน ในรูปของการสอนธรรมและการสนทนาธรรมนี้ มีกรณีตัวอย่างดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระอานนท์พักอยู่ในโมฆิยทาราม กรุงโกสัมพี ได้แสดงธรรมเรื่องการเจริญสมณะและวิปัสสนาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย ผู้ใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็ภิกษุหรือภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ เจริญวิปัสสนาอันมีสมณะนำหน้า หรือเจริญสมณะอันมีวิปัสสนานำหน้า หรือเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป มรรคอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้น เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มาก ซื่อว่าเป็นการเปิดเผยการบรรลุอรหัตผล ในสำนักของเรา ด้วยมรรค ๔ ประการ หรือมรรคใดมรรคหนึ่ง ในมรรค ๔ ประการนี้^{๕๔}

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรกับพระอานนท์พักอยู่ในพระเชตวัน พระอานนท์เข้าไปหาพระสารีบุตรและสนทนาธรรมกันว่า ท่านสารีบุตร เพราะประกอบด้วยธรรมเท่าไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงพยากรณ์หมู่สัตว์นี้ว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จโพธิในวันข้างหน้า

พระสารีบุตรตอบว่า “เพราะประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระรัตนตรัย และประกอบด้วยศีลที่บริสุทธิ์เป็นไปเพื่อสมาธิ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงพยากรณ์หมู่สัตว์นี้ว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จโพธิในวันข้างหน้า”^{๕๕}

---

^{๕๑} การอนุเคราะห์ด้วยคิดว่า “จักเปลื้องเหล่าสัตว์ผู้มีความคับแค้นมากให้พ้นจากความคับแค้น” (อง.ปญจก.อ. ๓/๑๕๙/๖๐)

^{๕๒} ไม่มุ่งหวังลาภคือปัจจัย ๔ เพื่อตน (อง.ปญจก.อ. ๓/๑๕๙/๖๐)

^{๕๓} ไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่าน (อง.ปญจก.อ. ๓/๑๕๙/๖๐)

^{๕๔} อง.จตุกุก (บาลี) ๒๑/๑๗๐/๑๗๙, อง.จตุกุก (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๗-๘.

^{๕๕} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๐/๒๙๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๐/๔๙๓-๔๙๔.

๓. บทบาทในการรักษาพระสัทธรรม

พระสัทธรรม^{๕๖} คือ ธรรมที่แท้, หลักหรือแก่นของศาสนา มี ๓ ประการ คือ

๑. ปริยัตติสัทธรรม สัทธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พระพุทธพจน์
๒. ปฏิบัติสัทธรรม สัทธรรมคือปฏิบัติทำอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ อัฐมรรค หรือไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)
๓. ปฏิเวธสัทธรรม สัทธรรมคือผลอันพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน^{๕๗}

พระสัทธรรมนี้ถือว่าเป็นแก่นของพระพุทธศาสนา ถ้าพุทธบริษัทไม่ศึกษาและไม่ปฏิบัติ ศาสนาก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ในสมัยพุทธกาลพุทธบริษัทได้ให้ความสนใจศึกษาและปฏิบัติกันอย่างจริงจัง จนเป็นเหตุให้เข้าใจและบรรลุธรรมได้ง่าย ทำให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ

พระโสดาบันนั้น ได้ศึกษาและปฏิบัติพระสัทธรรมทั้ง ๓ ประการมาแล้วเป็นอย่างดี จึงเป็นเหตุให้ท่านมีความรักและห่วงแหนพระพุทธานุชาลัยยิ่งกว่าชีวิต ปกป้องคุ้มครองพระพุทธานุชาลัยในยามมีภัย ไม่ยอมให้ใครมาย่ำยีได้

พระอานนท์เป็นพระโสดาบันฝ่ายบรรพชิตที่มีบทบาทที่ควรศึกษาในเรื่องของการรักษาพระสัทธรรม ท่านได้ติดตามพระพุทธเจ้าไปทุกหนแห่งได้พบกับพุทธศาสนิกชนมากมาย ได้ฟังธรรมจากพระองค์มามากก็จริง แต่ท่านก็ยังมีความเป็นห่วงพระพุทธานุชาลัยเกรงว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จะเป็นเหตุให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้ ดังนั้นท่านจึงได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมชีพอยู่ตลอดไปว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกับ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อานนท์ เรื่องนี้เป็นความบกพร่อง เป็นความผิดพลาดของเธอ เมื่อพระตถาคตทำนิมิตที่ชัดแจ้ง ทำโอกาสที่ชัดเจน เธอก็ไม่อาจรรู้ทัน จึงไม่วิงวอนตถาคตให้ดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกับ ฉะนั้นเรื่องนี้จึงเป็นความบกพร่อง เป็น

^{๕๖} วิ.อ. ๑/๒๓๖.

^{๕๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๕.

ความผิดพลาดของเธอเอง”^{๕๘} ที่พระองค์ตรัสเช่นนั้นมิใช่ตรัสเพื่อจะทรงตำหนิ แต่ตรัสเพื่อเป็นเหตุบรรเทาความเศร้าโศกของพระอานนท์^{๕๙} ต่อมาพระองค์จึงตรัสถึงการดำรงอยู่แห่งพระสังฆกรรมว่า “อานนท์ ...ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๖๐}

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ไม่นาน พระสุภัททะผู้บวชตอนแก่กล่าวดูถูกพระธรรมวินัย คณะสงฆ์อันมีพระมหากัสสปะเป็นประธานได้มติเป็นเอกฉันท์ว่าจะสังคายนาพระธรรมและวินัยกัน ประธานสงฆ์ได้คัดเลือกพระอรหันต์ได้ ๔๙๙ รูป และในที่ประชุมมีมติให้เลือกพระอานนท์เข้าในกิจกรรมอันยิ่งใหญ่ของพระศาสนาครั้งนี้ด้วยอีก ๑ รูป เพื่อจะได้ครบ ๕๐๐ รูป เพราะในที่ประชุมเห็นว่า พระอานนท์แม้จะยังเป็นเสขบุคคล (พระโสดาบัน) แต่ท่านได้ศึกษาพระธรรมและวินัยเป็นอันมากจากพระพุทธเจ้าจึงจะขาดพระอานนท์ไม่ได้ ต่อมาพระอานนท์ได้บำสณธรรมจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ก่อนวันประชุมสังคายนานั้นเอง และท่านก็ได้ร่วมปฐมสังคายนา^{๖๑}

พระอานนท์เป็นพระโสดาบันที่มีความรักและห่วงหาพันพระพุทธรศาสนาอย่างมากไม่ยอมให้ใครมาย่ำยีพระสังฆกรรม จึงได้มีความเพียรอย่างแรงกล้าในการปฏิบัติเพื่อให้ได้เป็นพระอรหันต์ และได้มีส่วนร่วมในการกระทำสังคายนาพระธรรมและวินัย นับว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

๔.๓.๒

บทบาทของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน

อุบาสกและอุบาสิกา เป็นพุทธบริษัทในฝ่ายคฤหัสถ์ ซึ่งก็มีหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาเช่นเดียวกัน ถึงจะมีพลังน้อยกว่าบรรพชิต เมื่อเปรียบกัน แต่ก็มีพลังมากกว่าคฤหัสถ์ที่เป็นปุถุชน มีพระโสดาบันหลายท่านที่มีบทบาทเด่นในด้านการเผยแผ่พระพุทธรศาสนา ซึ่งในวิธานิพนธ์นี้จะนำมาศึกษาพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑.

บทบาทในการบำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์

คฤหัสถ์ทั้งที่เป็นอุบาสกและอุบาสิกาไม่ว่าจะเป็นปุถุชนหรือพระโสดาบัน เมื่อกล่าวถึงการอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เป็นภาพที่เห็นชัดเจนที่สุดแก่บุคคล

^{๕๘} ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๑๗๘/๑๐๒-๑๐๓, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖-๑๒๗.

^{๕๙} ที่.ม.อ. ๑๗๘/๑๖๗.

^{๖๐} ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๖๑} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๓๗-๔๓๘/๒๗๕-๒๗๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๗-๔๓๘/๓๗๕-๓๗๘.

ทั่วไป กล่าวคือ ฝ่ายคฤหัสถ์เป็นผู้ที่คอยสนับสนุนบรรพชิตด้วยปัจจัย ๔ มิได้ขาด ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธศาสนามีความเจริญมาอย่างต่อเนื่อง

ในสมัยพุทธกาล คฤหัสถ์ที่เป็นพระโสดาบันมีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญในการบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ อย่างสม่ำเสมอ เป็นผู้มีศรัทธาอย่างมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา ให้ทาน รักษาศีล ให้การอุปฐากบำรุงพระสงฆ์อย่างไม่เสียดายทรัพย์สมบัติ นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดี ควรที่พุทธบริษัทจะนำมาเป็นแบบอย่างในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

อนาถปิณฑิกเศรษฐี และวิสาขามหาอุบาสิกา มีความเหมือนกันอย่างหนึ่งคือเป็นผู้ที่เปี่ยมล้นด้วยการให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ไม่ขาดตกบกพร่อง ด้วยเหตุที่ท่านทั้งสอง เป็นผู้มากด้วยการให้เช่นนี้ พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นสาวกผู้เลิศในการถวายทาน^{๖๒} และเป็นสาวิกาลุคเลิศในการถวายทาน^{๖๓} ทั้งสองคนจะไปวัดพระเชตุวันมหาวิหารทุกวันๆ ละ ๒ ครั้ง และจะมีของเคี้ยวของฉัน เกสัช น้ำปานะ ไปถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สม่ำเสมอ^{๖๔}

ครั้งหนึ่ง เศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี จัดเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม ได้บรรทุกสิ่งของที่เป็นองค์ประกอบในการถวายทานมีผ้า เครื่องนุ่งห่มต่างๆ มีเกสัชทั้ง ๕ อย่าง เดินทางไปพระเชตุวันเพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมจนบรรลุปะระโสดาบันพร้อมกัน ได้ถวายทานอุปฐากบำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ติดต่อกันเป็นเวลา ๑๕ วัน^{๖๕}

หมอชิวโกมารภจ เป็นแพทย์ผู้มีชื่อเสียงมากในครั้งพุทธกาล ได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าพิมพิสารให้ดำรงตำแหน่งแพทย์ประจำพระราชสำนัก ต่อมาได้ถวายการรักษาโรคของพระพุทธเจ้าเกิดศรัทธาในพระองค์อย่างยิ่ง จึงถวายตัวเป็นแพทย์ประจำพระองค์^{๖๖} และประจำภิกษุสงฆ์ ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดียิ่งด้วยความตั้งใจเต็มความสามารถ ด้วยการถวายการรักษาพยาบาลแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ผู้อาพา

^{๖๒} อจ.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๔๙/๒๖, อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๔๙/๓๑.

^{๖๓} อจ.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๕๙/๒๗, อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๒.

^{๖๔} ขุ.ธ.อ. ๑/๕.

^{๖๕} ขุ.ธ.อ. ๒/๖๔

^{๖๖} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๑/๑๒๙, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๑๘๖.

ตลอดชีวิต

๒. บทบาทในการเป็นแบบอย่าง

พระโสดาบันฝ่ายคฤหัสถ์หลายท่าน เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา พระเจ้าพิมพิสาร จิตตคหบดี หมอชีวกโกมารภัจ นางขุชุตตรา เป็นต้น ล้วนแต่เป็นพระโสดาบันที่มีคุณสมบัติพิเศษด้วยกันทุกคน ได้รับการยกย่องจาก พระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกอุบาสิกาในด้านต่างๆ จึงเป็นผู้ที่ถือได้ว่า เป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนอย่างสมบูรณ์ ชาวพุทธสมควรนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต บุคคลเหล่านั้นมีหลักปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ และหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาต่างๆ ไปแต่มีพลังและมั่นคงมากกว่าปุถุชนหลายเท่า ดังนี้

(๑) หลักปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ

พระโสดาบันที่อุบาสกอุบาสิกา มีความมั่นคงในหลักธรรม คำสอนที่เป็นข้อปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ ที่บริสุทธิ์ หมายถึง มีความประพฤติดี ๓ ประการ คือ

๑. กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๒. วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา คือ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๓. มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยายามปองร้ายเขา เห็นชอบตามคลองธรรม ^{๖๗}

(๒) คุณธรรมของอุบาสกอุบาสิกา

๑. เป็นผู้มั่งคั่ง
๒. เป็นผู้มั่งคั่ง
๓. เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล
๔. ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา
๕. ทำอุปกะระในศานาก่อน ^{๖๘}

^{๖๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

^{๖๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๕/๑๙๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๓.

พระโศดาลัยที่เป็นคฤหัสถ์ ได้ชื่อว่าเป็น อุบาสกแก้วอุบาสิกาแก้วเพราะมี
คุณธรรม ๕ ประการดังกล่าว

- (๓) ธรรมของอุบาสกอุบาสิกา
๑. ไม่ละเลยการเยี่ยมเยียนภิกษุสงฆ์
  ๒. ไม่ทอดทิ้งการฟังธรรม ศึกษาธรรม
  ๓. ศึกษาในอธิศีล
  ๔. มีความเลื่อมใสมากในภิกษุผู้เป็นเถระ นวกะ และปุนกลาง
  ๕. ฟังธรรมด้วยตั้งใจไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษ
  ๖. ไม่แสวงหาทักษิณานอกพระพุทธศาสนา
  ๗. ให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาเป็นสำคัญ ^{๖๙}

พระโศดาลัยที่เป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้สมบุรณ์ และมั่นคงในธรรมของอุบาสก
อุบาสิกาทั้ง ๗ ประการดังกล่าว

(๔) หลักการทำความดีของอุบาสกอุบาสิกา

ในพระพุทธศาสนามีหลักการในการทำความดี เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือ
สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการทำ
ความดีของชาวพุทธ ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้วัตถุสิ่งของ
๒. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี
๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนาอบรมจิตใจ ^{๗๐}

คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโศดาลัย ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา กล่าวคือ
ถวายทานทุกวัน รักษาศีล ๕ ไม่เคยขาด มีโอกาสก็รักษาอุโบสถศีล เจริญภาวนาเป็น
ประจำ เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยหลักปฏิบัติ คุณธรรม หลักธรรม และหลักการทำความดี
ของอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ท่านเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ดำเนิน
ชีวิตแบบทางสายกลางแต่มีความประเสริฐ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวพุทธอย่างแท้จริง

^{๖๙} อภ. สตุตตก. (บาลี) ๒๓/๒๗/๒๓, อภ. สตุตตก. (ไทย) ๒๓/๒๗/๔๔-๔๕.

^{๗๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๗๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๗.

จากการศึกษาพบว่า พระโศดาบันเป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นแบบอย่างของ สังคมและชุมชน คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโศดาบันทุกคนมีความเด่นที่แตกต่างกันออกไป ด้วย เหตุนี้ทุกคนจะได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าใครๆ ในหมู่ของ อุบาสกอุบาสิกา เช่น พระโศดาบันผู้ที่มีบทบาทเด่นได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐีกับ นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นผู้เลิศในการถวายทาน หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้เลิศใน ความเป็นผู้เลื่อมใสในบุคคล^{๗๑} จิตตคหบดี เป็นผู้เลิศในการแสดงธรรม (ธรรมกถึก)^{๗๒} นางขุชชุตตรา เป็นผู้เลิศในพหูสูต^{๗๓}

๓. บทบาทในการเป็นผู้นำสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์

เสนาสนะ^{๗๔} หรือที่พักอาศัย เป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ของมนุษย์ หมายความว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีที่อยู่อาศัยก็ดำรงชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้ หรือไม่ดีเท่าที่ควร ขณะเดียวกันในด้าน พระพุทธศาสนา เสนาสนะ หมายถึง ศาสนวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุ ปัจจัยให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง เสนาสนะต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบรรพชิต ที่จะใช้ เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการทำหน้าที่ของนักบวชที่ดี คือทำหน้าที่ศึกษาหลักคำ สอน และนำไปเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนต่อไป

ในพระพุทธศาสนา มีเสนาสนะ หรือที่พักของสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อพระ เจ้าพิมพิสารมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ถวายพระอุทยานเวพวันให้เป็นที่พักของ พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ จึงได้เป็นพระอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^{๗๕}

คฤหัสถ์มีหน้าที่ช่วยกันบำรุงอุปถัมภ์จากพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเสนาสนะหรือที่พักอาศัย เพื่อให้พระสงฆ์เกิดความสะดวกสบายในด้านความ เป็นอยู่อันจะเป็นการเอื้อต่อการศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ซึ่งจะเป็นผลดีและสะท้อน กลับมาหาคฤหัสถ์ต่อไปอีกด้วย และยังเป็น การช่วยกันเผยแผ่พระพุทธรศาสนาอีกทางหนึ่ง

^{๗๑} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๕๖/๒๗, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๖/๓๒.

^{๗๒} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๕๐/๒๖, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

^{๗๓} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๖๐/๒๗, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐/๓๒.

^{๗๔} เสนาสนะ เสนา “ที่นอน” อาสนะ “ที่นั่ง” หมายถึงที่พักอาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และ เครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยก็เรียก เสนาสนะ (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๙)

^{๗๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๙/๕๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา ทั้ง ๒ ท่านต่างก็มีบทบาทในการสร้างศาสนวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน กล่าวคือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สร้างวัดพระเชตุวันมหาวิหารถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ส่วนนางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้สร้างวัดบุพพารามถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เช่นกัน

เศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี หลังจากเป็นพระโสดาบันแล้ว กลับไปบ้านตนเองที่เมืองโกสัมพี ได้ร่วมกันสร้างมหาวิหาร ๓ หลังคือ โฆสิตาราม กุกกุฏาราม และปาวาริการาม ตามชื่อของตนๆ เพื่อถวายให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ ^{๗๖}

หมอชิวโกมารภจ ก็เป็นพระโสดาบันคนหนึ่งที่เกิดในพระพุทธศาสนาและพระพุทธเจ้า มีความปรารถนาจะไปเฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง เห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดถวายในอัมพวันคือสวนมะม่วงของตน เรียกกันว่า ชิวกัมพวัน ^{๗๗} เป็นวัดที่ตั้งอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ เช่นเดียวกับวัดเวฬุวัน หมอชิวโกมารภจ ถวายเป็นที่พักของพระพุทธเจ้า ด้วยต้องการให้พระองค์ได้มีสถานที่พักอยู่ใกล้ตัวเมือง เพื่อที่ตนเองซึ่งมีภารกิจมากจะได้เข้าเฝ้าได้สะดวก ^{๗๘}

๔. บทบาทในการเผยแผ่หลักคำสอน

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีหลักการและมีเหตุผล สามารถพิสูจน์ได้และเห็นผลได้ด้วยตัวเองเมื่อนำไปศึกษาทำความเข้าใจ ในสมัยพุทธกาล หลายครั้งที่เดียรถีย์หรือบุคคลนอกศาสนาที่เป็นมิถิชาทิฐิไม่เข้าใจหลักคำสอนตามความเป็นจริง หรือตีความหลักคำสอนไปในทางที่ผิด จึงเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทที่ต้องชี้แจง หรือทำความเข้าใจถูกต้อง

นอกจากนี้ สาวกเมื่อได้ฟังธรรมหรือศึกษาธรรมเป็นที่เข้าใจจนบรรลุเป็นพระโสดาบันแล้วก็จะเผยแผ่แก่ผู้อื่นเพื่อให้รู้ต่อไป มีตัวอย่างที่ควรศึกษาดังนี้

นางวิสาขามหาอุบาสิกา

^{๗๖} ชุ.ธ.อ. ๒/๖๕.

^{๗๗} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๘.

^{๗๘} นางสาวเกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชิวโกมารภจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

เมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกา แต่งงานไปอยู่บ้านสามีแล้ว เข้าวันหนึ่งนางกำลัง ยืนพัดให้มิคารเศรษฐีผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิซึ่งเป็นพ่อผัว ที่กำลังบริโภคอาหารเข้าอยู่ นางเห็น ภิกษุรูปหนึ่งกำลังยืนรอรับบิณฑบาตอยู่หน้าบ้าน ด้วยเหตุที่นางเป็นผู้คุ้นเคยกับการ ทำบุญอยากให้พ่อผัวได้ทำบุญ จึงหาอุบายที่จะให้พ่อผัวมองเห็นพระรูปนั้นเพื่อจะได้ถวาย อาหาร แต่พ่อผัวก็ทำที่วามองไม่เห็น บริโภคอาหารต่อไป นางเห็นว่าพ่อผัวไม่ใส่ใจที่จะ ทำบุญ จึงกล่าวว่า “นิมนต์พระคุณเจ้าโปรดรับบิณฑบาตข้างหน้าเถิด พ่อผัวของดิฉัน กำลังบริโภคของเก่าอยู่”

มิคารเศรษฐี เมื่อได้ยินคำว่า บริโภคของเก่า จึงโกรธนางมาก เพราะเข้าใจ ว่านางวิสาขามหาอุบาสิกาว่าตนกำลังเคี้ยวกินของไม่สะอาด จึงขับไล่นางวิสาขามหาอุบาสิกาออกจากบ้าน แต่นาง ไม่ไปเพราะนางไม่มีความผิด นางได้เรียกพราหมณ์ ๘ คนที่มีหน้าที่คอยดูแลเมื่อมีปัญหา เกิดขึ้นแก่นาง เพื่อตัดสินปัญหา นางชี้แจงคำว่า บริโภคของเก่า หมายความว่า พ่อผัว ของนางไม่สนใจที่จะทำบุญใหม่เพื่อเป็นเหตุปัจจัยได้มรรคผลในชาติหน้า บริโภคแต่บุญเก่าที่มีอยู่เท่านั้น เมื่อนางชี้แจงอย่างมีเหตุผล เศรษฐีไม่มีคำโต้แย้งใดๆ เป็นสัมมาทิฎฐิบุคคลในที่สุด

จิตตคหบดี

จิตตคหบดีเป็นคฤหัสถ์โสดาบันอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา โดยการชี้แจงหลักคำสอนที่ถูกต้องแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจให้เข้าใจ มีเรื่องเล่า ว่า จิตตคหบดีเข้าไปหาพระเถระทั้งหลายซึ่งพักอยู่ที่อัมพวาภูกวัน เขตเมืองมัจฉิกา สันต์ เรียนถามว่า “พระเถระหลายรูปได้สนทนากันว่า ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี ธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ก็ดี มีความหมายต่างกัน มีอักษรต่างกัน” บางพวกตอบว่า “มี ความหมายต่างกัน มีอักษรต่างกัน” บางพวกตอบว่า มีความหมายอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่อักษรเท่านั้น หรือ” พระเถระเหล่านั้นตอบว่า “เจริญพร คหบดี”

จิตตคหบดีตอบว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี ธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ก็ดี มีความหมายต่างกัน มีอักษรต่างกัน ถ้าเช่นนั้น กระผมจะ ยกอุปมาให้ฟัง ...เปรียบเหมือนโคดำกับโคขาวเขาผูกติดกันด้วยเชือกเส้นเดียวกัน ถ้ามีผู้ กล่าวว่ โคดำเกี่ยวเนื่องกับโคขาว โคขาวเกี่ยวเนื่องกับโคดำ จะถูกต้องหรือ”

“ไม่ถูกต้อง คหบดี โคดำไม่เกี่ยวเนื่องกับโคขาว แม้โคขาวก็ไม่เกี่ยวเนื่องกับโคดำ แต่โคทั้งสองนั้นถูกเขาผูกด้วยเชือกเส้นเดียวกัน เชือกนั้นจึงเกี่ยวเนื่องในโคทั้งสองนั้น”

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน ตาไม่เกี่ยวข้องกับรูป รูปก็ไม่เกี่ยวข้องกับตา แต่เพราะอาศัยตาและรูปทั้งสองนั้น จันทราคะจึงเกิดขึ้น ตาและรูปนั้นจึงไม่เกี่ยวข้องในจันทราคะนั้น หูไม่เกี่ยวข้องกับเสียง ...จมูกไม่เกี่ยวข้องกับกลิ่น ...ลิ้นไม่เกี่ยวข้องกับรส ...กายไม่เกี่ยวข้องกับโณภูฐัพพะ ...ใจไม่เกี่ยวข้องกับธรรมารมณ์ ธรรมารมณ์ก็ไม่เกี่ยวข้องกับใจ แต่เพราะอาศัยใจและธรรมารมณ์ทั้งสองนั้น จันทราคะจึงเกิดขึ้น ใจและธรรมารมณ์นั้นจึงไม่เกี่ยวข้องในจันทราคะนั้น” ^{๘๐}

นางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตราเป็นทาสีของนางสามาวดี มีหน้าที่รับดอกไม้จากสวนดอกไม้ของนายมาลาการซึ่งเป็นคนรับใช้ของเศรษฐีเป็นประจำ วันหนึ่งนายมาลาการบอกนางว่าวันนี้ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไว้ และจะบูชาพระองค์ด้วยดอกไม้อันงดงามในสวนนี้ จึงได้เชิญนางให้ช่วยเหลือในการเลี้ยงพระและฟังธรรม นางได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน เมื่อนางกลับไปแล้วจึงได้แสดงธรรมอย่างทีพระพุทธเจ้าทรงแสดง แก่นางสามาวดีและหญิงอีก ๕๐๐ คนให้บรรลุธรรมเช่นเดียวกับตน จากนั้นมานางได้แสดงธรรมแก่นางสามาวดีและหญิงบริวารทุกครั้งตามที่ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้า จนนางได้เป็นผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก ^{๘๑} และได้รับการยกย่องจากพระองค์ นอกจากนี้นางยังเป็นผู้มีฉันทะ วิริยะ อุตสาหะอย่างมาก ในการไปฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วกลับมาสอนแก่ผู้ที่เคยให้อุปการะเลี้ยงดู จัดเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีที่รู้จักคุณของผู้มีพระคุณ ซึ่งทำได้ยากยิ่งในโลก ^{๘๒} หลังจากที่นางได้ฟังธรรมมาจากพระองค์แล้วอย่างไร นางก็ได้แสดงแก่พุทธบริษัทอย่างนั้น นับเป็นการเผยแผ่หลักคำสอนให้กว้างยิ่งขึ้น

ภรรยา นายพราน กุกกุมิตร

^{๘๐} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๔๓/๒๕๗-๒๕๘, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๓/๓๗๐-๓๗๒.

^{๘๑} ขุ.ธ.อ. ๒/๖๗-๖๘.

^{๘๒} ผศ.บุญมี แท่นแก้ว, อ.อุดมลักษณ์ แท่นแก้ว, พระสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

พระภิกษุสนทนากันว่า “ภรรยาของนายพรานกุกกุกุมิตรบรรลุโสดาปัตติผล ตั้งแต่ยังเป็นเด็กหญิง เมื่อเจริญวัยแล้วแต่งงานมีครอบครัว และได้ไปอยู่บ้านสามีซึ่งเป็น นายพรานชื่อกุกกุกุมิตร มีบุตร ๗ คน นางถูกสามีออกคำสั่งเสมอว่า เธอจงเอาธนูมา เอาลูกศรมา เอาหลาวมา เอาข่ามา นางก็จัดให้ตามคำสั่งทุกประการ นายพรานเมื่อได้ อารูธต่าง ๆ แล้วก็ไปทำปาณาติบาต บุคคลแม้เป็นพระโสดาบันแล้วยังทำปาณาติบาต อยู่หรือ” เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จผ่านมา จึงตรัสชี้แจงกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระโสดาบันจะไม่ทำปาณาติบาตเด็ดขาด เหตุที่นางทำเช่นนั้นก็ทำตามคำสั่งสามีเท่านั้น นางไม่ได้มีจิตคิดเลยว่าสามีจะไปทำปาณาติบาต เปรียบเหมือนบุคคลถือยาพิษเดินไป ถ้าฝ่ามือไม่เป็นแผลยาพิษก็ไม่สามารทำให้โทษได้ เช่นเดียวกับบาปย่อมนไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป เพราะไม่มีอกุศลเจตนา^{๘๓} แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า “หากที่ฝ่ามือไม่มีแผล บุคคลก็ใช้ฝ่ามือ นำยาพิษไปได้ เพราะยาพิษจะไม่ซึมเข้าไปยังฝ่ามือที่ไม่มีแผล เหมือนบาปไม่มีแก่ผู้ไม่ทำ บาป ฉะนั้น”^{๘๔}

ปริพาชก

๒

สหาย

อุปติสสปริพาชกกับโกลิตปริพาชกได้สัญญาแก่กันไว้ว่า ถ้าใครได้บรรลุ อมตธรรม^{๘๕} ก่อนก็จะต้องบอกกัน ต่อมาอุปติสสะได้พบพระอัสสชิซึ่งกำลังบิณฑบาตอยู่ ด้วยอาการสำรวมจึงศรัทธาในปฏิปทาของท่านและเข้าไปสนทนาด้วย พระอัสสชิได้แสดง ธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา” ด้วยบารมีที่ตนเองสั่งสมมาอุปติสสะได้ฟังธรรมเพียงเท่านั้นก็เกิดดวงตาเห็นธรรมเป็นพระ โสดาบัน และได้ไปแสดงธรรมนั้นแก่โกลิตะทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมด้วยเช่นกัน^{๘๖}

จากการศึกษาพบว่า พระโสดาบันเมื่อเข้าใจหลักธรรมคำสอนแล้วก็จะสร้าง ประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป เป็นผู้มีความสามารถในการชี้แจงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้ผู้ที่ไม่เข้าใจได้มีความเข้าใจ ทำผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิให้เป็นสัมมาทิฎฐิแล้วหันมามอบรับนับ ถือพระพุทธศาสนา

^{๘๓} พุ.ธ.อ. ๕/๓๘-๓๙.

^{๘๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๔/๓๙, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๔/๗๐.

^{๘๕} อมตธรรม หรือ อมฤตธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้ไม่ตาย, ธรรมซึ่งเปรียบด้วยน้ำอมฤต อันทำผู้ดื่มให้ไม่ตาย หมายถึง พระนิพพาน (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๒)

^{๘๖} พุ.ธ.อ. ๑/๑๒๑-๑๒๕.

๔.๔ บทบาทในการช่วยเหลือสังคม

บุคคลผู้ฝึกฝนอบรมตนเองมาอย่างดีแล้ว^{๘๗} ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ^{๘๘} เป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง ประกอบด้วยมนุษยธรรม เมื่อประโยชน์ตนสมบูรณ์แล้ว ยังทำประโยชน์กับผู้อื่นด้วย เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุข ดำรงชีวิตอยู่บนโลกอย่างมีคุณค่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่มีคุณค่า เพราะได้บำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลกมี ๓ จำพวก ได้แก่

๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หมายถึงพระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง
ได้แก่ พระพุทธเจ้า
๒. พระอรหันตสาวก หมายถึงพระสาวกที่บรรลุอรหัตผลตามพระพุทธเจ้า
๓. พระเสขสาวก หมายถึงพระสาวกที่เป็นพระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุอรหัตผล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี

บุคคล ๓ จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๘๙}

นอกจากนี้ ในการบำเพ็ญประโยชน์ พระพุทธศาสนาได้วางหลักการไว้ ๓ ประการ ได้แก่

๑. อุตตตถะ ประโยชน์ตน
๒. ปรีตถะ ประโยชน์ผู้อื่น
๓. อุกายัตถะ ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย^{๙๐}

พระโสดาบันได้ชื่อว่าเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม เป็นนักสังคมสงเคราะห์ กล่าวคือ ท่านยังเป็นพระเสขบุคคล ยังต้องบำเพ็ญประโยชน์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาต่อไป ในขณะที่เดียวกันท่านก็ทำได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อประโยชน์ตนบริบูรณ์แล้ว ได้ช่วยผู้อื่นด้วย พระโสดาบันให้ความสำคัญแก่ประโยชน์

^{๘๗} ฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตมรรค) (พ.ร.อ. ๗/๑๒๕).

^{๘๘} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๗๒, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^{๘๙} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๘๔/๓๐๐-๓๐๑, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๘๔/๔๔๙-๔๕๐.

^{๙๐} พ.ร. (บาลี) ๓๐/๑๒๓/๒๔๙, พ.ร. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐.

ส่วนรวมเป็นสำคัญ แม้ตัวเองจะต้องลำบากก็ไม่ย่อท้อ มีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือผู้อื่น เพราะเหตุนี้ท่านจึงเป็นที่รักของคนทั่วไป เป็นผู้สง่างามในสังคม เป็นผู้มีเกียรติในสังคม นำพาสังคมไปสู่ความเจริญ ทำให้สังคมเกิดสันติภาพโดยส่วนรวม และเกิดสันติสุขส่วนบุคคล

ในสมัยพุทธกาลมีพระโสดาบันหลายคนทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ทั้งในฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร ให้ความช่วยเหลือ อนุเคราะห์ สงเคราะห์ แก่พุทธบริษัท ตลอดทั้งบุคคลนอกศาสนาโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ หมายความว่า พระโสดาบัน เป็นคนมีคุณแก่สังคม มีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. เมตตา ให้ความปรารถนาให้มีความสุข
๒. กรุณา ความคิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
๓. มุทิตา ความชื่นชมยินดีด้วย
๔. อุเบกขา ความเป็นกลาง^{๙๑}

พระโสดาบันนั้น มีทั้งความดีและความเด่น กล่าวคือ ดีในด้านความเป็นอริยะ และเด่นในด้านความเป็นนักสังคมสงเคราะห์ ทำงานให้พระพุทธศาสนา และเพื่อสนองงานของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ชั้นเยี่ยม นอกจากนี้ยังเป็นผู้ไว้วางใจได้ในความเป็นผู้นำในการทำความดี เป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ

๔.๔.๑ บทบาทของบรรพชิตผู้เป็นพระโสดาบัน

บรรพชิต ทั้งภิกษุและภิกษุณี เชื่อว่าเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของคฤหัสถ์ พระพุทธศาสนาเปรียบบรรพชิตว่าเป็นทศเบื้องบน เป็น ๑ ในทศ ๖ ซึ่งหมายถึงบุคคลประเภทต่างๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ เปรียบเสมือนทศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทศได้แก่

๑. ทศเบื้องหน้า คือมารดาบิดา
๒. ทศเบื้องขวา คือครูอาจารย์
๓. ทศเบื้องหลัง คือบุตรภรรยา
๔. ทศเบื้องซ้าย คือมิตรสหาย
๕. ทศเบื้องล่าง คือบ่าวไพร่
๖. ทศเบื้องบน คือสมณพราหมณ์^{๙๒}

---

^{๙๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

บรรพชิตดำรงอยู่ในฐานะที่คฤหัสถ์ควรนอบน้อม ให้ความเคารพบูชา ดังนั้น บรรพชิตก็ควรอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือสังคมโดยตรง ชื่อว่าได้ประพฤติ ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือนทิศเบื้องบนดังนี้ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๙๓}

นอกจากนี้ บรรพชิตยังต้องปฏิบัติหน้าที่โดยใช้หลักธรรมเข้าช่วยเพื่อพัฒนา ตนเองในด้านร่างกายและจิตใจให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ เพื่อให้มีความพร้อมในการที่จะ พัฒนาสังคมให้มีคุณภาพต่อไป หลักธรรมดังกล่าว เรียกว่า ภาวนา^{๙๔} มี ๔ ประการ คือ

๑. ภาวิตกายโย หมายถึง การพัฒนากาย ฝึกอบรมกายให้มีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
๒. ภาวิตศีโล หมายถึง การพัฒนาศีล มีความประพฤติให้ตั้งอยู่ใน ระเบียบวินัยของสังคม
๓. ภาวิตจิตโต หมายถึง การพัฒนาจิต ฝึกอบรมจิตให้เป็นสมาธิ
๔. ภาวิตปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาให้มีความรู้และเข้าใจใน สรรพสิ่งตามความเป็นจริง

จากการศึกษาพบว่า พระโสดาบันผู้เป็นบรรพชิตเป็นผู้นำของสังคมในด้าน จิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจ ดับทุกข์ดับโทษที่เกิดขึ้นแก่บุคคลและแก่สังคมหมู่มาก พระ โสดาบันผู้สมบูรณ์ด้วยหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมดังกล่าวมา และมีคุณสมบัติของพระ โสดาบัน^{๙๕} อันเป็นคุณธรรมภายในที่บุคคลในทุกๆ สังคมควรน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ

๔.๔.๒ บทบาทของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน

---

^{๙๒} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๗.

^{๙๓} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๒/๑๖๖, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๙๔} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๗/๗๗-๗๙, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๗/๑๔๔-๑๔๖.

^{๙๕} ดูรายละเอียดคุณสมบัติของพระโสดาบันในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า ๒๖.

คฤหัสถ์ทั้งที่เป็นพระโสดาบันและปุถุชน เป็นผู้ที่ต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคมา และทำงานเพื่อสังคมาตลอดชีวิต จึงมีความสมบูรณ์ด้วยหลักธรรมที่พึงปฏิบัติต่อสังคมา เรียกว่า สังคหัตถุ หมายถึง หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่น หลักการ สงเคราะห์คือช่วยเหลือกันยึดเหนี่ยวใจกันไว้^{๙๖} หรือหลักมนุษยสัมพันธ์มี ๔ ประการ คือ

๑. ทาน (ให้สิ่งของ ให้ความรู้ ให้ภัย)
๒. ปิยวาจา (พูดคำสุภาพอ่อนโยน)
๓. อัตถจริยา (ทำตนให้เป็นประโยชน์)
๔. สมานัตตตา (วางตัวเสมอต้นเสมอปลาย)^{๙๗}

คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบันเป็นผู้ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวมา อย่างครบถ้วนบริบูรณ์และมั่นคงเคร่งครัดมากกว่าปุถุชน ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมา ส่วนรวม ให้ความอุปถัมภ์สังคมาบรรพชิต ด้วยการอุปฐากบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ให้ความอนุเคราะห์สงเคราะห์สังคมาคฤหัสถ์ ด้วยการให้คำแนะนำ การให้วัตถุสิ่งของ การบริการ และการทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาลคฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบันมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมา ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักสังคมาสงเคราะห์ทำคุณประโยชน์หลายประการแก่สังคมาไว้มาก เช่น

๑. บทบาทในการสงเคราะห์พระสงฆ์

สังคมาพระสงฆ์เป็นสังคมาที่เรียกว่า อนาคตริก หมายถึงผู้ไม่มีเรื่อน ดำเนินชีวิตโดยการอาศัยผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ เพื่อเป็นเครื่องเอื้ออำนวยความสะดวกในการเผยแผ่หลักคำสอน ให้มีศักยภาพ ผู้ให้การสนับสนุนส่งเสริมพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ คืออุบาสก อุบาสิกา เป็นการสงเคราะห์สถาบันสงฆ์ให้มีพลังที่จะขับเคลื่อนต่อไป ซึ่งเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทต้องรับผิดชอบร่วมกัน

ในสมัยพุทธกาล คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบันผู้มีคุณูปการแก่สังคมาพระสงฆ์ ให้การสงเคราะห์ ถวายความสะดวกสบายแก่พระสงฆ์ มีตัวอย่าง ดังนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐีและวิสาขามหาอุบาสิกา ทำหน้าที่ช่วยกันขวนขวายอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยใจรัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านให้ความอุปฐาก

^{๙๖} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๐.

^{๙๗} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒/๓๗-๓๘, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/ ๕๐-๕๑.

พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไม่ขาดตกบกพร่อง ท่านทั้ง ๒ มีคุณสมบัติเด่นที่เหมือนกันคือ เป็นผู้ถวายทานแก่พระสงฆ์ ให้ทานแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากสม่ำเสมอ ในทุกๆ วันที่บ้านของท่าน ให้คนจัดเตรียมอาสนะจัดภัตตาหารถวายพระภิกษุวันละ ๒,๐๐๐ รูปมิได้ขาด ภิกษุรูปใดปรารถนาสิ่งใดก็จัดถวายให้ตามความประสงค์^{๙๘}

หมอชีวกโกมารภัจ เป็นคฤหัสถ์โสดาบันอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการให้ความสงเคราะห์สังคมาสงฆ์ ด้วยการถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ จนไม่มีเวลาว่าง แม้ว่าจะมีประชาชนทั่วไปเจ็บป่วย ยินดีจะยกทรัพย์สมบัติให้หรือยินยอมเป็นทาสรับใช้ถ้าหมอชีวกโกมารภัจรักษาให้ แต่ท่านก็ไม่รักษาพยาบาลให้ เพราะมีความตั้งใจที่จะพยาบาลภิกษุสงฆ์ จนทำให้ประชาชนที่เป็นบุรุษที่เป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก เป็นต้น มาบวชเพื่อต้องการให้หมอชีวกรักษาให้ พอหายดีแล้วก็สึกออกไปเป็นฆราวาสตามเดิม^{๙๙}

๒. บทบาทในการสงเคราะห์คฤหัสถ์

อนาถปิณฑิกอุบาสก เป็นผู้นำที่ทำประโยชน์ทั้งส่วนรวมและส่วนตัวได้ สมบูรณ์ ให้ความอนุเคราะห์สงเคราะห์แก่ครอบครัว ญาติ และบุคคลทั่วไป เช่นท่านได้สงเคราะห์แก่ลูกสาวทั้ง ๓ คน คือ มหาสุภัททา ลูกสาวคนโต จุพสุภัททา ลูกสาวคนรอง และสุนา ลูกสาวคนเล็ก โดยมอบหมายให้ทำหน้าที่คอยถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ ด้วยเหตุที่ได้ทำหน้าที่ถวายภัตตาหารนี้ นางทั้ง ๓ จึงได้ฟังธรรมและบรรลุธรรมคือ ๒ คน แรกบรรลุโสดาปัตติผล แต่งงานแล้วไปอยู่บ้านสามี ส่วนสุนาได้ฟังธรรมและบรรลุสกทาคามีผล ต่อมาถึงแก่กรรมไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๐๐} ท่านสงเคราะห์มิตรสหายโดยการชักชวนมิตรสหาย เพื่อให้ความอุปถัมภ์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ที่จะเสด็จผ่านมาทางกรุง สาวัตถิ ท่านได้ให้เงินและข้าวของแก่มิตรสหายที่มีทรัพย์น้อย เพื่อสร้างวิหาร ที่พัก และเครื่องไทยทาน ตลอดระยะทางจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงสาวัตถิประมาณ ๔๕ โยชน์^{๑๐๑}

นางวิสาขามหาอุบาสิกา มีอุปนิสัยชอบช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยการอนุเคราะห์สงเคราะห์ นางจึงทำหน้าที่กับญาติและบริวารคนใกล้ชิดอย่างสมบูรณ์เพราะ

^{๙๘} ขุ.ธ.อ. ๑/๔.

^{๙๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘๘-๑๘๙/๒๐๖-๒๐๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๘-๑๘๙/๑๔๒-๑๔๓.

^{๑๐๐} ขุ.ธ.อ. ๑/๒๐๔-๒๐๖.

^{๑๐๑} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๐๗/๗๗, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๗/๑๑๗.

นางเป็นคนฉลาดรู้ว่าบุคคลนั้นๆ อยู่ในฐานะอะไรสมควรจะให้ช่วยเหลืออย่างไร ทั้งในเรื่องอามิสทานคือวัตถุสิ่งของ และธรรมทานคือคำแนะนำชักชวนให้มานับถือพระพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันนางก็ให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์เป็นอย่างดี เพราะเหตุที่นางเป็นผู้มีศรัทธาอันแรงกล้าทำคุณประโยชน์แก่สังคมและแก่พระพุทธศาสนา มากเช่นนี้นางจึงได้รับขนานนามว่า วิสาขมหาอุบาสิกา

หมอชิวโกมารภจ ได้ช่วยเหลือสังคมคฤหบดี ได้ทำคุณประโยชน์ไว้มาก ด้วยการรักษาพยาบาล กล่าวคือ ท่านได้รักษาพยาบาลผู้ป่วยจนมีชื่อเสียงปรากฏไปทั่วตลอดชีวิตของท่านยังอยู่กับการรักษาโรคของคนทั้งเมืองราชคฤห์และเมืองใกล้เคียง จนหาเวลาปฏิบัติธรรมไม่ได้^{๑๐๒} แต่ท่านก็มีความพอใจและยินดีในการทำหน้าที่เป็นหมอไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทั้งนี้ก็เพื่อให้เพื่อนมนุษย์หายจากโรคและมีความสุข

จากการศึกษาพบว่า พระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตมีบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและในการช่วยเหลือสังคม ทั้งในหลักการและวิธีการ ประกาศให้ชาวโลกได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติอันจะก่อให้เกิดสันติสุข ในขณะที่เดียวกันพระโสดาบันที่เป็นคฤหบดีถือว่าเป็นผู้คอยสนับสนุนในกิจการของพระศาสนาเคียงคู่ไปกับบรรพชิต อย่างไรก็ตามคฤหบดีที่เป็นพระโสดาบันมีมากกว่าบรรพชิต เพราะว่าเพศของคฤหบดีนั้นเอื้อประโยชน์ในการทำงานเพื่อสังคมมากกว่าบรรพชิต อย่างไรก็ตามพระโสดาบันทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหบดีถือว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐกว่าปุถุชนทั้งในเรื่องส่วนตัวและสังคมส่วนรวม อีกทั้งได้เป็นกำลังสำคัญยิ่งในการช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

---

^{๑๐๒} นางสาวเกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชิวโกมารภจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๒๙.

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาสถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาทของพระโสดาบันใน พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้

บุคคลผู้บรรลุผลของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเรียกว่า พระอริยบุคคล เป็นบุคคลในอุดมคติในพระพุทธศาสนา ซึ่งมี ๔ ระดับด้วยกัน ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ พระอริยบุคคลทั้ง ๔ นั้นต่างก็มีประเภท และคุณสมบัติที่แตกต่างกันออกไป พระอริยบุคคล ๓ ประเภทแรกนั้นยังจัดว่าเป็น เสขบุคคล เป็นผู้ที่ยังต้องศึกษาและปฏิบัติในเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งเป็นกิจแห่ง พระพุทธศาสนาที่พุทธบริษัทพึงปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปอีกจนกว่าจะเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด คือพระอรหันต์ หมดทุกข์ดับกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดอีกได้สิ้นเชิง

พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญและความประเสริฐของความเป็นพระโสดาบัน จึงทรงแนะนำชักชวนให้มาสนใจวิถีชีวิตระดับนี้ เพราะว่าเป็นพระโสดาบันมีคุณค่ายิ่ง กว่าทรัพย์สมบัติภายนอก ที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบไม่ได้ วิถีชีวิตของพระโสดาบันเป็น ชีวิตที่ประเสริฐกว่าปุถุชน ท่านได้ดำรงอยู่ในกระแสแห่งพระนิพพาน และมีความแน่นอน ว่าจะได้บรรลุพระนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งกองทุกข์

ความเป็นพระโสดาบันมิได้จำกัดชาติชั้นวรรณะว่าบุคคลเช่นนี้ มีคุณสมบัติ เช่นนั้นเท่านั้นจึงจะเป็นพระโสดาบันได้ โดยความเป็นจริงมิได้จำกัดเพศและวัย ทุกคน สามารถเป็นพระโสดาบันได้ พระพุทธศาสนามีคิดว่า มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเอง ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นสมบูรณ์ไปด้วยคุณธรรม วิธีการพัฒนา โดยทั่วไปคือการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อศึกษา เข้าใจแล้วได้ชื่อว่ามีสมาธิในเรื่องราวของอริยสัจ ๔ นั้นเอง

พระโสดาบันสามารถละกิเลสที่เรียกว่าสังโยชน์อันเป็นกิเลสที่ผูกสัตว์ไว้กับ ความทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด ๓ อย่างได้แก่ ความเห็นว่ามีตน (สักกายทิฏฐิ) ความลังเล สงสัยในสิ่งต่างๆ (วิจิกิจฉา) และความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (สิลฺลพตปรามาส) ซึ่งกิเลสทั้ง

๓ นั้นเป็นมูลเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิ เมื่อละกิเลสดังกล่าวได้แล้วทำให้พระโศดามันมีคุณสมบัติอันเป็นคุณธรรมประจำตัวหลายประการเช่น อริยวัฑฒิ ๕ ประการ ได้แก่ มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ครบถ้วนบริบูรณ์ มีคุณสมบัติที่เป็นองค์ประกอบของพระโศดามัน (โศดาปัตติยงค์) และธรรมที่เป็นเครื่องวัดความเจริญ (ธรรมาทาส) ของชาวพุทธทุกระดับอีก ๔ ประการคือ มีความเชื่อในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และประกอบด้วยศีลที่เป็นอริยะคือศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล

วิธีปฏิบัติที่ทำให้เป็นพระโศดามันโดยทั่วไปก็คือ การศึกษาไตรสิกขา ปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยยึดหลักธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการตรัสรู้เรียกว่า โพรธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ จัดเป็น ๗ หมวดได้แก่ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, และอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่สำคัญยิ่ง นอกจากนี้ยังมีองค์ธรรมอื่น ๆ อีกที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม เช่น วุฒิธรรม ๔ ประการได้แก่ สมาคมกับผู้รู้ ฟังคำสั่งสอน คิดให้แยบคาย และปฏิบัติให้ถูกหลัก

พระโศดามันทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ต่างก็มีความประพฤติที่งดงาม แม้ในบางครั้งจะพลั้งเผลอแสดงพฤติกรรม ความโลภ ความโกรธ ความหลงออกมาบ้าง ก็เป็นเพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ก็เบาบางมากเมื่อเทียบกับปุถุชน ส่วนในเรื่องความประพฤติอ่อนน้อมต่อมตนั้นที่มีอยู่ในตัวพระโศดามัน กล่าวคือคฤหัสถ์แม้จะเป็นพระโศดามันแล้ว ยังต้องแสดงความเคารพกราบไหว้พระภิกษุสามเณรแม้บวชในวันนั้น ไม่ได้สำคัญตนเองว่ามีคุณธรรมมากกว่า ในส่วนบรรพชิตก็แสดงความเคารพกันตามลำดับอาวุโส ความเป็นพระโศดามันนั้นมิได้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต สามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติของตน ประกอบอาชีพ ทำหน้าที่ของตัวเองได้อย่างปกติ

พระโศดามันมีบทบาทเด่นอยู่ในสังคม ทั้งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และในการช่วยเหลือสังคม พระโศดามันทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ต่างก็มีบทบาทที่แตกต่างกันออกไป บรรพชิตถือว่าจุดศูนย์กลางหรือวงในของพระพุทธศาสนา ได้รับการคาดหมายว่าจะเป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาได้ดีกว่า ด้วยการแสดงบทบาทในรูปแบบต่างๆ เช่น การสั่งสอน การสนทนาธรรม การเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ ในส่วนของคฤหัสถ์ก็มีบทบาทในด้านการสนับสนุนส่งเสริมด้วยปัจจัย ๔ การเป็นผู้นำ การเป็นแบบอย่าง การช่วยเหลือในด้านวัตถุสิ่งของ การให้ความอนุเคราะห์สังเคราะห์ ทั้งแก่สังคมพระสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์ด้วยกันเองก็ตาม มีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความยินดีและพอใจในการเผยแผ่หลักคำสอน

และในการสร้างสรรค์สังคมชุมชนให้เกิดสันติสุข พระโศดามันถือว่าไม่มีภารกิจใดที่จะ
สำคัญและยิ่งใหญ่เทียบเท่ากับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาทของพระ
โศดามันพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระโศดามัน ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. ศึกษาบทบาทของกัลยาณปุถุชนในปัจจุบันเปรียบเทียบกับบทบาทของ
พระโศดามัน
๒. ศึกษาการดำเนินชีวิตของพระโศดามันในสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ,
๒๕๓๒-๒๕๓๕.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

_____ . ธมฺมปทฎีกา ปจโม, ทุตติโย, ตติโย, ปญจโม, ฉกฺโข ภาค.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๗.

_____ . วิสุมุติบุคคล นาม ปกณวิเสสสุต ตติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

เกิด ธนชาติ, นายแพทย์. คู่มือคลังปริยัติธรรม เล่ม ๑, ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธนสัมพันธ์, โรงพิมพ์ เมืองพิมพ์, ๒๕๓๐.

ชนิด อยู่โพธิ์. เรื่องของพระอริยบุคคล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๕.

_____ . วิปัสสนาภิธาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก. ศิวพร, ๒๕๑๕.

- _____ . **อานิสงส์วิปัสสนากัมมัฏฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- แนบ มหานิรานนท์. **วิปัสสนาภาคปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์,
๒๕๓๑.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองทุนศึกษา
พุทธสถาน, ๒๕๓๗.
- _____ . **ปฏิจสมุขบาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
- บุญมี แทนแก้ว, อุดมลักษณ์ แทนแก้ว. **พระสงฆ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.
- ปรีชา นันทาภิวัฒน์, ร.น. **พจนานุกรม หลักธรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.
- ปิ่น มุกข์นิตย์. **ประมวลศัพท์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชนจำกัด, ๒๕๓๔.
- พร รัตนสุวรรณ. **ความว่าง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าทางวิद्याณ,
๒๕๓๒.
- _____ . **พระอริยบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าทาง
วิद्याณ , ๒๕๓๕.
- พระครูถิลาญาณสิทธิวิวัฒน์ (สมาน กลุยาณธมโม). **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ . **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญา นันทภิกขุ). **หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์**. เขมกะ เรียบเรียง.
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป).
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์
ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) และคณะ. **คลังธรรม เล่ม ๑, ๒, ๓**. พิมพ์ครั้ง
แรก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๖.
- _____ . **คำวัด เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,
๒๕๔๕.
- พระธรรมธีรราชฆาโมณี (โชดก ญาณสิทธิ). **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๑-๒**.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____ . **ทางไปนิพพาน**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๔.

_____ . เพชรในดวงใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,
๒๕๓๙.

_____ . โปธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๓๒.
พระธรรมธีรราชชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙). วิปัสสนาวางค์. กรุงเทพมหานคร :
มิตรสยาม, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ข้อคิดเพื่อชีวิตและสังคม เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท สีสต์วัน จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

_____ . ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๔.

_____ . ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. พิมพ์ครั้งที่ ๖๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์
สวย จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท สีสต์วัน จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๗.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๗.

_____ . วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ศิลพระ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย
จำกัด, ๒๕๔๗.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙). โปธิธรรมที่ปณี. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

_____ . มุณีนาถที่ปณี. (พิมพ์ในงานฉลองปริญญาบัตร-พัทยศ เปรียญธรรม ๙
ประโยค พระมหาอุดม อนนตตมาโณ). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระภัททันตะ อาสภเถระ ฐัมมาจริยะ. แว่นธรรมปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

- _____ . **แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา.** น.พ. นินาท ชินโชติ เรียบเรียง,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก (เนตรนิมิตร). **ภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล.** พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๓๗.
- พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน). **วิปัสสนาภาวนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.** พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย.** สำนักเรียนวัดปากน้ำจัดพิมพ์. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์.** ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พิมพ์เผยแพร่เนื่องในวันวิสาขบูชา. วันพุทธทาส, ๙๐ ปีปัญญาอันตะภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๔
- _____ . **พจนานุกรมธรรมของท่านพุทธทาส.** ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในงานมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาส พุทธศักราช ๒๔๔๙-๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, ๒, ๓, ๕, ๖.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- มหาสมณเจ้า, สมเด็จพระ, กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒** หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- มลินทปัญหา ฉบับสรุปความ.** จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกในการรับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๖ พระราชธรรมโมลี (สมศักดิ์ ฐิริปัญโญ ป.ธ. ๕) เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย (ธ) (ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์), ๒๕๔๖.
- ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙.
- วศิน อินทสระ. **พุทธปรัชญาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗.

_____ . พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา,
๒๕๔๕.

วิชชุ เวชชาชีวะ. แนะนำมิลินทปัญหา : ปัญญาพระภาคเสน. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๓.

สนิท ศรีสำแดง. เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาพุทธศาสนากับเหตุการณ์
ปัจจุบัน (อัดสำเนา).

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุนทร ณ รั้งมี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

แสง จันทรงาม. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์,
๒๕๔๔

_____ . อริยสัจ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏใน
คัมภีร์พระพุทธรศาสนา.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขา
พระพุทธรศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม.”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม). “การศึกษาบทบาทของพระอาณนทีในการเผย
แผ่พระพุทธรศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขา
พระพุทธรศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๗.

พระมหาชัยวัฒน์ อภิณญาณจารี (สิงห์โงน). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขา
มหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา. ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธรศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาบุญชิต สุตโปรง. “ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา
นิกายเถรวาท.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** (ศาสนา
เปรียบเทียบ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖

พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

รังษี สุนต์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

สุนทรี สุริยะรังษี. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกากู้ได้รับเอตทัคคะ.” สาขา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Goenka, S.N. **Mahasatipatthana Sutta.** India : Aapolo Printers. 1998.

Malalasekera, G.P, **Dictionary of Pali Proper Names.** Vol. I, II, Pali Text Society.
London, 1974.

_____. **Encyclopaedia of Buddhism.** Vol. I, II, III, IV, V. published By The
Government of Srilanka, Printed of the State Printing Corporation
Srilanka, 1966, 1971, 1979, 1990.

Rhys D. and William S. **Pali English Dictionary.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1993.

Rahula, Walpola. **What the Buddha Taught.** Bangkok : Kurusapha Press, 1990.

Sayadow Utnakabhivamsa. **VIPASSANA MEDITATION** : The Path to
Enlightenment. Yangon : Chanmyay Yeiktha Meditation Center, 1992.

Vidya Ratna, **Education Thought and Practice.** New Delhi : Sterling Publisher
Private Timited, 1976.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหารุ่ง ปรญาวุฑฺโฒ (แรกชานาญ)
- วัน เดือน ปีเกิด : พุทธศักราชที่ ๒๕๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๒
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ ๗ (บ้านวังตอ) ตำบลไร่อ้อย อำเภอพิชัย
จังหวัดอุตรดิตถ์
- บรรพชา : ๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๖ วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม ตำบลศรีนคร
อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย
- อุปสมบท : ๖ มีนาคม ๒๕๓๔ วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม ตำบลศรีนคร
อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย
- การศึกษา : น.ธ. เอก พ.ศ. ๒๕๒๙ วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม สำนักเรียน
คณะจังหวัดสุโขทัย
- : ป.ธ. ๖ พ.ศ. ๒๕๓๘ วัดนาคกลาง สำนักเรียนวัดนาคกลาง
เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
- : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะสังคมศาสตร์
วิชาเอกรัฐศาสตร์ (สาขาการบริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑ (รุ่น ๔๓/๒๕๓๙)
- : ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๘
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดชลประทานรังสฤษฎ์ (กุฎิ ๕๗ เขตกรมฐาน) ถนนติวานนท์
ตำบลบางตลาด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๒๐